
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<http://books.google.com>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

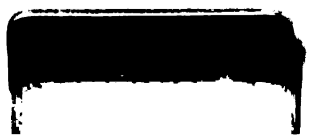
Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

OVER

DE ZOOGDIEREN VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL,

DOOR

SALOMON MÜLLER,

PHIL. DOCT., RIDDER DER ORDE VAN DEN NEDERLANDSCHEN LEEUW, LID VAN DE NATUURKUNDIGE
COMMISSIE IN OOST-INDIË EN VAN ONDERSCHIEDENE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN.

(AFGEDRUKT UIT DE VERHANDELINGEN OVER DE NATUURLIJKE GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE OVERZEESCHE BEZITTINGEN ENZY.)

GEDRUKT BIJ J. G. LA LAU, TE LEIDEN.

02302 ^B

1877

OVER

DE ZOOGDIEREN VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL.

(Met eene Tabel.)

Alvorens tot de mededeeling mijner dierkundige waarnemingen over te gaan, acht ik het niet ongepast, met een enkel woord te gewagen van de lotgevallen, welke onze wetenschappelijke nasporingen in den Indischen Archipel vergezelden, en inzonderheid tevens van de landstreken, welke door ons zijn bezocht en tot welke zich onze onderzoekingen voornamelijk hebben uitgestrekt. Door een elfjarig verblijf en een onophoudelijk rondtrekken in deze tropische gewesten, zijn wij ruimschoots in de gelegenheid geweest tot het doen van navorschingen op plaatsen, vroeger nog door geen' natuurkundige bezocht. Wij mogen het aan de krachtdadige ondersteuning der verlichte Regeringen, zoo hier als in Indië, dank weten, dat wij achtervolgens zijn in staat gesteld geweest, de voornaamste Oost-Indische eilanden, van Java en Sumatra af, tot aan Nieuw-Guinea toe, niet alleen te kunnen bereizen; maar ook, op onderscheidene punten van hunne uitgestrekte kusten gevestigd, of tot diep in hunne binnenlanden doorgedrongen, aldaar gedurende korter of langer tijd te mogen verwijlen. Het is hieraan, dat wij de reeks van opmerkingen betrekkelijk de gesteldheid dier ver afgelegene landen en de hen bewonende dieren verschuldigd zijn: opmerkingen, die, vooral wat deze laatsten betreft, slechts het gevolg kunnen zijn van een lang voortgezet onderzoek, en wier waarde wij ons vleijen, dat niet weinig zal worden verhoogd, door de naauwgezetheid, waarmede die onderzoekingen hebben plaats gehad en door de naauwkeurigheid, waarmede zij bij herhaling vergeleken en onderling zijn getoetst geworden.

De scherpe grenzen, waardoor zich inzonderheid de klassen der gewervelde dieren van elkander scheiden, bieden ons, als ware het van zelve het bestek aan, om, bij eene algemeene beschouwing, slechts ééne harer afdeelingen tot het onderwerp eener bijzondere verhandeling te maken: het is die der

Zoogdieren, welke tot dat einde het eerst door mij gekozen wordt; terwijl ik mij voorbehoud, om later een gelijksoortig overzicht te geven van de door ons op de Indische eilanden waargenomene Vogelen en Amphibiën.

Bij meer dan eene gelegenheid reeds, is het door den Heer Temminck wereldkundig gemaakt, met hoe vele tegenspoeden de Nederlandsche reizigers in Oost-Indië hebben te kampen gehad; van hoe vele rampen zij zijn getroffen geworden. Hierin zijn dan ook hoofdzakelijk de redenen gelegen, waarom de belangrijke opofferingen, sedert twintig jaren aan een naauwkeurig onderzoek onzer Indische bezittingen door de Regering gebragt, in verhouding slechts weinige vruchten voor de geleerde wereld hebben opgeleverd. Nu eens werden die onderzoekingen door onvermijdelijke hinderpalen belemmerd; dan weder, en maar al te dikwerf, de onderzoekers zelve, en met dezen zoo menig veel belovend of wèl uitgevoerd ontwerp tot eene prooi gemaakt van het graf. Zóó, b. v., zijn ons van de wetenschappelijke reizen van eenen Kuhl en van Hasselt, van eenen Boie en Zippelius niets anders overgebleven, dan eenige vlugtig nedergeschrevene, korte aantekeningen, meerendeels alleen tot Javasche dieren en planten betrekking hebbende. De dood maakte al te spoedig een einde aan hun leven, dat alleen aan de studie der natuur was toegewijd. Onze brave reisgenoot, de moedige Macklot, viel op eene verschrikkelijke wijze in eenen ongelijken strijd tegen oproerige Chinezen; en te gelijk met zijne woning, die eene prooi werd der vlammen, gingen alle zijne handschriften over den geognostischen, geographischen, meteorologischen en tevens ook over den politieken toestand van vele eilanden in den Archipel, gedurende zes jaren met zooveel inspanning als kunde vergaard, ten eenenmale verloren. Zóó werd, wat den verderfelijken invloed des klimaats had wederstaan, door de woede der menschen vernietigd. Ook de talentvolle teekenaar P. van Oort, volgde zijne ongelukkige voorgangers Keultjes en van Raalten in het graf; en terwijl wij deze regelen neërschrijven, ontvangen wij het treurige bericht, dat ook de jeugdige en met onbegrensden ijver werkzame Geoloog L. Horner, te Padang bezweken is.

Bij de opeenstapeling van zulke droevige omstandigheden moest wel reeds elke uitvoerige letterarbeid ondoenlijk worden; en zulks te meer, daar, volgens den tegenwoordigen staat der wetenschap en bij hare dagelijks meer en meer toenemende uitbreiding, zulk eene taak alleen in Europa met vrucht en voordeel kan worden ten uitvoer gebragt. Groote verzamelingen van natuurvoortbrengselen en uitgebreide boekerijen toch, zijn daartoe onmisbare vereischten. Van deze is de reiziger, vooral in de afgelegene streken van den Archipel, waar geene geregelde gemeenschap bestaat, ten eenenmale verstoken. Hem blijft derhalve niets anders over, dan het verzamelen en voorloopig ordenen van bouwstoffen, in de hoop op eene gunstige en rustige toekomst; en, dat de Nederlandsche reizigers in dit opzigt niet zijn achterlijk gebleven, daarvan kunnen de te Leiden gevestigde 's Rijks verzamelingen van natuurvoortbrengselen, alsmede de in de werken der Heeren Temminck en Blume medegedeelde nieuwe ontdekkingen, genoegzaam ten bewijze verstrekken.

Vergelijkt men in het algemeen de thans van Indië bekende dieren met die, welke de systemata in het begin dezer eeuw van die streken als bekend voorstelden, dan voorzeker moeten de ten dezen opzichte gemaakte vorderingen in eene hooge mate de verwondering opwekken. Daar wij ons thans echter alleen

voorstellen, in eene nadere beschouwing der in den Indischen Archipel voorkomende zoogdieren te treden, zoo willen wij omtrent deze klasse aanmerken, dat van de 160 soorten, welke wij thans van de Sunda-eilanden, van Timor, van de Molukken en van Nieuw-Guinea kennen, er voor ongeveer vijf en twintig jaren naauwelijks het vijfde gedeelte bekend was. Dit opgegeven getal Oost-Indische Zoogdieren is in verhouding tot dat van het overige gedeelte der oude wereld vrij groot, en deze rijke bedeeeling valt inzonderheid in het oog bij eene vergelijking daarvan met de gezamentlijke soorten, welke ons op dit oogenblik van geheel Azië bekend zijn. In dit laatste opzigt is de verhouding der over de Indische eilanden verbreidene zoogdieren tot die van het vaste land van Azië, nagenoeg als 2 tot 3.

Onder de reizigers, welke zich in de laatste twintig jaren door hunne talrijke ontdekkingen omtrent de Indische Fauna bijzonder hebben verdiend gemaakt, behooren in de eerste plaats genoemd te worden, de Heeren Diard en Duvaucel, Horsfield, Reinwardt, Kuhl, van Hasselt en mijn onvergetelijke reisgenoot Boie. Jammer slechts, dat de meeste dezer ondernemende en kundige mannen door eenen te vroegtijdigen dood buiten de mogelijkheid zijn geweest, den uitslag hunner verrigtingen zelve openbaar te maken, waardoor hun de lauweren ontvallen zijn, die zij zich met zooveel moeite en inspanning, met zooveel gevaar en opoffering verworven hadden.

Behalve de zoo evengenoemde reizigers hebben nog anderen, van tijd tot tijd, op eene meerdere of mindere werkdadige en vruchtbare wijze aan het onderzoek der Indische Fauna deel genomen, en, hetzij door eigenen wetenschappelijken arbeid, of wel door het aanleggen van uitgebreide verzamelingen, welke belangrijke punten van vergelijking opleverden, de betere en vollediger kennis der dierenwereld aldaar, op eene nuttige wijze bevorderd. In deze opzigten hebben de Heeren Raffles, Hardwicke, Leschenault, Eschscholtz, Quoy, Gaimard, Macklot, Lesson, Dussumier, Blume, von Siebold, Korthals, von Henrici, Kollmann en Belanger, in onderscheidene vakken loffelijk medegewerkt. Na de lang voortgezette onderzoekingen van zoo vele ijverige mannen, en de veelvuldige door mij zelve in verscheidene streken des Archipels, met zorgvuldige oplettendheid gedane navorschingen en aan de inboorlingen gerigte vragen, schijnt het ons toe, dat de Indische eilanden geene of slechts zeer weinige groote zoogdieren zullen bezitten, van welke wij nog geene aanduiding hebben. Nemen wij daarentegen het gezamentlijke getal, ons van Java bekende soorten in aanmerking, en vergelijken wij hetzelfde met datgene, wat ons van de andere naburige, zoo grootere als kleinere eilanden, uit deze dierklasse bekend is, dan laat het zich, analogisch oordeelende, wel vermoeden, dat de meer verwijderde, inwendige deelen van Sumatra, van Borneo en van Celebes, de nog weinig onderzochte zoogenaamde kleine Sunda-eilanden, als ook de Molukken, en wel bijzonder Ceram, Gilolo, Batjan en Boeroe nog menige onbekende soort zullen huisvesten. Toch komt het ons allezins waarschijnlijk voor, dat hetgene wij later veelligt van daar als nieuw zullen ontvangen, meerendeels zal bestaan in vleugelhandige (Chiroptera), in knaagdieren (Glires), en in kleine roofdieren. Misschien ook, dat ons door den tijd nog eenige zwijnen en welligt zelfs enkele apen, daar deze laatsten dikwerf binnen tamelijk enge grenzen leven, zullen bekend worden. Bezwaarlijk echter zal zulks het geval zijn met groote dikhuidige (Pachydermata), herkaauwende (Ruminantia) en groote roofdieren. Deze zouden ongetwijfeld op de groote westelijke eilanden moeten voorkomen; hetwelk intusschen niet te denken is, vermits wij aldaar

van geene andere, dan de reeds bekenden, hebben hooren gewagen, en men vooronderstellen mag, dat het bestaan van zulk in het ooglopend gedierte, den inboorlingen niet zoude zijn geheim gebleven. Alleen op Sumatra werd door eenige Maleijers, hoezeer gebrekkig en verward, melding gemaakt van een groot verscheurend dier, dat zich daar in de afgelegenste bosschen zoude ophouden en vaak met den koninklijken tijger in strijd zijn. Welligt, dat wij met den tijd door den natuuronderzoeker Forsten, die zich thans in Indië bevindt, dienaangaande nader worden ingelicht.

Hoezeer nu het getal der als geheel nieuw aan te kondigen voorwerpen slechts gering is, daar mijne meeste ontdekkingen, deels door den welwillenden ijver van den Heer Temminck, deels door mij-zelfen, van tijd tot tijd reeds zijn bekend gemaakt, terwijl eindelijk ook vele derzelve, gedurende mijn langdurig verblijf buiten Europa, door andere reizigers allengskens zijn verzameld en aan het licht gebracht, valt er echter omtrent het meerendeel der Indische zoogdier-soorten nog zeer veel mede te deelen, wanneer men zich ten minste niet blootelijk met de kennis harer uiterlijke gedaante vergenoegen en haar alleen als levenlooze vormen beschouwen wil. Door zoodanige handelwijs toch, welke in de laatste tijden al meer en meer het gebruik heeft doen veld winnen, om bij de beschrijving van dieren zich alleen tot de uiterlijke kenmerken te bepalen: kenmerken, die daarenboven meerendeels enkel uit drooge huiden zijn afgeleid, wordt het schoonste en belangrijkste gedeelte der natuurlijke geschiedenis geheel en al veronachtzaamd, en zij dienvolgens van hare grootste bekoorlijkheid beroofd. Het hoofddoel van het hier volgende, zal derhalve voornamelijk de strekking hebben, om naast eene naauwkeurige opgave van de verdeling der op de Oost-Indische eilanden voorkomende zoogdieren, eenige algemeene opmerkingen omtrent hunne levenswijze en geaardheid, in een beknopt overzicht mede te deelen. De schetsen, door mij dienaangaande voorloopig te geven, vertrouw ik dat, als bijdragen tot de nadere kennis der Fauna van Indië, den beoefenaren der Zoölogie en der physische Geographie zullen welkom zijn.

De zoogdieren, welke de Sunda- en Moluksche eilanden bewonen, bestaan grootendeels uit vierhandige- (*Quadrupedia*), vleugelhandige- (*Chiroptera*), knaagdieren (*Glires*) en roofdieren (*Ferae*); in geringer getal vindt men aldaar de zoogenaamde dikhuidige- (*Pachydermata*), de herkaauwende- (*Ruminantia*) en de vleugelhuidige dieren (*Dermoptera*). Uit de orde der buideldieren (*Marsupialia*) heeft men tot heden slechts weinige soorten op de oostelijke grenslanden van den Archipel aangetroffen en, uit die der tandeloozen (*Edentata*), bewoont slechts eene enkele soort de groote westelijke eilanden.

Er zullen welligt maar weinige streken op den aardbol gevonden worden, waar, op zulke korte afstanden, eene zoo groote verscheidenheid heerscht in de verspreiding der dieren, als in den Indischen Archipel. Reeds zijn door den Heer Temminck, in eene verhandeling, ten titel voerende: *Coup-d'oeil sur la faune des îles de la Sonde et de l'empire du Japon*, welke ter inleiding verstrekt der door den Heer von Siebold uitgegevene *Fauna Japonica*, vele belangrijke waarnemingen over dit onderwerp medegedeeld, en ook de zoölogische werken der Fransche reizigers bevatten daaromtrent menige belangrijke aanmerking. Hoezeer alle eilanden, van Java tot Nieuw-Guinea, genoegzaam hetzelfde klimaat bezitten, en vele derzelve tamelijk dicht bij elkander liggen, ja, dikwerf slechts door smalle

zee-armen van elkaar zijn afgescheiden, zoo levert toch bijkans ieder eiland van eenige uitgebreidheid, een minder of meerder aantal voortbrengselen op, welke aan hetzelfde alleen eigen zijn. Deze verscheidenheid valt voornamelijk in het oog ten opzichte der zoogdieren, der vogelen en der amphibiën: van deze laatste intusschen al eenigzins minder, dan van de beide eerstgenoemde klassen. Sommige soorten daarentegen, zijn over onderscheidene naburige eilanden verspreid; eenige zelfs strekken zich uit tot over de verst verwijderde punten van den Archipel, terwijl nog andere tevens het vaste land van Indië bewonen.

Het verdient opmerking, dat de groote Sunda-eilanden zoovele geslachten van zoogdieren bezitten, waarvan men op de eenigzins oostelijker gelegene Moluksche eilanden geen spoor meer aantreft, terwijl aan dezen weder eenige andere eigen zijn, die op genen ten eenemale gemist worden.

De Moluksche eilanden, van welke wij intusschen alleen Amboina eenigermate naauwkeurig kennen, schijnen over het algemeen arm aan zoogdieren te zijn. Wij bezitten tot heden van die eilanden slechts 26 soorten, waarvan twee derde gedeelten Chiroptera zijn. Deze laatsten behooren tot de geslachten *Pteropus*, *Macroglossus*, *Cephalotes*, *Harpyia*, *Rhinolophus* en *Vespertilio*. De overige daar voorkomende zoogdieren zijn: *Viverra zibetha*, *Cervus moluccensis*, een wild zwijn, drie soorten van het geslacht *Phalangista*, *Sorex myosurus* en *Mus decumanus*. De beide laatste dieren behooren veelligt op die eilanden niet eens oorspronkelijk te huis, maar kunnen zeer wel daar, zoo als zich zulks ook omtrent die van meerdere eilanden in den Archipel laat vermoeden, door het handelsverkeer met andere oorden van lieverlede zijn overgebracht. Zulks schijnt insgelijks met het hert plaats te hebben, dat, volgens Valentyn, van Celebes afstamt, van waar het naar Amboina zoude zijn overgeplant. Het wilde zwijn, dat voornamelijk op Ceram gemeen is, laat zich met geene zekerheid tot eene bepaalde soort brengen, daar het nog van geen natuuronderzoeker is waargenomen.

Het valt dadelijk in het oog, dat schier al de genoemde dieren, nachtdieren zijn. Niet minder merkwaardig is de bijzonderheid, dat, zoo ver onze kennis reikt, in de Molukken een volkomen gebrek is aan apen, aan katten en aan meer andere, der warme zone hoofdzakelijk eigene grondvormen van mammaliën. — De eilanden dier groep bestaan bijna alle uit min of meer hoog land; sommige daarvan prijken met groote kegelvormige vuurbergen, wier steile bovenhelft echter meerendeels van allen plantengroei ontbloot is. Hoezeer slechts weinige dezer eilanden, ten opzichte hunner uitgestrektheid, in geographische verdeeling, tot den vierden rang behooren, terwijl talloze andere eenen veel geringeren omvang hebben, schijnt het toch geenszins twijfelachtig, dat dezelve nog menig dierlijk wezen zullen huisvesten, van hetwelk wij nog geene aanduiding hebben. Dit laatste laat zich inzonderheid van Ceram en Gilolo, als de grootste en minst bekende eilanden dier groep, met veel waarschijnlijkheid vooronderstellen; doch ook op de overige kleinere, Amboina zelfs hiervan niet uitgezonderd, zullen zeker, bij een steeds voortgezet onderzoek, nog velerlei ontdekkingen gedaan worden, voornamelijk in de orde der Chiroptera.

Amboina, een der sterk bevolkte eilanden in de Moluksche wateren, vertoont zich, van zee uit gezien, aan de oost- en zuidzijde, als een matig hoog land, van eenen meest zacht golvenden omtrek. Sommige zijner bolkruinige heuvelen en kleine bergen zijn op hunne toppen kaal en naakt, terwijl andere met

ruig bosch bedekt zijn. In de sombere valcijen en langs den oever der zee, ontwaart men echter allereuwe hoog geboomte, tusschen hetwelk zich dikwerf uitgestrekte groepen van kokos- en sagopalmen vertoonen. Dit welige groen levert een des te bekoorlijker tafereel op, daar het tegen de zandige en op vele plaatsen vrij dorre oppervlakte van het land, schilderachtig fraai afsteekt. Minder lagchend en aanlokkelijk, hoezeer insgelijks, doch op eene andere wijze, schilderachtig in zijnen aard, is het eiland Timor, wanneer men hetzelfde van de noordzijde, in zijn westelijk gedeelte nadert. Hier verheffen zich tamelijk hooge bergen, met vaak steil opgaande rotswanden en spitse, klippige toppen, en ook in de lagere streken is de vorm van het land meestal ruwer en scherper in zijnen omtrek. Romaneske woestheid, gepaard aan eenen schralen grond, zijn de hoofdkenmerken van dit aanzienlijke, doch tevens, wegens het ongezonde luchtgestel, min gunstig bekende eiland.

Timor is over het algemeen zeer bergachtig; doch behalve eene menigte vlakke kuststreken, die zich gewoonlijk op den achtergrond van groote bogten en baaijen langs het strand bevinden, treft men ook in de binnendeelen des eilands vele wijde, effene dalen en andere groote vlakten aan, die zich ginds en her over den rug van uitgebreide heuvelrijen, of langs de zachte hellingen der grootere bergen uitstrekken. Deze laatstgenoemde, wier formatie voornamelijk uit ouderen graauwen zandsteen bestaat, hebben naar gissing ten deele slechts 1000 tot 1200 ellen hoogte; maar sommige daarvan schijnen hunne toppen aanmerkelijk hooger, tot 1800 of welligt zelfs tot ruim 2000 ellen boven zee te verheffen. Bijzonder karakteristiek op Timor zijn de onderscheidenlijk gevormde klippen, welke zich hier en daar, somwijlen in tamelijk vlakke streken, als afzonderlijk staande rotsgevaarten verheffen, en die door hare vrije ligging, door hare meestal steile wanden en veelvuldig gespletene toppen, op eenigen afstand, het aanzien opleveren van zoovele oude kasteelen en bouwvallen. De Timorezen noemen deze hoekige rotsgevaarten, wier hoogten gewoonlijk tusschen de 40 tot 125 ellen, van hunnen voet af gerekend, bedraagt, *Fatoe*, d. i. steenklippen. Deze *Fatoe's* zijn als natuurlijke vestingen te beschouwen, uit welke de bewoners der verschillende landschappen elkander dikwerf bestrijden en in wier ontoegankelijke kloven en krochten zich dat roofzuchtige volk, met hun gezin en hun vee, en met alles, wat zij in beweegbare have op de wereld bezitten, terugtrekt, zoodra het door een ernstig gevaar bedreigd wordt. Deze klippen zelve bestaan doorgaans uit jongeren kalksteen, voornamelijk uit muschelkalk: eene steensoort, die zich op Timor in groote uitgebreidheid vertoont en aan de vorming des eilands een gewichtig aandeel heeft. Buitendien vindt men ook op vele plaatsen van dit eiland, voornamelijk langs de oevers der rivieren, kleine afgeronde heuvels van fijne klei, meest van eene graauw-blaauwe kleur; ook somwijlen door ijzer-oxyde rood geverwd; terwijl men eindelijk hier en daar porphier, grauwacke, onderscheidene gemengde gesteenten, verder syeniet, groensteen, kwarts, gipsspath, enz. aantreft.

De schilderingen, welke men in sommige, zoo oude als nieuwere werken omtrent Timor aantreft, leveren niet altijd een zeer juist denkbeeld van de ware gesteldheid van dit eiland. Péron vooral heeft hetzelfde, in zijne reis naar Australië, op eene wijze afgeschetst, die bij de hem anders eigene oordeelkundige scherpzinnigheid, allezins bevreemding baart, naardien zijn daarvan opgehangen tafereel een bij uitnemendheid liefelijk en vruchtbaar land voorstelt. Zijne dwaling, in dat opzigt, schijnt haren

grond hoofdzakelijk daarin te vinden, dat hij kort te voren van de schrale en dorre kusten van Nieuw-Holland kwam, zoodat hem een eenigzins vriendelijker land ligt in verrukking kon brengen; en welligt vermogt ook een langdurig, en hem hierdoor tot tegenzin en verdriet geworden rondzwalken op zee, alsmede zijne, naar het schijnt, niet zeer aangename verhouding aan boord, krachtig tot dien gunstigen indruk bij te dragen, waardoor hem de wilde, doch vrije natuur van Timor, als ware het verkwikte en bekoorlijker toescheen, dan zij bij eene rustiger en nauwkeuriger beschouwing inderdaad is. Ieder zeereiziger, die de natuur getrouw wil afschilderen, kan voor deze laatste zelf-misleiding niet te zeer op zijne hoede zijn: want, waarlijk, wanneer men eenige maanden lang op zee heeft omgedobberd en gedurende al dien tijd, behalve de kleine scheepshuishouding, niets heeft gezien dan lucht en water, dan heeft zelfs eene naakte rots grooten kans van een liefelijk gezigtspunt op te leveren. Ook mij zal de blijde dag onvergetelijk zijn, toen wij, na eenen driemaandschen togt, eindelijk aan de Kaap de Goede Hoop aanlandden; hoe ons alles daar zoo ongemeen fraai toelachte; hoe wij daar tot zelfs de rotsachtige en grootendeels kale toppen des tafelbergs, des leeuwenkops en andere ruwe en ongestuvrijde hoogten, met zooveel innige vreugde en geestdrift bewonderden. Dan eerst gevoelt men levendig, dat de vaste bodem de natuurlijke bakermat van den mensch is, en, wanneer pligt of bestemming hem al noopt, om zijn leven aan het onzekere element toe te vertrouwen, dat een zeker heimwee en eene onverwinnelijke hoop hem toch bijblijft, om hetzelfde hier of daar, op een plekje der aarde te mogen eindigen.

Péron heeft slechts eene kleine streek der kust in de nabijheid van Koepang gezien, en deze strandstreek behoort werkelijk tot eene der vruchtbaarste, die men in de gansche westelijke helft van Timor aantreft. Alleen dit laatstvermelde gedeelte des eilands is door ons bereisd, en alles derhalve, wat hier wordt medegedeeld, is ook daartoe alleen betrekkelijk. — Volgens onze wijze van zien, heeft Timor, zoo als bereids is aangemerkt, een woest, schraal en onvruchtbaar voorkomen; zulks valt voornamelijk in het oog gedurende het drooge jaargetijde, of in de zoogenaamde wintermaanden dier streken: menig jaar gebeurt het, dat het alsdan van mei tot oktober of november, dus gedurende 6 of 7 maanden, ter nauwernood eenmaal regent, waardoor dan alle kleine beken en stroomen verdroogen, en genoegzaam alle planten, bijzonder die, welke het laagst bij den grond staan, in eenen kommerlijken, geel verslensden toestand geraken en ten deele geheel verschroeijen. Slechts weinige bergen prijken met uitgestrekte en zware bosschen; hunne afhellingen zijn meestal slechts dun van boomen voorzien, en menige onbewoonde, effene streek des binnenlands zelfs, wijkt slechts gedeeltelijk van dien regel af. In deze vlakten vindt men niet zelden vele casuarina-boomen, die door het eigenaardig verwelkte aanzien hunner ranke stammen, en vooral door den flauwen tint hunner hooge, maar dun en schraal naar boven uitloopende kroonen, onwillekeurig een zeker gevoel van karigheid in den wasdom verwekken. Gunstig daarentegen is de indruk, welchen de gebangpalm (*Corypha gebanga*) maakt, wiens digt gebladerde en liefelijk groen, in de minder drooge dalen en langs waterrijke berghellingen, als ook dikwerf op aangespoelde gronden, nabij het zeestrand uitgebreide bosschen vormt. Om den plantengroei van Timor's westelijk gedeelte met eenige ligte trekken te schetsen, maak ik van het gezag gebruik des Heeren Spanoghe, die gedurende de drie jaren, dat hij Resident op Koepang was, zich met de plantenkunde ijverig heeft onledig gehouden. In het algemeen kan hieromtrent worden aangemerkt, dat de leguminosae de rijkste daar voorkomende familie uitmaken. Op deze volgen de malvaceae en euphor-

biaceae; ook zijn de urticae en convolvulaceae er in vele soorten en geslachten voorhanden; doch het eiland is daarentegen zeer arm aan varenkruiden en orchideae, en over het geheel aan alle planten, die voor haren wasdom veel vocht vereischen.

Daar nu het plantenrijk zulk een' grooten invloed op de dierlijke schepping uitoefent, of liever, daar deze, middellijk of onmiddellijk, zoo zeer van gene afhangt, is uit dit weinig opgegevene, reeds van zelf het besluit te maken, dat Timor, bij zijne niet zeer vruchtbare gesteltenis, ook in verhouding arm moet zijn aan vogelen en zoogdieren. Gedurende ons verblijf aldaar van dertien maanden en ondanks de vele jagttogten, in onderscheidene rigtingen des eilands, tot diep in deszelfs binnengewesten, door ons ondernomen, zijn mij uit de laatste dierklasse slechts 21 soorten onder het oog gekomen, meerendeels uit Chiroptera bestaande. Timor bezit geene Edentata, en uit de overige orden vindt men er, met uitzondering van die der Chiroptera, gemeenlijk slechts eene, of hoogstens, twee soorten. Het grootste zoogdier van dit eiland is *Cervus moluccensis* en, naast dezen, een wild zwijn, dat aan *Sus vittatus* van Java en Sumatra zeer naauw verwant is. De Marsupialia worden hier blootelijk door *Phalangista cavifrons* vertegenwoordigd, terwijl als oostelijkste grensbewoner zijner familie, *Cercopithecus cynomolgus* aldaar verschijnt. Van knaagdieren vonden wij op dit eiland alleenlijk den zoo ver verspreiden *Mus decumanus*, doch geen spoor van stekelvarkens en ook zelfs geen enkel eekhoortje. Even zoo is ook het getal der roofdieren zeer gering. Alles, wat wij daar, uit deze afdeeling, waarnamen, bepaalt zich tot, behalve eene spitsmuis, *Paradoxurus musanga* en eene kleine, nog onbeschrevene katsoort (*Felis megalotis*), welke beide dieren daarenboven tamelijk zeldzaam schijnen te zijn. Timor bezit derhalve, evenmin als de Molukken, noch tijgers, noch panters, noch wilde honden, noch eenig ander, hoe ook genaamd, groot roofdier.

Eene soortgelijke, zoo niet nog grootere armoede aan zoogdieren heerscht ook op de overige eilanden van de Timoresche groep. De meeste derzelve zijn, wel is waar, nog niet wetenschappelijk onderzocht, doch, volgens de narigten van Europesche zeevaarders en Inlandsche kooplieden, kan men afleiden, dat het getal hunner dieren in het algemeen ten hoogste gering is. Zelfs de lange reeks van eilanden, welke zich op genoegzaam gelijke poolshoogte, van Timor tot Java uitstrekt, schijnt in dit opzigt geene noemenswaardige uitzondering te maken. Wilde zwijnen en herten, Chiroptera, de bovengenoemde *Cercopithecus*-soort, benevens eenige kleine roofdieren van de geslachten *Paradoxurus* en *Viverra*, zullen vermoedelijk ook hier het hoofddeel der Fauna uit de klasse der mammaliën vormen. Met betrekking tot hunne physische gesteldheid maken deze eilanden eenen trapswijzen overgang van het, zich aan het oog gedeeltelijk zoo wild en dor vertoonende Timor, tot het vruchtbare en allerwegen zoo weelderig bloeiende Java. Genoegzaam allen bestaan uit min of meer hoog land; eenige derzelve bezitten groote kegelvormige bergen, uit welker rookende toppen, van tijd tot tijd, verwoestende uitbarstingen plaats vinden, waardoor, onder anderen in 1815, die van den Goenoeng Tamboro op Sumbawa, zich op zulk eene schrikbaarlijke wijze heeft vermaard gemaakt.

Noordelijk tegenover deze zoogenaamde kleine Sunda-eilanden ligt het eiland Celebes, dat zijnen eersten, oorspronkelijken vorm, zonder lateren noemenswaardigen afslag of aanslibbing zijner kust, tot den huidige dag onveranderd schijnt bewaard te hebben. Zijne zonderbare, straalvormige gedaante

en de veelvuldige klippen en rotsen langs zijne oevers, schijnen daarvan ten bewijze te verstrekken. Behalve Gilolo in de Molukken, bezit geen ander eiland in den Archipel een zoo ruw vaneengescheurd aanzien.

Celebes is schier over zijne geheele uitgestrektheid bergachtig; doch heeft tevens vele groote kustvlakten en eene menigte opene alang-alang streken en andere fraaije hoogdalen, waarvan sommige uitgebreide meren bevatten, die door de schilderachtige ligging en uit hen voortvloeiende, onverdroogbare bewateringen, de bekoorlijkheid en de vruchtbaarheid des lands aanmerkelijk vermeederen. Met het toenemen der bosschen en de meerdere uitbreiding der wildernissen neemt in de keerkringslanden ook de dierlijke schepping in dezelfde mate toe, en deze, door de ondervinding bewezene daadzaak, voert van zelve tot het vermoeden, dat, hoe weinig kennis wij tot nog toe ook van de voortbrengselen van Celebes hebben mogen, aldaar nog menig zoogdier leven zal, dat ons tot heden geheel vreemd gebleven, of waarvan de soort nog niet bepaald is. Het heeft mij en veelligt den meesten reizigers, aan genoegzamen tijd en gelegenheid ontbroken, om op Celebes, een land, welks kuststreken slechts hier en daar, in geringe mate door Europeanen bewoond zijn, wijdloopige onderzoekingen in het werk te stellen. Het zal dan ook aan deze omstandigheid moeten worden toegeschreven, dat ons van dit eiland in het geheel slechts 16 zoogdieren bekend zijn, meerendeels uit groote, zich met gras en vruchten voedende soorten bestaande. Behalve de gewone rat, ben ik niet in staat, eenig ander knaagdier, met betrekking tot de soort, op te geven, hoezeer het mij niet onbekend is, dat zich op Celebes onderscheidene eekhoorns bevinden. Zeer beperkt ook is onze kennis omtrent de Orde der roofdieren van dat land; en ten slotte weten wij van de, op alle groote eilanden anders zoo menigvuldig voorkomende, insekten-etende Chiroptera zoo weinig, dat het naauwelijks de moeite waard is, er van te gewagen. Een en ander kan genoegzaam ten bewijze verstrekken, dat het eiland Celebes, in allen deele, nog een wijd en belangwekkend veld aanbiedt tot het doen van natuurkundige onderzoekingen.

Het is vooral opmerkenswaardig, dat op gelijke geographische lengte, Celebes ten noorden, even als Timor ten zuiden van den equator, ter eener zijde als de oostelijke grens der eigenlijke Indische en Sundasche Fauna, en ter andere zijde als het westelijkste gebied der vreemdsoortig gevormde wezens van Australiën te beschouwen is, welke zamenloop niet alleen in het dierenrijk plaats vindt, maar in vele opzigten zich ook in de Flora dier beide eilanden kennen doet.

Herten en wilde zwijnen worden op Celebes in groote menigte aangetroffen; doch tot welke soorten beiden behooren, is ons tot heden onbekend. Daar mij intusschen door inboorlingen van Makassar verzekerd is, dat de eersten genoegzaam geheel het aanzien hebben van het Javasche hert, doet zulks vermoeden, dat zij of *Cervus russa*, of de op dezen zoo zeer gelijkende, schoon eenigzins kleinere *Cervus moluccensis* zijn. Antilope *depressicornis* heeft men tot heden alleen op Celebes gevonden; terwijl *Sus babirusa*, behalve dit eiland, ook Boeroe, benevens Mangoli en Bangay van de Xulla-eilanden bewoont. Van het geslacht *Phalangista* kennen wij tot heden, alleen ééne soort van Celebes, en uit de familie der vierhandigen zijn ons van daar bekend: *Tarsius spectrum*, *Cercopithecus cynomolgus* en *Cynocephalus niger*.

Die eilanden, welke tot nu door ons zijn in oogenschouw genomen, hebben gedeeltelijk slechts eenen geringen omvang; ook voelen wij ons tot de vooronderstelling genoopt, dat vele daarvan slechts spaarzaam van zoogdieren bevolkt zijn; terwijl zij daarenboven in een natuurkundig opzigt, meerendeels nog niet genoegzaam zijn onderzocht geworden. Geheel anders echter, is het met de drie groote westelijke Sunda-eilanden gelegen, van welke bijzonder Java en Sumatra sedert vele jaren, en wel voornamelijk het eerstgemelde eiland, door ons en andere Natuuronderzoekers, in genoegzaam alle rigtingen zijn doorkruist. De Fauna van die beide eilanden is ons daarom op de volledigste wijze bekend, en wij mogen met volle overtuiging aannemen, dat wij Java, wat zijne dieren betreft, zoo goed, ja, misschien beter kennen, dan Europa zelf. Doch ook van Borneo bezitten wij reeds eene aanzienlijke menigte zoogdieren, vooral van groote soorten: want er heerscht eene betrekkelijke leemte in onze beschouwing van dit eiland ten opzichte der kleinere Chiroptera, welke, in een zoo uitgebreid, zoo boschrijk en slechts in weinige zijner inwendige deelen voor den Europeaan toegankelijk land, slechts door een lang voortgezet onderzoek en eene onvermoeide jacht in onderscheidene streken, bijeenverzameld kunnen worden.

Borneo, het grootste van al de eilanden des Archipels, heeft eene zeer ongelijke oppervlakte. In het binnenste gedeelte van zijne noordelijke helft, verheft zich, volgens de getuigenis van vele inboorlingen, eene uitgebreide bergmassa, van welke zich in onderscheidene rigtingen, meerder of minder hooge bergketenen uitstrekken, die zich zuid-oostelijk en zuid-westelijk, als ook op eenige plaatsen westelijk, bijzonder echter in het noordelijke en oostelijke gedeelte des eilands, ten deele tot aan den oever der zee voortzetten, en in deze rigtingen vele groote vlakten in zich besluiten, welke door bezinking van af- en aangespoelde slijkachtige stoffen, tusschen deze lange berg- en heuvelreeksen gevormd zijn. De grootste bergen, welke zich in het zuiden des eilands, en wel in het zuid-oostelijk gedeelte van hetzelfde, bevinden, verheffen zich, volgens onze barometer-waarnemingen, nauwelijks tot eene hoogte van 1100 Ned. ellen boven de oppervlakte der zee, en wanneer de inlanders zich in hunne beraming niet bedriegen, levert geheel Borneo nergens hoogten op, die dezen ter helfte te boven gaan. De rotssoorten, door ons in de bedoelde zuid-oostelijke bergketen en ommestrecken het meest aangetroffen, bestonden uit dioriet, serpentyn, syeniet en andere kwarts-aardige steensoorten. Voor het overige is bijna gansch Borneo van hoog bosch overdekt; makende dit eiland van zijne zuidkust tot aan die der Chinesche zee, en van zijnen oostelijken tot aan zijnen westelijken zee-oever, als ware het, ééne doorlopende, ontzagelijke wildernis uit. Het water alleen vermogt zich door deze onmetelijke wouden eenen weg te banen. De uitbreiding en rigting van eene talloze menigte moerassen, groote meren en geweldige vloedden worden gekenmerkt door de opene ruimten, welke het donkere woud doorsnijden, en die den, meerendeels zwervenden inlander, tot den gemakkelijksten, zoo niet eenigsten weg, bij zijne omdoolingen verstrekken. De omstandigheid, dat de meeste groote rivieren schier telken jare, in de regenmaanden hare beddingen te buiten treden, en alsdan de vlakten niet zelden over eene uitgestrektheid van vele honderden mijlen, ter hoogte van eenige voeten overstroomen, draagt er dubbel toe bij, om deze eindelooze bosschen, onherbergzaam te doen zijn. Het is in deze onvriendelijke wildernissen, dat de orang-oetan, benevens twee zijner familiegenooten, de *Semnopithecus nasicus* en *Semnopithecus cristatus*, hunne woonplaats hebben, zullende de overige, hier en in het gebergte van Borneo zich ophoudende zoogdieren, later worden opgegeven.

Sumatra heeft, wat zijne oppervlakte betreft, in vele opzigten overeenkomst met Borneo, en in deze physische toenadering der beide eilanden mag wel de hoofdoorzaak gelegen zijn, dat zij onder alle de landen van Indië, de meeste zoogdieren, voornamelijk grootere soorten, met elkander gemeen hebben. Even als op Borneo, zoo ook vindt men op Sumatra hoog land door onafzienbare en schaars bewoonde lage streken afgewisseld; de verdeling hiervan grijpt echter op eene andere wijze plaats. Sumatra, namelijk, is over zijne lengte in twee zeer van elkander verschillende landstreken verdeeld, waarvan de smallere westelijke, hoog is en bergachtig, terwijl het veel breedere, oostelijke gedeelte, uit eene wijd uitgestrekte alluviale vlakte bestaat, die van eene groote menigte rivieren doorsneden wordt, vele moerassen heeft en allerwegen met dikke, hooge bosschen bedekt is. De afgelegenste en het minst door menschen bezochte oorden in deze groote vlakke wildernis, strekken ook hier den orang-oetan ten verblijve en, mag men de narigten van sommige zeevarenden gelooven, dan ook vindt de *Semnopithecus nasicus* op eenige dier plaatsen zijne woning. Doch niet alleen in het vlakke gedeelte, langs de oostkust van Sumatra, heerscht een zoo weelderige plantengroei, maar ook de groote, westelijke bergketen draagt schier overal denzelfden stempel van echte tropische vruchtbaarheid en eener onvermoeid werkzame groeikracht. Graniet, syeniet en porphier in onderscheidene vermengingen en overgangen, voorts kalk en roode zandsteen zijn de hoofd-formatiën, welke men in het gebergte, achter Padang en in de meer binnenwaarts gelegene hoogdalen dier streek voornamelijk aantreft; doch tusschen de eerstgenoemde plutonische rotssoorten, verrijzen hier en daar reusachtige vulkanen, die hunne gedeeltelijk rookende kruinen tot op ruim 2900 ellen boven de oppervlakte van den oceaan verheffen ⁽¹⁾ en welker vaste deelen doorgaans uit trachytische rotsen bestaan.

Op Java eindelijk heeft de trachyt-formatie in veelvuldige verscheidenheid verre de overhand, terwijl dioriet, kalk-, zand- en verschillende gemengde steenen zich, veelal in geringe uitgebreidheid en meer tot enkele plaatsen beperkt, aan het oog voordoen. Java is schier in zijne gansche uitgestrektheid min of meer hoog; alleen langs de noordkust heeft het eenige alluviale streken, welke desniettemin bijna, even als de meeste binnendeelen des lands, rijkelijk bevolkt en op eene doeltreffende wijze bebouwd zijn. Twee bergketenen, die zich nu eens vereenigen en dan weder in zijtakken van elkander afzonderen, doorsnijden het eiland in de lengte. Uit dezelve verheffen zich vele hooge toppen, van eene gedeeltelijk regelmatige kegelvormige gedaante of met eene stomp afgeknotte kruin, waarin een uitgedoofde of nog steeds werkende krater gelegen is. Sommige der laatsten bezitten thans nog slechts eene hoogte van 1200 tot 1800 ellen; andere daarentegen, vooral zulke, welke hunne oorspronkelijke gestalte tot op den huidigen dag onveranderd bewaard hebben, verheffen zich tot omstreeks 3000 ellen, zoodat zij op eenen ver verwijderden afstand zichtbaar zijn en den zeeman op zijne vaart ten baken verstrekken. Tusschen deze bergketenen bevinden zich allerwegen breede, vruchtbare dalen, die van eene ontelbare menigte rivieren en beken doorsneden zijn. Overal is het land hier bewoond en met rijstvelden overdekt, en zelfs de afgelegene bergbosschen hebben reeds in vele oorden voor den aanbouw van koffijplantaadjen en andere gewigtige beplantingen moeten plaats maken. Doch, ondanks dit alles, vindt men op Java nog onafmetelijke bosschen, in welke, bij al de beschaving der bewoners, bij al de heilzame ontginningen van den vruchtbaren bodem, nog geen bijslag de duizendwerf door elkander geslingerde, reusachtige gewassen vaneenkiefde, en de groote, eenzame spelonken en dalen van zijnen vernieling dreigenden

echo deed weërgalmen. Niet zonder een inwendig vreugdegevoel hoort men in deze groote wouden het luide geschreeuw van *Hylobates leuciscus*, den opwekkenden kreet van *Semnopithecus mitratus* en zelfs de zware, doch eentoonige stem van den *Buceros lunatus*.

In de lage en vlakke streken en op de benedenste gedeelten van het gebergte, bekleedt de vijg, op dit eiland zoowel als op Sumatra en Borneo, eene voorname plaats onder de gewassen, en het is dit soortrijke boomgeslacht, hetwelk hoofdzakelijk ter voeding verstrekt aan de vele vruchten-etende zoogdieren en vogelen in die gewesten.

Wanneer men deze drie groote Sunda-eilanden, met betrekking tot het dierenrijk in oogenschouw neemt, dan erlangt men, ten opzichte hunner zoogdieren, de volgende uitkomsten, welke, door de uiteenlopende verdeeling van sommige geslachten en soorten over deze zoo dicht bij elkander liggende landen, zeker niet onbelangrijk zijn.

Van Java kent men op dit oogenblik in het geheel 85 zoogdieren, onder welke 6 *Quadruman*a, 1 *Galeopithecus*, 37 *Chiroptera*, 4 *Insectivora*, 13 zoogenaamde *Carnivora*, 16 *Glires*, 1 *Edentatum*, 3 *Pachydermata* en 4 *Ruminantia* geteld worden. — De *Quadruman*a bestaan uit de geslachten *Hylobates*, *Semnopithecus*, *Cercopithecus* en *Stenops*. — De *Chiroptera* uit: *Pteropus*, *Macroglossus*, *Pachysoma*, *Cheiromeles*, *Dysopes*, *Megaderma*, *Rhinolophus*, *Nycteris*, *Vespertilio*, *Emballonura*, *Nycticeus* en *Taphozous*. — De *Insectivora* bevatten: *Tupaja*, *Hylomys* en *Sorex*; — en de overige vleesch-eters uit de Orde der *Ferae*, bestaan uit de geslachten: *Mydaus*, *Lutra*, *Canis*, *Herpestes*, *Lin-sang*, *Felis*, *Mustela*, *Viverra*, *Paradoxurus*, *Arctictis* en *Ursus*. — De *Glires* zijn te zamengesteld uit: *Sciurus*, *Pteromys*, *Mus*, *Pithechir*, *Hystrix* en *Lepus*. De groep der *Edentata* wordt alleen door het geslacht *Manis* vertegenwoordigd. — De *Pachydermata* bestaan uit de geslachten *Rhinoceros* en *Sus*, en de *Ruminantia* uit *Cervus*, *Moschus* en *Bos*.

Een genoegzaam gelijk getal soorten uit dezelfde orden en geslachten vindt op Sumatra huisvesting, met uitzondering van slechts eenige geslachten, welke op dit eiland worden gemist, en waarvoor wederom andere nieuwe hier optreden. Tot de ontbrekende geslachten behooren inzonderheid *Bos* en *Lepus*; voorts heb ik op Sumatra ook niet aangetroffen de geslachten *Megaderma*, *Nycteris* en *Emballonura*. Daarentegen bezit dit eiland, behalve den orang-oetan, als eigenlijke *Simia*, de geslachten *Tarsius*, *Ursus*, *Gymnura*, *Elephas*, *Tapirus* en *Antilope*, welke op Java ten eenemale ontbreken. Daarenboven is Sumatra rijker aan vierhandigen, bevattende dezelve daarvan 10 of 11 soorten, gelijk dit eiland over het geheel van al de eilanden des Archipels de meeste katten en eekhoortjes bezit.

Borneo biedt — over het geheel, zoo als ik vroeger reeds aanmerkte — in de klasse der zoogdieren, eene op verre na grootere overeenkomst met Sumatra, dan met Java aan. Deze overeenkomst wordt hoofdzakelijk door de *Quadruman*a, eenige vleesch-etende roofdieren en door den Indischen tapir gestaafd. Alleen de wilde, Sundasche os maakt op dezen algemeenen regel eene in het oog vallende uitzondering, door wiens aanwezen alhier dit groote eiland in dat opzigt weder nauwer met Java verbonden wordt.

Hoezeer ons de dierlijke schepping van Borneo op verre na niet in haar geheel bekend is, zoo worden wij toch, door de reeds gedane waarnemingen in staat gesteld om, met tamelijke zekerheid, tot den rijkdom te besluiten, welken dit eiland uit deze of gene orde hoofdzakelijk bevat. Deze hebben ons doen zien, dat Borneo vooral rijk is aan Quadrumana, daar ons thans reeds elf soorten van dezelve bekend zijn, en wij, gedurende ons kort verblijf van naauwelijks vijf maanden in het zuidelijk gedeelte des eilands, alleen twee nieuwe ontdekt hebben. De Maleische beer is het grootste en gevaarlijkste verslindende dier, dat Borneo huisvest; doch men vindt er eenen zwerm kleinere roofdieren van de geslachten *Paradoxurus*, *Potamophilus*, *Viverra*, *Mustela*, *Lutra*, *Canis* en *Felis*. Behalve een aantal kleine Chiroptera, die men in de avondschemering overal ziet rondfladderen en onder welke gewis nog vele onbekende zullen wezen, bewoont *Pteropus funereus*, in ontelbare menigte, dit eiland; terwijl uit de orde der knaagdieren, voornamelijk vele eekhoorn-soorten in aanzienlijke hoeveelheid aldaar voorhanden zijn. Doordien op Borneo de groote, alverwoestende katten ontbreken, hebben zich de herten, en inzonderheid *Cervus russa*, op eene wonderbaarlijke wijze vermeerderd, zoodanig, dat men aan eenige oorden — en wij hadden, onder anderen, gelegenheid, zulks op de onbewoonde grasvlakten van de zuid-oostelijke landtong of in de zoogenaamde Laut-landen waar te nemen — niet zelden kudden van meer dan honderd, en dikwerf in éénen dag wel duizend dezer dieren te zien krijgt.

Na dit vlugtige, chorographische en mammalogische overzicht van eenige der aanzienlijkste eilanden van onderscheidene deelen des Archipels, zal ik thans, in systematische rangschikking, eene opsomming geven van al de zoogdieren, die ons tot den huidigen dag op dezen geheelen uitgestrekten gordel van eilanden bekend zijn. Gelijk nagenoeg alles, wat ik daaromtrent zal mededeelen, op eigen zien en onderzoek berustende is, zal ik dezen leidraad inzonderheid volgen bij de opgave des vaderlands en der verbreiding van de enkele soorten, vermits te dezen opzichte, in menig der laatst uitgekome ne zoologische boekwerken, nog steeds zoo veel onzekerheid en zulke groote verwarring heerscht. Deze aanmerking geldt vooral sommige Fransche schrijvers, welke aan de hun uit vreemde oorden toegezondene dieren, zonder verder onderzoek, dat oord als vaderland schijnen toegekend te hebben, van waar zij die ontvingen; terwijl dezelve intusschen dikwerf van onderscheidene eilanden en uit verschillende andere verre streken afkomstig waren. Dit is, onder anderen, het geval geweest met verscheidene, door den Heer Diard naar Parijs gezondene dierhuiden, welke hij, volgens zijne eigene aan mij gedane verklaring, op Sumatra, Siam en Cochinchina bijeenverzamelde; doch gedeeltelijk eerst later van Java naar Europa overmaakte. Hierdoor laat het zich verklaren hoe, ondanks de vele zoo roemvol bekende, Fransche reizigers, welke Indië en de Indische eilanden, op onderscheidene tijden en aan velerlei oorden bezocht hebben, in vele Fransche dierkundige werken zoo vele onjuiste opgaven ten opzichte des vaderlands van vele diersoorten gevonden worden. Om uit de menigte van voorbeelden slechts eenige weinige ten bewijze hier aan te voeren, bepalen wij ons tot den door Pr. Isidore Geoffroy in Belanger's *Voyage aux Indes-Orientales* geleverden arbeid over de apen der oude wereld. Van de meeste Indische soorten wordt het vaderland daar te onbepaald, van enkele geheel valsch opgegeven. Zoo heet *Hylobates leuciscus* van de Sunda- en Moluksche eilanden afkomstig te zijn, terwijl deze aap eenig en alleen op Java te huis behoort. *Hyl. albimanus* (*Simia lar*, Linn.) daarentegen, die uitsluitend op het vaste land leeft, wordt als van Java zijnde, opgegeven. Van *Semnopithecus comatus* (*Semnopith.*

mitratus) wordt Sumatra het vaderland genaamd, niettegenstaande deze soort alleen op Java voorkomt. *Macacus (Innuus) nemestrinus*, *Semnopith. pruinus* (*Semnopith. cristatus*) en *Semnopith. maurus* worden alle drie als bewoners van Java en Sumatra aangeduid, terwijl de twee eerstgenoemde soorten op Sumatra en Borneo, en de laatste slechts op Java leven. Zoo men de opgave in het bedoelde werk gelooven moge, zoude *Semnopith. auratus* zich op de Molukken bevinden, alwaar intusschen, zooverre wij geweest zijn en onze navorschingen gaan, volstrekt geene apen worden aangetroffen. Daar mij voor het overige in Indië niet het geringste spoor van deze soort is voorgekomen, bevind ik mij buiten staat, omtrent haar en hare woonplaats met zekerheid iets te beslissen. In den loop dezes geschrifts zal zich meermalen gelegenheid opdoen, om diergelijke plaats-verwarringen te regt te wijzen, terwijl ik daarenboven aan het slot dezer verhandeling eene Tabel zal voegen, welke al de, uit den geheelen Archipel bekende zoogdier-soorten zal bevatten en zoodanig aanschouwelijk voorstellen, dat hare geographische verspreiding en verwantschapping met eenen enkelen blik kunnen worden overzien. Het spreekt van zelf, dat aan deze opgaven geenszins de voorwaarde verbonden is, dat niet misschien de eene of andere der aangevoerde soorten, ook nog op eenig ander eiland of in andere landen, dan de opgegevene, zoude kunnen voorkomen. Door verdere navorschingen in de tot nog toe slechts weinig, of zelfs in het geheel niet bezochte streken dier talrijke eilanden, zullen ongetwijfeld nog vele nieuwe ontdekkingen gedaan en vele bijzonderheden omtrent de reeds bekende soorten kunnen worden opgespoord, die èn aan onze opmerkzaamheid zijn ontsnapt, èn buiten den kreits onzer onderzoekingen hebben gelegen.

QUADRUMANA. Onder al de zoogdieren van den Indischen Archipel zijn de *Quadrumana* het minste verspreid, vermits de meeste, daar voorkomende aapsoorten zich blootelijk tot enkele eilanden bepalen, en zelfs op deze, ten deele binnen zekere enge kringen beperkt zijn. Het meerendeel derzelve bewoont de eilanden Sumatra, Java en Borneo; Celebes bezit slechts drie soorten, Timor maar eene; verder oostelijk op de Molukken ontbreekt — gelijk ik reeds aangemerkt heb — de familie der vierhandigen ten eenemale.

De orang-oetan is in de vlakke bosschen ter zuid- en westkust van Borneo niet zeldzaam, hoezeer hij nergens in groot aantal voorkomt. Van sommige plaatsen, zoo als, onder anderen, in de omstreken van Banjermassing is hij echter tegenwoordig geheel verdwenen, doordien hij in deze sterk bevolkte gedeelten, op den duur door de inlanders vervolgd werd. Op Sumatra bewoont hij de lage wouden langs de oostkust, inzonderheid het noordelijk gedeelte derzelve. Het is in overeenstemming met den gemoedsaard van het dier, hetwelk, blijkbaar voor de eenzaamheid geboren, meestal afgezonderd leeft, dat hetzelfde langzaam en traag is in zijne bewegingen, slim en omzigtig in zijne verrigtingen. Zijn voornaamste verdedigings- of liever behoedmiddel tegen zijne vijanden bestaat daarin, dat hij dezelve op de gemakkelijkste en veiligste wijze tracht te ontvlieden. Zoodra de orang-oetan gevaar ducht of door vervolging bedreigd wordt, neemt hij zijne toevlugt tot de toppen der hooge boomen, waar hij zich achter de breede takken en tusschen het dicht gebladerte listig verscholen houdt. Alles, wat door sommige reizigers van den buitengewonen moed des orang-oetans en van het gevaar om hem te bejagen, wordt opgegeven, behoort grootendeels tot het gebied der verdichtselen.

Terwijl de orang-oetan in Afrika eenen plaatsvervanger heeft in den Chimpanzee, vormen de lang-armige apen (*Hylobates*) eene, alleen tot Indië begrensde, en daardoor zeer karakteristieke groep voor die wereldstreek. Van de vijf, naauwkeurig onderscheidene soorten, ons tot nu van dat geslacht bekend, bewonen er vier de groote westelijke landen van den Archipel, waar echter iedere soort slechts één eiland tot woonoord heeft. *Hylobates syndactylus* en *Hylobates variegatus* (2) hebben wij alleen op Sumatra aangetroffen. Moge men aan de opgave van eenige Schrijvers geloof hechten, dan zoude de laatste soort ook op Malakka te vinden zijn, hetwelk echter, om als eene van verwisseling en verwarring vrije daadzaak te kunnen worden aangenomen, nog wel een nader onderzoek verdient. *Hylobates leuciscus* behoort uitsluitend aan Java, en *Hyl. concolor* (3) is alleen op Borneo te huis.

De *Hylobates* leven in het gebergte, waar hun eigenlijk gebied zich binnen de grenzen der vijgenbosschen bepaalt, zoodat zij, ofschoon ware bergbewoners zijnde, toch zelden eene hoogte van veertien honderd ellen overschrijden. Men treft hen gewoonlijk in kleine troepen, aan de minder steile hellingen en op de bergruggen aan; doch, zoodra worden zij niet een menschelijk wezen gewaar, of zij snellen ijlings berg-af, en verdwijnen in weinige oogenblikken in de donkere valleijen. Zij houden zich schier altijd op in de kroonen der hoog gestamde boomen, en komen bijkans nooit op den grond; doch slingeren zich, als vlogen zij, van den eenen boom op den anderen. Hun luid geschreeuw, dat zij, met geringen toonval uit de hoogte in de laagte, hooren laten, weërgalmt uren wijd door de groote, eenzame dalen en spelonken.

Even als de *Hylobates*, behooren ook alle uit den Archipel bekende slank-apen (*Semnopithec*) uitsluitend aan de drie groote Sunda-eilanden. Hunne levenswijze wijkt echter in vele opzigten van die der lang-armige apen aanmerkelijk af. Niet alleen, dat de *Semnopithec* meer verscheidenheid in de keuze hunner woonplaatsen aan den dag leggen; maar zij toonen zich ook over het algemeen, grootere vrienden van het water; weshalve men hen vaak in de nabijheid van rivieren en meren aantreft. Gedurende den dag trekken zij, in kleine gezelschappen vereenigd, het omliggende bosch door, of begeven zich ook dieper in het binnenste van het woud; met het vallen van den avond keeren zij echter veelal naar de oevers terug, alwaar hun een of andere groote boom tot gemeenschappelijk nachtleger verstrekt. Die soorten, welke zich voornamelijk in het gebergte ophouden, vindt men daarom menigvuldig in groote waterrijke dalen, waar zij het liefste op zulke boomen rondspringen, die aan den kant eener wild ruischende beek staan en met een deel hunner takken de schuimende golven beschaduwden. Van daar laten zij dan, vooral des morgens en des avonds, hunne dof brommende, of ook wel vrolijk schaterende stemmen, luide hooren.

Semnopithecus nasicus bewoont op Borneo, even als de orang-oetan, alleen het boschrijke vlakke land. Hij toont zich over het geheel minder vlug in zijne bewegingen, dan de meeste andere zijner geslachtsgenooten, en tracht zich daarom dikwerf, wanneer hij plotseling overvallen wordt, door verschuiling tusschen de gaffels der dikke boomtakken te redden, of wel neemt zijne toevlugt tot het donkere kreupelhout op den bodem, waarbij hem alsdan de langs de boorden van vele riviermonden, op Borneo zoo rijkelijk wassende nipa-bosschen (*Nipa fructicans*) en de doornige ruigte der rottingen,

uitmuntend te stade komen. De Bejadjoe- en andere Daijaker-stammen zijn verlekkerd op zijn vleesch, en zetten hem dienvolgens gretig na. — De twee door ons op dit eiland nieuw ontdekte apen: *Semnopithecus rubicundus* en *Semn. frontatus* (*), houden zich daarentegen steeds in de hoogere bergachtige streken op. Men vindt hen het menigvuldigst aan den voet der bergen en in zulke wild begroeide oorden, waar vlakke dalen en zacht opgaande heuvelen elkander afwisselen; eenmaal echter heb ik de eerstgenoemde soort aan eene steile helling op eene hoogte van omtrent duizend ellen boven de zee ontmoet. *Semnopithecus chrysomelas* (†), welke soort tot nu, alleen ter westkuste van Borneo werd waargenomen, stemt in woonplaats en levenswijze vermoedelijk overeen met *Semnopithecus maurus*, dien men op Java zoowel in de lage streken, als in het gebergte aantreft; hij geeft echter aan de vlakten de voorkeur, voornamelijk, wanneer die rijk aan water en van vele woeste afgronden doorsneden zijn. De door Dr. Horsfield in zijne *Zoological Researches* bekend gemaakte *Semn. pyrrius*, uit het oostelijke gedeelte van Java, gelijkt, naar de afbeelding te oordeelen, in lichaams-gestalte en ook wat den groei van het haar betreft, zoodanig op *Semn. maurus*, dat ik hem als eene onzekere soort in mijne Tabel heb opgenomen, komende het mij geenszins onwaarschijnlijk voor, dat hij niets anders is, dan eene geelroode variëteit van *Semn. maurus*, of misschien een nog onvolwassen individu van dezen, in een nog jeugdig, lichtkleurig gewaad. Volgens den Heer Temminck zoude dit ook het geval kunnen zijn met den zoogenaamden *Semn. auratus*, welk eenig exemplaar hem van Samarang werd toegezonden en zich thans te Parijs bevindt. Deze naam is daarom van onze Tabel geheel weggelaten. — *Semn. cristatus*, die in menig opzigt, zoowel in lichaamsvorm als ook in levenswijze met *maurus* overeenstemt, is over Sumatra en Borneo verspreid, waar hij voornamelijk de effene vochtige wouden bewoont. Zeldzaam slechts ontmoet men hem, in eenigzins hoogere heuvelachtige landstreken en aan den voet van bergen. Meesterlijk verstaat hij de kunst om, wanneer hem gevaar dreigt, zich in de hooge kroonen der boomen te verstoppen; is de gelegenheid daartoe echter niet gunstig, dan snelt hij in overijling door de toppen voort, zonder de doornige rottingen te mijden, noch schroom te toonen voor de lange scherpe stekels van den nibongpalm (*Oncosperma filamentosa*), welke in de lage en zoo rijkelijk van zoet water voorziene kust-bosschen der beide eilanden, in groote menigte groeit. — *Semnopithecus melalophus* en *Semnopithecus flavimanus*, beiden uitsluitend aan Sumatra eigen zijnde, vindt men het menigvuldigst in groote bergwouden, waar inzonderheid de eerstgenoemde soort, niet zelden tot op duizend en meer ellen hoogte rondtrekt; des niet te min vertoonen zij zich ook vaak in de vlakten en menigmaal zelfs, of een alleen, of ook wel in kleine troepen, tot dicht bij den oever der zee. — Even gelijk, ten slotte, de *Semnopithecus mitratus*, door zijne gansche gestalte, de beide voorgaande soorten nabij staat, toont hij ook groote overeenkomst met haar in manieren en in de keuze zijns verblijfs, zoodat hij als haar ware plaatsvervanger op Java, welk eiland alleen hem herbergt, kan beschouwd worden.

Met de schoone, slank gebouwde *Semnopithec*i hebben de *Colobi*, gelijk bekend is, zoowel wat hun geheel uitwendig aanzien, als wat hun tandenstelsel betreft, eene opmerkelijke overeenkomst; en zelfs

(*) Zie J. van der Hoeven en W. H. de Vriese, *Tijdschr. voor Nat. Gesch. en Phys.* Dl. V. bl. 136 en 137.

(†) *Ibid.* bl. 138.

schijnen zij, gelijk zich zulks uit D^r. Rüppel's narigten, omtrent *Colobus guereza* laat afleiden, eene vrij gelijkvormige maag te hebben, welke, even als bij genen, van eene onevenredige grootte is. Dit een en ander maakt hen voor Noord-Afrika, tot ware vertegenwoordigers van de karakteristieke Zuid-Aziatische *Semnopithec*i, met het eigenaardige onderscheid echter, dat zich hunne vreemde afkomst door eene onvolkomene handsontwikkeling kennen doet. Daardoor sluiten zij zich het naast aan de *Ateles* van Zuid-Amerika aan, met welke zij ook in levenswijs en tevens ten opzichte hunner schuwe en zachte geaardheid het meeste overeenstemmen. Ook de Indische *Semnopithec*i kenmerken zich door vreesachtigheid en argloosheid, zoodat men hun in dit opzigt, van al de apen der oude wereld, zeer waarschijnlijk alleen de *Colobi* en de *Hylobates* zal kunnen ter zijde stellen. — Wanneer men in het algemeen al de waarnemingen, welke ons omtrent de verbreiding der *Semnopithec*i en der *Hylobates* bekend zijn, te zamen vat, dan blijkt het, dat beide groepen elkander, als ware het, vergezellen en zich schier over eene gelijke uitgestrektheid verbreiden; dat verder de enkele soorten derzelve vrij regelmatig binnen deze streken verdeeld zijn, en dat eindelijk genoegzaam allen eene opmerkelijk eng beperkte woonplaats hebben. Beide geslachten zijn in den strengen zin des woords Indisch. De grenzen, tusschen welke zij ingesloten zijn, laten zich ten oosten door Borneo en Java, ten westen door Ceylon en Decan, en ten noorden door het zuidelijk gedeelte van Hindostan, het Birmanische rijk, Siam en Anam bepalen.

Gelijk de *Colobi* eigenlijk niet anders dan eene ondergeordende groep der Indische *Semnopithec*i vormen, zoo ook staan de Zuid-Aziatische *Cercopithec*i tot hunne talrijke Afrikaansche geslachtsverwanten in dezelfde verhouding. *Cercopithecus cynomolgus* is, zoowel wat zijnen geheelen uitwendigen vorm, als wat zijne zeden en levenswijze betreft, een onmiskenbare *Cercopithecus*, en sluit zich het naaste aan die Afrikaansche soorten dezes geslachts aan, welke de Heer Geoffroy gemeend heeft, onder den generischen naam *Cercocebus* van de overigen te moeten afzonderen. De Indische *Cercopithec*i karakteriseren zich intusschen door eenen vijfden knobbel aan den achtersten ondermaaltand; en deze eenige, kleine afwijking van den gewonen vorm was der stelselzucht genoeg, om den *Cynomolgus* van het geslacht *Cercopithecus* af te scheiden en hem met andere kortstaartige apen te vereenigen, hoezeer zijne gansche natuur met die van dezen geene andere overeenkomst biedt, dan het gelijkmatige getal kleiner knobbels aan de laatste onderkies.

Cercopithecus cynomolgus wordt op de meeste grootere eilanden, van Java en Sumatra af, tot op Celebes en Timor toe, aangetroffen (4). Even merkwaardig als zijne algemeene verbreiding over den Archipel, is ook de uitgestrektheid, die hij op ieder afzonderlijk eiland bewoont. Behalve de hoogste bergtoppen, waar eene koele luchtgesteldheid heerscht en die meestal arm aan vruchten zijn, doorkruist hij, om zoo te spreken, het gansche land zijner geboorte, vindende men hem genoegzaam aan alle boom- en houtrijke oorden, van het zeestrand af aan tot in de groote bergwouden, op ruim 1500 ellen hoogte boven het zeevlak, even menigvuldig. Daar schier alle soorten van voortbrengselen, zoowel uit het dieren- als uit het plantenrijk, hem tot onderhoud verstrekken, ontbreekt het hem nergens aan toereikend voedsel. — Een aanmerkelijk minder uitgebreid vaderland bezit de *Inuus nemestrinus*, dien wij alleen op Borneo en op Sumatra, in de vrije natuur hebben gadeslagen; tamme voorwerpen dezer soort worden echter dikwerf uit de Lampong-Districten, van de zuid- en zuid-

oostkusten van Sumatra naar de noordelijke havens van Java, door de Maleijers te koop overgebracht. Ofschoon deze aap op de beide genoemde eilanden niet zeer zeldzaam is, gebeurt het toch dikwerf, dat men hem lang vruchteloos tracht op te sporen, dewijl hij zich het liefst op zulke plaatsen der voorbosschen of in de nabijheid van woudvelden ophoudt, die met ondoordringbaar gewas begroeid zijn, alwaar hij in de lage struiken op den bodem, bij gevaar eenen veiligen schuilhoek vindt en zich aan den zoekenden blik zijner bejagers gemakkelijk onttrekken kan. Op Sumatra maken zich de inboorlingen den Baroe, gelijk de *I. nemestrinus* door de Maleijers op de westkust van dat eiland genoemd wordt, dikwerf ten nutte tot het beklauteren der kokospalmen en het afwerpen der noten: eenen arbeid, waartoe hij zich voortreffelijk laat afrigten en waarin hij weldra zijne leermeesters door vaardigheid verre overtreft. — Omtrent den levensaad van *Cynocephalus niger*, die alleen het eiland Celebes toebehoort, is mij niets bekend geworden.

Stenops tardigradus bewoont, benevens Bengalen, Siam en andere oorden van het vaste land, de eilanden Java, Sumatra en Borneo. Op het laatste eiland echter schijnt hij gemeener te zijn, dan op de twee eersten. Men vindt dit dier meestal in groote bosschen, allermeeft in het gebergte, waar het gedurende den dag in holen en spleten van hooge boomen ligt te slapen. Zoodra echter valt niet de avondschemering, of hij ontwaakt en doorkruipt alsdan, den ganschen nacht door, langzaam en stil, de takken der boomen, ter opsporing der jonge bladen en vruchten, die hem ter voeding verstrekken. Zijn geheimzinnig bestaan en vreemdsoortig en zonderling voorkomen, hebben in de verbeeldingskracht der inlanders allerlei avontuurlijke en achterdochtige gevoelens opgewekt en aan dit dier onderscheidene wonderbaarlijke eigenschappen doen toekennen, waardoor het bij oud en jong, in zeer groot wantrouwen gekomen is. Wanneer men hem bij dag uit zijne te zamen gerolde, slapende ligging doet ontwaken en aan een sterk licht blootstelt, dan beginnen zijne oogen te tranen, de oogleden krampachtig te bewegen en de oogappel met blijkbaar pijnlijk gevoel zamen te trekken; des nachts echter verwijdt zich de pupil in die mate, dat genoegzaam niets van de iris meer zichtbaar is, en zich nu en dan een vonkelende lichtstraal plotseling uit dezelve vertoont. Het rondsluipen bij nacht van een dier heeft voor den mensch, bij het besef zijner aangeborene hulpeloosheid in de duisternis, altijd iets onaangenaams, en deze onrustwekkende gewaarwording neemt des te meer toe, hoe minder de mensch verlicht en met de drijfveren der natuur bekend is, en hoe hooger het dier, dat in plaats van de helderheid des dags de duisternis van den nacht tot zijnen eigenlijken levenswandel behoeft, op den trap staat der bewerktuigde wezens. Daarom spelen onder dezulke, zoogdieren en vogels, hoe klein, onbeduidend en magteloos zij dikwerf ook zijn mogen, in de bijgeloovige meening der volken eene veel gewigtiger rol, dan de amphibiën en andere, nog lager staande dieren, van welke gemeenlijk slechts zoodanigen onder verdenking vallen, die door bijzondere grootte en lichaamskracht uitsteken, of van welker gevaarlijkheid eene dikwerf naauwelijks in het oog vallende verwonding, door de verderfelijke en allerschrikbarende gevolgen getuigenis geeft. Daar behalve de insekten-etende Chiroptera, bij welke het zintuig des gevoels de overhand heeft, nagenoeg alle nacht-zoogdieren en vogels met opmerkelijk groote oogen begiftigd zijn, zoo is het voornamelijk dit gedeelte van hun uitwendig aanzien, hetwelk op de tot bijgeloof overhellende inbeeldingskracht der menschen zulk een' diepen indruk maakt. Hoe grooter, in verhouding tot het ligchaam, de oogen van een nachtdier zijn, des te meer

wekt het bij een onbeschaafd volk gewoonlijk wantrouwen op en argwaan. En hieruit laat zich ook het belagchelijk afschuwen verklaren, dat door zoo menigen Indischen volksstam en wel inzonderheid door het vrouwelijk geslacht, voor dusdanige groot-oogige nachtdieren wordt aan den dag gelegd. *Tarsius spectrum* wordt, ondanks zijne goedaardigheid, hier en daar als een wezen beschouwd, dat er somwijlen op uit is, om den mensch in het geheim kwaad te berokkenen; dit onnoozel volksprookje is hoofdzakelijk of alleen op de groote oogen van het dier gegrond, uit welke het bijgeloof dier menschen zijne tooverkracht met genoegzame zekerheid meent te kunnen afleiden. Men vindt dit dier op Celebes, Salayer, Borneo, Banka en, indien ik mij niet bedrieg, ook op Sumatra; het is echter op Java tot heden niet waargenomen. Effene boschstreken schijnen hem hoofdzakelijk tot woonplaats te dienen. Op Borneo ten minste vonden wij hem alleen in de hooge, vochtige en zeer donkere wouden der vlakten. Hij houdt zich gewoonlijk in het lage geboomte en in het kreupelhout op en verbergt zich gaarne tusschen het digte loof der takken. Jaagt men hem toevallig op, dan springt hij, als een kikvorsch, van den eenen tak of struik op den anderen; doch toont zich daarbij zoo weinig ongerust of schuw, dat men hem somwijlen met de hand grijpen kan.

DERMOPTERA. Een hoogst merkwaardig dier, zoowel wat betreft zijne levenswijs en zijn' lichaamsvorm in het algemeen, als in het bijzonder den bouw zijner ledematen, den vorm zijns schedels en boven al de eigenaardige inrigting van zijn gebit, is *Galeopithecus variegatus*. Van geen ander zoogdier is de systematieke plaats, tot op onze dagen zoo onbestemd gebleven als van hem. Nu eens werd hij tot opening, dan weder tot sluiting van de orde der Chiroptera gebezigd, en zelfs in de familie der Lemures gerangschikt. Deze onbestemdheid in de plaatsing van het dier geeft steun aan ons gevoelen, dat hetzelfde evenmin bij deze als bij gene orde, in eene natuurlijke rangschikking volkomen voegt, maar meer bepaaldelijk eene bijzondere groep vormt, die zich wel het naast, van de eene zijde aan de Lemures en van de andere aan de familie der vruchtenetende Chiroptera aansluit, doch daarbij tevens eenige niet te ontkennen trekken van de Phalangistae en de Pteromys in zich vereenigt. De *Galeopithecus* is van eene wilde en nijdige geaardheid. Wordt hij in zijne rust gestoord, dan laat hij een onaangenaam krassend en ratelend gekrijsch hooren en bijt woedend van zich af. Zijn verblijf is meestal diep in de hooge bosschen, zoowel der vlakten, als der bergen. Gedurende den dag klampt hij zich, als zwam of een hout-uitwas, tegen de hooge, met veelkleurig mos bewassene stammen en hunne takken vast, en blijft zóó onbewegelijk aan dezelve hangen, dat dikwerf het scherpste oog geen levend wezen in hem vermoeden zal. Eerst met het vallen van den avond treedt hij uit zijne rust en gaat gedurende den nacht op voedsel uit. De wijfjes dragen hare jongen, aan den buik hangende, gedurende langen tijd met zich rond. — De *Galeopithecici* zijn, zoo als bekend is, onderling zeer verschillende; doch, niettegenstaande het groote onderscheid der kleur van de mij ter hand gekomene voorwerpen, kan ik in die van den Indischen Archipel slechts ééne soort erkennen, welke op Java, Sumatra en Borneo woonachtig is (5). De Heer Diard heeft haar ook op Siam en Malakka waargenomen en Prof. Lesson berigt, dezelve op de Pelew-eilanden gevonden te hebben.

CHIROPTERA. Naast den *Galeopithecus*, de bruine rat (*Mus decumanus*), de ratstaartige spitsmuis (*Sorex myoxurus*) en de eigenlijke zibethkat (*Viverra zibetha*), zullen onder de Indische land-zoogdieren

de Chiroptera over het geheel wel de grootste verbreiding hebben. In dit opzigt staan deze laatsten genoegzaam tegen over de *Quadrumana*, welker meeste soorten, gelijk wij gezien hebben, slechts tot eenige landen en oorden beperkt zijn.

Pteropus edulis schijnt over vele Indische eilanden verspreid te zijn. Daar echter onder deze benaming dikwerf onderscheidene soorten met elkander verward worden, zoo kunnen wij het dier, dat in de nieuwere systemata onder dien naam voorkomt, alleen slechts van Java, Sumatra en de Banda-eilanden met zekerheid, als zoodanig aanvoeren. Naauw met den *Pt. edulis* verwant, zoowel wat de grootte als de algemeene kleurverdeeling betreft, is *Pter. phaiops*, welke inzonderheid de Molukken toebehoort. Tot heden is ons die soort van de Banda-eilanden, van Amboina en van Celebes bekend geworden; op de drie grootere, westelijke eilanden daarentegen hebben wij haar niet bemerkt. Met deze beide soorten, en vooral met de eerstgenoemde, heeft *Pterop. funereus* veel overeenkomst, doch bereikt hij, schoon volwassen, nimmer hare grootte. Wij vonden deze soort zeer menigvuldig aan de boomrijke zeestranden van Sumatra en Borneo; zeldzamer kwam zij ons voor op Timor en Amboina, waar wij haar alleen des nachts te zien kregen. Ditzelfde had ook plaats met *Pter. chrysoproctus* en *Pter. Macklotii*, welken eersten wij op Amboina, den laatsten alleen op Timor aantroffen. Behalve deze, was ook *Pter. griseus* op dit laatstgenoemde eiland in vrij talrijke menigte voorhanden. Eene fraaije soort van gelijke grootte, *Pter. personatus*, werd door den Hoogleraar Reinwardt, op Ternata in de Molukken ontdekt; en eene andere zeldzame species, *Pt. alecto*, ontving het Museum uit de noord-oostelijke streken van Celebes (*). Eene verdere uitbreiding dan de vier laatstgemelde dieren, toonen ons *Pter. pallidus* en *Pter. amplexicaudatus*, van welke de eerste soort op de Banda-eilanden, op Sumatra en zelfs op Malakka werd waargenomen, terwijl wij de laatste op Java, Sumatra, Timor en Amboina magtig werden. — De *Pteropi* beminnen hoofdzakelijk de vlakke oorden en houden zich daarom veelal in bebouwde streken en zelfs dikwerf midden in de dorpen op. Onder deze omstandigheden ontmoet men hen van den oever der zee, tot op 3000—4000 voet hoogte, in de binnenlands gelegene hoogdalen. Nooit echter komen zij tot op deze hoogte in uitgestrekte bergwouden voor, ten minste niet gedurende den dag. Zij leven genoegzaam altijd in groote gezelschappen, dikwerf van honderden, somwijlen zelfs van duizenden bij elkander. Deze talrijke zamenscholingen vinden intusschen alleen bij de grootere soorten plaats, met name, bij *Pter. edulis*, *phaiops* en *funereus*. Zulke zwermen houden zich steeds een tijdlang in eene streek op, waar zij zich iederen ochtend vereenigen en den dag op eenen, of op eenige, digt bij elkander staande, groote boomen doorbrengen. Dusdanige boomen zijn niet zelden van alle loof ontbloot, en takken en loten daarentegen met *Pteropi* als bekleed. Behalve meer andere hoogstamige boomsoorten, verkiezen zij zich bij voorkeur wilde vijgenboomen en kokospalmen tot hun geliefd dagelijksch oponthoud.

Ook *Cephalotes Peronii* zal men, naar ons de inlanders verzekerd hebben, somwijlen slapende in digte boomkroonen aantreffen; meer echter zou hij zich, gedurende den dag, in aard- en rotsholen verborgen

(*) Omtrent deze soort en eenige der vroeger genoemden, door ons in den laatsten tijd ontdekt, verwijzen wij tot de elfde Monographie de Mammalogie van den Heer Temminck.

houden. Wij vonden hem zeer menigvuldig op de Banda-eilanden, als ook op Amboina, Timor en Poeloe Samaow. Zijne vlugt heeft eene bedriegelijke overeenkomst met die van *Pteropus amplexicaudatus*, met welk dier hij over het geheel, zoo in uiterlijk aanzien als in zeden, groote verwantschap aan den dag legt.

Tot die Chiroptera-soorten, welke het meest over den Archipel verspreid zijn, behoort *Macroglossus minimus*. Wij vonden dit dier op alle door ons bezochte eilanden, van Java en Sumatra af, tot in de Molukken toe, doch overal slechts in gering getal. Gedurende den dag verbergt het zich tusschen de reuzenbladeren der bananen, der kokos- en pinangpalmen, of het zoekt de meest dooreengevlochtene en donkerste plaatsen in de boomachtige rietbossen der verschillende bamboessoorten tot rustplaats op.

Geheel anders leven de *Pachysomae*. Deze zetten zich bij dag nimmer op de boomen neder, doch vereenigen zich altijd in donkere oorden, in rotskloven, verlatene mijnwerken en diergelijke aardholten, waar zij, verstrooid, boven en zijdelings tegen de wanden aanhangen. Hun verblijf wordt dien ten gevolge meestal van plaatselijke omstandigheden afhankelijk gemaakt, al naarmate zij hier of daar eenen geschikten schuilhoek aantreffen, welke hun zoo lang ter dagelijksche rustplaats dient, tot zij bij herhaling verontrust en daardoor dikwerf uit de donkere verborgenheid naar het hun zoo hatelijke daglicht verdreven worden. Waar men derhalve eenzame holen vindt, vindt men gewoonlijk ook *Pachysomae*, zoodat zij van de lage strandoevers tot hoog in de bosschen der bergen verspreid zijn. *Pachysoma titthecheilum* heb ik op Java meermalen op eene hoogte van ruim 6000 voet aangetroffen. Des nachts ziet men hen vaak, even als de *Pteropi* en *Cephalotes*, om de vruchtboomen rondfladderen en zich telkens eenige oogenblikken, of ook wel somtijds gedurende eenige minuten, tegen de dunne takjes en bladeren aanhangen. — In het geheel heeft men tot heden vier soorten dezer dieren onderscheiden, die op Java, Sumatra en Borneo zijn ontdekt geworden. Drie derzelve: *Pachysoma melanocephalum*, *titthecheilum* en *brevicaudatum*, vindt men in de voortreffelijke *Monographies de Mammalogie* van den Heer Temminck op eene uitvoerige wijze beschreven; de vierde: *Pachysoma brachyotis*, is door mij in het Tijdschrift voor Natuurlijke Geschiedenis en Physiologie van J. van der Hoeven en W. H. de Vriese (5de deel) bekend gemaakt. Zeer naauw verwant met de *Pachysomae* is *Megaera ecaudata*, welk dier de Heer Temminck, in zijne zoo even genoemde *Monographies*, onder de eersten optelde, doch hetwelk hij later daarvan afzonderde, uithoofde van het kenmerkend onderscheid, dat het slechts twee voortanden in de benedenkaak bezit, terwijl de eigenlijke *Pachysomae*, even als de *Pteropi*, hunne beide kaken met vier voortanden gewapend hebben. De eenige soort, welke wij van dit nieuwe geslacht kennen, werd door ons alleen op de westkust van Sumatra waargenomen. De aanmerkelijke stomphheid van haren kop, gepaard met kleine ooren en een' eenigzins uitspringenden neus, herinnert op het eerste gezicht onmiskenbaar aan *Harpyia Pallasii*, welke zij dien ten gevolge, als ware het, op de groote westelijke Sunda-eilanden vertegenwoordigt, waar ik evenmin deze laatste als de *Cephalotes Peronii* heb aangetroffen. Van de *Harpyia Pallasii* bekwamen wij, gedurende ons openthoud in de Molukken, alleenlijk een individu op Amboina, alwaar hetzelfde op zekeren avond in eene sterk verlichte kamer was binnengevlogen. Het Leidsche Museum bezit bovendien nog een skelet van dit zeldzame dier, hetwelk, te oordeelen naar het daaraan gehechte opschrift, van Celebes afkomstig

is, op welk eiland ook de Heeren Quoy en Gaimard een exemplaar erlangden, zoo als in de Voyage de l'Astrolabe staat aangeteekend.

De Cephalotes, Macroglossi, Pachysomae en Megaerae leven deels van vruchten, deels van insekten; de Macroglossi zijn bovendien ook groote liefhebbers van de bladen en knoppen der boomen, inzonderheid van die des kapokbooms (*Eriodendrum anfractuosum*). *Harpyia Pallasii* schijnt zich, naar het tandenstelsel te oordeelen, hoofdzakelijk met insekten te voeden. In de maag van het gevangene voorwerp vonden wij schier niets, dan overblijfselen van Coleoptera en van Diptera.

De hier volgende geslachten van de orde der Chiroptera leven uitsluitend van insekten. Onder de talrijke soorten dezer afdeeling, door de Sunda- en de Moluksche eilanden gevoed wordende, is *Cheiromeles torquatus*, of, bijaldien de van dit dier door D^r. Horsfield geleverde afbeelding volkomen juist is, eene daarmede zeer naauw verwante soort, die zich voornamelijk door eenen langeren staart zoude kenschetsen, eene der grootste. Dit merkwaardige dier onderscheidt zich niet alleen door een onaangenaam uiterlijk aanzien, vooral door de kaalheid zijns ligchaams veroorzaakt, van al de overigen zijner natuurlijke familie, maar het heeft tevens eenen hoogst walgelijken reuk bij zich, die inzonderheid wordt te weeg gebracht door eene weeke, vetachtige stof, welke zich in eene kleine holte, boven de borst tusschen eene dwarsplooï liggende, afscheidt. Deze stank is zoo sterk, dat, toen de Heer van Oort zich eens onledig hield, met een oud mannetje dezer soort naar het leven af te teekenen, dezelve hem zulk eene hevige hoofdpijn en walging veroorzaakte, dat hij zijnen arbeid slechts met moeite kon ten einde brengen. Wij vonden dit dier op Java, Sumatra en Borneo; doch overal slechts in gering getal. Gedurende den dag houdt hij zich schuil, gewoonlijk in holle boomen, zeldzamer in aardholen of rotskloven. In de avondschemering, kort na zonneondergang, ziet men hem somwijlen, langs den zoom des wouds, over struikrijke weilanden of ook over opene boschvelden, met vrij moeilijke vlugt rondtrekken. — De twee van den Archipel bekende Molossi-soorten schijnen insgelijks alleen de westelijke eilanden te bewonen, naardien ik dezelve noch op Timor, noch ergens in de Molukken ben gewaar geworden, en zij ook, voor zoo verre mij bekend is, door niemand ooit in die streken zijn verzameld of waargenomen. Deze, door hunne smalle, spitse vleugels en eigenaardige, snelle vlugt, reeds op eenen tamelijken afstand, gemakkelijk te erkennen dieren, leven altijd in min of meerder talrijke gezelschappen bij elkander. Gedurende den dag scholen zij, óf onder het dak eener woning te zamen, óf zij verkiezen zich, hier of daar, tot dat einde eenen hollen boom, nu eens midden in het bosch, dan weder in eene bewoonde landstreek. Zoo ontdekte ik eens op Java, aan de noordelijke afhelling van den berg Gedé, op een bebouwd, zoogenaamd woudveld (*Gaga*), een' geweldig hoogen rasamalaboom (*Liquidambar Altingiana* Bl.), die de rustplaats van zulk een' zwerm in zich bevatte. Eenige inlanders, welke in de nabijheid van denzelven arbeidden, deelden mij mede, dat het sissend geluid, hetwelk zich op het veld hooren liet, door de *Lalai's* ontstond (een' naam, waarmede in de Sundasche taal alle kleine vledermuizen worden aangeduid), die in groote menigte den hollen stam des gezegden booms bewoonden. Daar de spleetvormige opening der holte zich op aanmerkelijke hoogte boven den grond vertoonde, en de boom bovendien, wegens de regtstandigheid, gladheid en aanzienlijke dikte van zijnen stam, niet dan ten hoogste moeilijk te beklimmen was, bleef ons geen ander middel over, wilden wij den hem bewonenden troep vledermuizen

nader leeren kennen, dan hem te vellen. Wij kaptten hem om en, ofschoon de holligheid zeer diep en wijd was, vertoonden de wanden bijkans nergens een ledig plekje, maar waren zij aan alle kanten dicht overdekt met *Dysopes dilatatus*, zoodat hun aantal ons werkelijk verbaasde. Deze soort, die wij enkel en alleen op Java magtig werden, schijnt over het geheel meer de afzondering te beminnen en zich meestal in boomholten te nestelen; terwijl *Dysopes tenuis* zijn dagleger voornamelijk onder de huisdaken opslaat, waar dat dier, in geval het gestoord wordt, onder een sterk gepiep, met behendigheid tusschen de daksparren rondkruipt. Deze laatste soort is door ons op Java, Sumatra en Borneo waargenomen.

Van de dertien soorten *Rhinolophus*, welke tegenwoordig van den Oosterschen Archipel bekend zijn, leven onderscheidene op zeer verre van elkander verwijderde eilanden. Zoo, bij voorbeeld, komen *Rh. nobilis* en *Rh. bicolor* op Java, Timor en in de Molukken voor. Daarentegen is ons *Rh. speoris* alleen van Timor en Amboina bekend, terwijl *Rh. euryotis* en *Rh. tricuspidatus* door ons alleen op het laatstgenoemde eiland gevonden zijn. *Rh. luctus* bekwamen wij op Java en Sumatra; *Rh. trifolius* op Borneo en op Java; doch *Rh. insignis*, *larvatus*, *affinis*, *pusillus* en *minor*, zijn tot heden alleen op Java gezien geworden. *Rh. diadema* eindelijk schijnt alleen binnen Timor begrensd te zijn. — De meeste dezer *Rhinolophi*, voor zooveel ten minste hunne grootere soorten betreft, houden zich gedurende den dag bij voorkeur schuil in donkere grotten, en hoofdzakelijk in zulke, die aan of nabij den oever eener rivier liggen. Somwijlen maken zij zich ook tot dat einde de gaten der boomen ten nutte, en de kleinere soorten verbergen zich menigwerf onder de daken der woningen; zeldzamer verschuilen zich de bladneuzen in het loof van dicht begroeid kreupelhout. Dit laatste vindt meerendeels slechts plaats in eenzame oorden, dicht bij waterplassen, waar zich deze dieren, uithoofde van het overvloedige voedsel, dat zij daar gewoonlijk vinden, gaarne ophouden. Omtrent de plaatselijke verbreiding, zal ik hier alleen, met korte woorden, mededeelen, dat eenige der genoemde soorten bijzonder de hooge bosschen beminnen, waar zij soms tot op de hoogste bergtoppen, op ruim 3000 N. ellen boven de zee, de fijne en koele lucht doorklieven.

Eene diergelijke groote verbreiding opwaarts, wordt ook ten aanzien van verscheidene, zoowel kleine als grootere *Vespertiones* waargenomen; het is daarom wel te onderstellen, dat nog menige soort van deze beide geslachten in de groote bosschen der Indische gebergten rondfladderen, die veelligt eerst na een tijdverloop van vele jaren, toevalligerwijze eenen reiziger in handen zullen vallen. Hoe weinig van deze kleine nachtdieren kennen wij van de Molukken; hoe beperkt is nog onze kennis omtrent die van de Timoresche eilanden, van het uitgestrekte Borneo en van alle de binnendeelen van Sumatra: ja, van Celebes en de kleinere Sunda-eilanden zijn ons tot heden genoegzaam geene insekten-etende *Chiroptera* bekend!

Van de zeventien *Vespertilio*-soorten, thans uit den Archipel beschreven, behooren de meesten op Java en Sumatra te huis. Men kent er zeven, welke deze beide eilanden tevens bewonen, namelijk: *Vespertilio Hardwickii*, *pictus*, *papillosus*, *suillus*, *tralatitius*, *pachypus* en *tenuis*. Behalve dezen bezit Java echter nog: *Vesp. harpyia*, *Hasseltii*, *circumdatus*, *imbricatus*, *Horsfieldii*, *adversus* en *blepotis*.

Deze laatste soort is de eenige van dit geslacht, welke door ons ook op Timor, Amboina en de Banda-eilanden is waargenomen, terwijl zij, volgens eenige exemplaren, in het Leidsche Museum aanwezig, insgelijks op Japan gevonden wordt. Onder onze op Sumatra bijeengezamelde Vespertiliones, waren, behalve de hiervoren genoemde, nog twee eigenaardige soorten te onderkennen, zoo als ons op geen ander eiland voorgekomen zijn. Zij ontvingen den naam van *Vespert. macrotis* en *Vespert. brachypterus*. Op Borneo eindelijk, troffen wij uit het geslacht *Vespertilio* slechts drie soorten aan, van welke ééne nieuw is, die den naam voert van *Vespertilio macellus* (*); de twee andere zijn *Vesp. pictus* en *Vesp. tenuis*. Het verdient opmerking, dat alle in Indië levende, donkerkleurige soorten van dit geslacht, zich bij dag òf in rotsspleten en aardholen verbergen, òf zich onder de daken der huizen schuil houden, waar zij zich bijzonder gaarne tusschen de, gewoonlijk uit bamboesriet bestaande daksparren, verbergen; terwijl de weinige soorten van eene meer vale, geel-roode kleur, zich steeds in de opene lucht, tusschen de bladeren der boomen en struiken ter ruste vlijen. *Vespertilio pictus* is bij dag genoegzaam altijd tusschen de groote bladen der bananen (*Musa paradisiaca*) te vinden, en ook *Vespert. suillus* heb ik meermalen uit deze gewassen opgejaagd. Ik herinner hierbij nog aan *Macroglossus minimus*, die bij gelijksoortige ligchaamskleur, dezelfde levenswijz voert.

Een zeldzaam en meestal slechts in kleine troepen levend diertje, is *Emballonura monticola*. Deze door Kuhl en van Hasselt ontdekte soort, is mij slechts een paar malen op Java voorgekomen, waar ik haar steeds aan rotsachtige oevers, onder welker overhellende wanden zij zich vastzet, aantrof.

De gemeenste van alle vledermuizen in Indië, is *Nycticejus Temminckii*. Deze soort is niet alleen op Java, Sumatra, Borneo, Timor en Banda in talrijke menigte voorhanden; doch ook van het zeestrand af, tot in de diepste binnendeelen des lands, door alle oorden heen verspreid. Gedurende den dag vindt men haar dikwerf in holen, in gezelschap van *Rhinolophi*. Zij geeft eenen bijzonder sterken reuk van zich, die hoofdzakelijk uit hare groote lipklieren ontstaat. Volgens den Heer Temminck komt zij ook op het eiland Luzon voor. — Ook *Megaderma spasma* slaapt gewoonlijk in rotsspleten, zeldzaam in boomholten. Deze soort ontmoette ik over het geheel niet zeer dikwerf; veelligt, dat zij op Java en Sumatra, op welke eilanden wij haar slechts in geringe hoeveelheid verkregen, alleen zekere streken bewoont. Op Java bekwam ik haar alleen in het district Bantam, waar zij gemeenlijk met *Pachysoma titthecheilum* en *Rhinolophus insignis* in dezelfde holen te zamen leefde. — *Taphozous saccolaimus* is op Java, Sumatra, Celebes en Boeton door ons waargenomen. De vlugt van dit dier heeft eenige overeenkomst met die van *Cheiromeles torquatus*, alleen is zij aanmerkelijk sneller. Nergens intusschen heb ik deze soort in groote zwermen, meestentijds slechts enkel of ten hoogste in kleine gezelschappen van weinige individuën aangetroffen. Volgens de narigten onzer jagers, blijft zij genoegzaam altijd in de

(*) Al de hier genoemde nieuwe Indische vleermuis-soorten vindt men in de dertiende Monographie van den Heer Temminck uitvoerig beschreven. Buitendien vermeldt de Heer Geoffroy, in het achtste deel der *Annales du Muséum*, een' *Vespertilio Timoriensis*, door Péron op gezegd eiland verkregen; en de Heer Fr. Cuvier, in het eerste deel der *Nouvelles Annales du Muséum d'histoire naturelle*, maakt gewag van een' *Vespertilion malais*, zonder nadere opgave van Vaderland; voorts van een' *Vesp. noctule* van Sumatra, en van een' *Vesp. javanais*, die ons echter alle vier onbekend zijn, en daarom ook niet in ons Overzicht zijn opgenomen.

vrije lucht, en zoekt maar zelden eene schuilplaats onder de daken der huizen. Bij dag zoude zij voornamelijk onder overhangende rivieroeveren, in de gaten van takken, of ook wel gaarne in de holle kronkelgangen van oude vijgenboomen en tusschen groote, donkere bamboesstruiken huisvesten. Van eene andere nieuwe soort, *Taphozous melanopogon*, bezitten wij slechts twee individuen van Java (*).

Onder al de Indische vledermuizen is mij *Nycteris Javanicus* zeker wel het allerzeldzaamst voorgekomen, daar ik die soort, voor zoo veel ik mij herinneren kan en in mijn dagboek vind aangeteekend, slechts eenmaal, en wel in het westelijke gedeelte van Java heb te zien gekregen. Het was in eene heuvelachtige streek, die grootendeels woest lag en hoofdzakelijk met kreupelhout was begroeid, in hetwelk, naar de meening der ons begeleidende inlanders, zich van oudsher steeds zeer vele tijgers zouden hebben opgehouden. Over dit lage houtgewas zag ik, verscheidene avonden, de gemelde *Nycteris*-soort, in snelle vlugt rondfladderen.

FERAE. Het gebied, dat in den Indischen Archipel door de zoogenaamde insekten- en eigenlijke vleesch-etende roofdieren wordt ingenomen, heeft over het geheel eene veel meer beperkte uitbreiding naar het oosten, dan wij zulks ten opzichte der Chiroptera hebben aangeduid. De meeste geslachten, ons uit die beide afdeelingen der bedoelde aequatoriaal-landen bekend, behooren alleen aan de groote westelijke eilanden; slechts eenige weinige kleine soorten verbreiden zich van daar uit, in trapswijze vermindering, tot op de Molukken; terwijl deze laatste eilanden geen enkel roofdier bezitten, dat hun uitsluitend eigen is. Met betrekking tot het voedsel, waarvan de dieren dezer beide familiën voornamelijk leven, verdeelen zij zich in onderscheidene groepen, vermits er, gelijk bekend is, onder de insekten-etende zulke zijn, die zich bijna uitsluitend van insekten, of ten minste alleen van dierlijke zelfstandigheden, en anderen, die zich met vruchten en insekten tevens generen; en die zelfde verscheidenheid vindt ook bij de eigenlijke verscheurende dieren plaats, van welke sommigen alleen vleesch, en anderen, behalve vleesch, ook tevens vruchten eten.

Tot die dieren uit de eerste afdeeling, welke deels van vruchten en deels van insekten leven, behooren de *Tupajae*, waarvan St. Raffles en Dr. Horsfield drie soorten hebben bekend gemaakt, die nog met eene vierde nieuwe soort, door den Heer Diard ter westkuste van Borneo ontdekt, vermeerderd worden. Deze laatste voert den naam van *Hylogale murina* (6). Van de drie andere soorten bewonen *Hylog. Javanica* en *Hylog. ferruginea* — welke over het geheel, met uitzondering van het verschil in grootte en in kleur, door hare gestalte en lichaamsverhouding, elkander tamelijk nabij staan — de eilanden Java, Sumatra en Borneo. *Hylog. tana* troffen wij echter alleen op de beide laatste eilanden aan. Zeker is het, dat uit dit geslacht geen dier, noch op Timor, noch in de Molukken voorkomt. Een zich, door zijn geheel uiterlijk aanzien, digt aan de *Tupajae* aansluitend diertje, door mij *Hylomys suillus* genaamd, bekwamen wij op Java en Sumatra, doch op ieder dezer eilanden slechts eenmaal, waaruit zijne zeld-

(*) Zie omtrent die beide *Taphozous*-soorten, als ook omtrent *Emballonura monticola* de 14^e Monographie van Temminck's Monogr. de Mammalogie.

zaamheid aldaar genoegzaam is af te leiden (7). Dit laatste dier vormt met de Tupajae eene kleine karakteristieke groep. Beide geslachten behooren in de bosschen, inzonderheid in de bergachtige, te huis, ofschoon men de Tupajae ook niet zelden op boom- en struikrijke strandvlakten aantreft, ten minste *Hylog. Javanica*. De argelooze vrolijkheid, welke aan deze diertjes eigen is, en het dikwerf potsierlijke hunner bewegingen, maken hen, in de familie der zoogenaamde insekten-etende roofdieren, tot ware evenbeelden der eekhorentjes. Hun voedsel zoeken zij, gelijk is aangemerkt, deels in de klasse der insekten, deels ook in het plantenrijk, vermits zij zich niet alleen gaarne te goed doen aan rijpe vijgen, maar ook bijzonder groote liefhebbers zijn van de scherp aromatische en zoo saprijke vruchten van onderscheidene Scitamineae, voornamelijk uit het geslacht *Eletteria*.

De dieren der twee volgende geslachten leven hoofdzakelijk van insekten en andere dierlijke zelfstandigheden. Het zijn de geslachten *Sorex* en *Gymnura*, van welke in het geheel slechts drie soorten van de Indische eilanden bekend zijn. *Sorex myosurus* is niet alleen het meest verspreid, doch deze spitsmuis heeft tevens, behalve *Mus decumanus*, van alle de in dat werelddeel voorkomende zoogdiersoorten, het uitgestrektste vaderland. Wij hebben dezelve genoegzaam op alle, door ons in Indië bezochte eilanden waargenomen, hoezeer nergens in groote menigte. Het Leidsche Museum bezit exemplaren van dit dier uit Bengalen en andere oorden van het vaste land, als ook van Abyssiniën, de Kaap de Goede Hoop, Isle de France en van Japan. In gedaante en haarvacht komen allen met elkander overeen; doch ten opzichte hunner grootte en kleur leveren zij gedeeltelijk een merkbaar verschil op. De grootste hier voorhandene exemplaren zijn van Java en Abyssiniën herkomstig; de lichtst gekleurde onder dezelve van Abyssiniën en de Kaap. — Op Timor vonden wij eene kleine, nieuwe soort, die ik, uithoofde van haren slanken lichaamsbouw, met den naam van *Sorex tenuis* bestempeld heb (8). De levenswijze der spitsmuizen is overigens algemeen bekend en blijft zich onder alle hemelstreken gelijk. — Aan het slot dezer afdeeling staat *Gymnura Rafflesii*, een hoogst zonderbaar dier, dat in uiterlijken vorm met de buideldieren van Amerika, inzonderheid met *Didelphis Azarae* vele overeenkomst heeft. Het leeft voornamelijk van insekten, doch zoude ook op muizen en klein gevogelte jagt maken en bijzonder gretig zijn naar eijeren. Zijn vaderland schijnt zich, in den Archipel, bloot tot Sumatra te bepalen, waar het intusschen insgelijks zeer zeldzaam is, daar wij, gedurende ons verblijf van twee en een half jaar op de westkust van dat eiland, slechts een eenig individu van hetzelfde verkregen, dat door een' Maleijer, in de nabijheid van deszelfs woning, gedood was. Raffles berigt, dat de Majoor Farquhar, voor vele jaren uit het binnenste van Malakka een dier bekomen had, door de inlanders aldaar *Tikoës ambang boelan* genaamd, hetwelk met de *Gymnura* zeer veel overeenkomst scheen te hebben.

Aan de afdeeling der insekten-etende zoogdieren, schaart zich uit die der zoogenaamde vleesch-etende, het geslacht *Mydaus*, en wel bepaaldelijk *Mydaus meliceps*. Dit dier toont, zoowel wat zijnen lichaamsvorm, als ook wat zijne levenswijze betreft, vele overeenkomst met de groote insekten-etende soorten en sluit zich inzonderheid naast deze groep aan, door zijne voeding, die voornamelijk uit wormen en kevers bestaat. Het is een waar bergbewoner, wiens sterke, walgelijke reuk men in de groote bosschen niet zelden tot op 4000—6000 voeten boven de zee gewaar wordt. Gedurende den nacht wroet hij, met zijne scherpe nagels en sterk vooruitstekenden neus, dikwerf gaten in de aarde, graaft

op vele plaatsen langs de voren der wegen, woelt onder de gevelde groote boomstammen rond, overal zoekende en krabbende, waar hij gelooft iets te zullen vinden, dat zijne gading is. Tot heden heeft men hem alleen op Java en Sumatra waargenomen. In de Borneosche gebergten hebben wij niets van de onaangename lucht bemerkt, die hij willekeurig tot zijne verdediging door den anus uitstoot. In weêrwil van den stank, die dit dier eigen is, eten de Sundanezen op Java zijn vleesch, hetwelk men zegt, dat goed en smakelijk is, wanneer de beide klieren, die deze stinkende stof afscheiden en aan weêrszijden, nabij de uitmonding van het rectum liggen, weggesneden zijn. De lever van dit dier wordt, even als die der tijgers, voor een heilzaam middel gehouden tegen koortsachtige ongesteldheid. De Sundanezen noemen den *Myd. meliceps*, *Siegoeng*. Eenigzins in levenswijs verschillend is zijn geslachtsverwant *Mydaus orientalis*, dien wij alleen op Java in ons bezit kregen, waar hij bij de Sundanezen den naam van *Bieoel* draagt. Ook deze bewoont meerendeels het gebergte; doch houdt zich voornamelijk in de lagere deelen van hetzelfde op. Hij verspreidt geene zoo walgelijke lucht en onderscheidt zich bovendien nog van den *meliceps* door zijn afwijkend voedsel, hetwelk hoofdzakelijk uit kleine zoogdieren en vogels bestaat. Bij hem derhalve doet zich de roofzucht reeds op eene meer bloed-dorstige wijze kennen. Dit karakter, hetwelk op de natuurlijke geaardheid zulk een' grooten invloed heeft, vindt men meer en meer bij de geslachten *Lutra*, *Canis*, *Herpestes*, *Linsang* en *Felis* ontwikkeld. Op deze, uitsluitend van vleesch levende roofdieren, volgen, in allengskens afnemende mate diegenen, wier voedsel gedeeltelijk uit vruchten bestaat. Als een eerste schakel dezer, van den waren roofaard uitgaande keten, treden in den Indischen Archipel de *Mustelae* en *Viverrae* te voorschijn; en aan dezen sluiten zich, met toenemende neiging tot plantaardig voedsel, de geslachten *Potamophilus*, *Paradoxurus*, *Arctictis* en *Ursus* aan.

Van het geslacht *Lutra* bezit de Archipel twee soorten, waarvan de eene, *Lutra leptonyx*, op alle drie de groote Sunda-eilanden voorkomt⁽⁹⁾, terwijl *Lutra simung* tot heden alleen op Sumatra en Borneo is waargenomen⁽¹⁰⁾. Eerstgemelde soort leeft op Java zoowel in de stil en traag vlietende rivieren der vlakten, als in de wild bruisende stroomen der hoogere streken; en zelfs heb ik haar, nu en dan, in zeer rotsachtige woudbeken tot op 500—800 ellen hoogte bespeurd.

Van wilde honden der Indische eilanden, kennen wij met zekerheid alleen *Canis rutilans*, door den Heer Diard in Bengalen en op Borneo verkregen, en door ons meermalen levend op Java gezien, hoezeer dit dier over het geheel vrij zeldzaam en wegens zijne buitengewone schuwheid ten hoogste moeilijk te bekomen is⁽¹¹⁾. Het schijnt eenigzins twijfelachtig of de, door den Generaal-Majoor Hardwicke beschreven wilde hond van Sumatra, tot deze soort behoort, dan wel als eene bijzondere species te beschouwen zij. De *Adjak*, zoo als hij door de Sundanezen op Java genoemd wordt, houdt zich voornamelijk in wilde, weinig van menschen bezochte oorden op. Gewoonlijk vindt men hem in eenzame bergstreken, waar hij gedurende den dag, met groote omzigtigheid en meest bij paren, rondtrekt; doch zich des nachts hier of daar in digt kreupelhout, in een aard- of rotshol, of ook wel, onder ontbloote boomwortelen, schuil houdt. Het is een wild, boosaardig dier, dat zich na zekeren leeftijd niet meer laat temmen, en zelfs tegen hen, die hem dagelijks voedsel brengen, nijdig toont en hen tracht te bijten. Ik heb nooit een luid gebas van hem gehoord, doch wel van nog zeer jonge individuën, wen men hen

nabij kwam, een sterk geknor. In menig opzigt toont deze wilde hond de speuren van verwantschap met het, onder de inlanders op alle eilanden van Indië, zoo algemeen verbreide huis-hondenras, hetwelk door de Europeanen gewoonlijk met den verachten naam van Jakhals bestempeld wordt. Met geringe afwijkingen in grootte, lichaamsvorm en kleur, vindt men datzelfde ras op Japan, in China en in genoegzaam alle oorden van Zuid-Azië, als ook op vele eilanden van de groote stille Zuidzee. Overal monstert het zich uit door kort haar, hetwelk over het geheele ligchaam min of meer eenkleurig geel, licht rood, bruin-rood of roest-rood is; doch aan den buik gewoonlijk eenigzins lichter dan langs de bovendeelen; soms gaan ook de punt des staarts en de buik in het witachtige over. De ooren zijn altijd stijf regtstandig. De middelmatig lange staart hangt of geheel benedenwaarts, met de punt alleen naar boven gekeerd, of hij wordt, het voorste gedeelte sterk gebogen, geheel opwaarts gedragen. Het leven dier honden kenschetst zich door de onbegrijpelijke taatheid, waarmede zij ziekten en ontberingen verdragen en hun meestal jammerlijk aanzijn dikwerf zeer lang rekken kunnen; terwijl de heerschende trek van hunnen natuurlijken aard zich kennen doet door weerspanningheid, vraat- en roofzucht.

Herpestes Javanicus begeeft zich slechts zelden in de hooge bergbosschen; men vindt hem meestal aan de kustvlakten, en wel bijzonder in bebouwde streken. Het is een moedig en boosaardig diertje, dat zich, ondanks zijne kleinheid, tegen elken vijand hardnekkig verdedigt, en ook den mensch somwijlen, de scherp getande kaken wijd opengesperd, dreigend te gemoet gaat, waarbij hem tevens nek- en rugharen toornig ten berge rijzen. Merkwaardig vooral is de blinde drift, waarmede hij dikwerf zijne prooi vervolgt, en de onbegrijpelijke vermetelheid, met welke hij, zelfs op klaar lichten dag, hoenders en eenden aanvalt, hen woedend rondsleurt en in dezen heeten strijd lust noch op de hem naderende honden, noch op de in zijne nabijheid zich bevindende menschen eenige acht slaat.

Even stoutmoedig, wild en gramstorig toont zich ook *Linsang gracilis*, en daar dit dier in zijn uiterlijk aanzien tevens iets van den panter heeft, wordt het door de Sundanezen in hunne taal onder den geslachtsnaam van de tijgers aangeduid, terwijl zij de *Felis minuta* slechts als eene wilde kat beschouwen. De *Matjan tjongkok*, zoo als de genoemde inlanders den *Linsang gracilis* heeten, behoort tot de zeldzamer roofdieren van Indië, naardien ik gedurende al den tijd, dat ik mij daar bevond, slechts twee derzelve heb te zien gekregen, die ons door de inlanders dood werden aangebragt. Het eene was op Java, in de nabijheid eener woning, op eene hoogte van ongeveer 600 ellen, aan de noordwestzijde van den berg Pangerango, gedood geworden; het andere echter verkregen wij op Sumatra, in het lage, vlakke gedeelte van Indrapoera. Behalve deze beide huiden bezit het Leidsche Museum nog eene derde, van Siam afkomstig, waar zij door den Heer Diard, benevens vele andere belangrijke voorwerpen, verkregen werd. In zijne levenswijze nadert dit kleine, doch moedige roofdier, zoo als gezegd is, in menig opzigt tot den *Herpest. Javanicus*, als ook, in het algemeen, tot de *Viverrae*. Met betrekking tot zijn' lichaamsbouw, zijne korte en zeer fijn behaarde vacht en derzelve eigenaardige teekening, staat hij in het midden tusschen de laatstgenoemde dieren en de katten. Als wezentlijke geslachtskenteekenen mogen zijne meer gelijkmatig groote, en eenigzins sterker dan bij de *Viverrae* en de katten, in de lengte platgedrukte maaltanden, met hoekige verhevenheden aan de zijden, als ook een klein uitsteeksel aan de achterzijde van iederen hoektand, aangemerkt worden.

De grootste en krachtigste roofdieren der Indische eilanden, levert intusschen het geslacht *Felis* op. De bloeddorstige aard dezer dieren; hunne vermetelheid en onvermoeide volharding in het bejagen eener prooi; de onbegrijpelijke vaardigheid hunner bewegingen en het listige, sluwe en sluipende karakter, dat hun allen eigen is; de aanmerkelijke grootte, die velen hunner bereiken; hunne onbeschrijfbare kracht; hun onstuimige, dood en verwoesting dreigende aanval, hebben hun reeds in de vroegste tijden de beruchtheid verworven, van de gevaarlijkste en onverzoenlijkste vijanden te zijn van het geheele scheepselendom. Zes soorten van dit geslacht zijn mij in den Archipel bekend geworden, van welke de bloeddorstigste echter alleen op Java en Sumatra inheemsch zijn. Het is eene opmerkenswaardige bijzonderheid, dat, terwijl op deze beide eilanden de katten-organisatie zich zoo krachtvol ontwikkeld toont, deze typus op Borneo reeds merklijk verminderd is en eindelijk, verder oostwaarts op de Molukken, geheel en al verdwijnt. Celebes en Timor schijnen de twee oostelijkste landen in den Archipel te zijn, welke katten voedden; doch de weinige, aldaar voorkomende soorten bereiken, zoo ver zich onze kennis dienaangaande uitstrekt, slechts eene geringe grootte. Sumatra en Java zijn de eenige van *Felis tigris* en misschien ook wel de eenige van *Felis pardus* bewoonde eilanden (12); behalve dezen bevindt zich op het eerstgemelde eiland nog eene andere pantersoort, *Felis macrocelis*, die tevens aan Borneo eigen is. Van het vel dezes diers vervaardigen de wilde inwoners op dit eiland eene soort van wambuis, bij de Bejadjoë's *Karoenkoeng* genaamd, welk kleedingstuk voornamelijk gebruikt wordt in den oorlog en bij strooptogten, hetzij dat deze laatste alleen met het doel ondernomen worden om eenige menschenhoofden te erlangen, dan wel met oogmerk om te rooven en te plunderen. De panterhuid, voor een' *Karoenkoeng* bestemd, wordt niet bereid, maar alleen gedroogd. In deszelfs midden wordt een rond gat gesneden om er het hoofd te kunnen doorsteken, zoodat het vel vrij voor de borst en achter den rug afhangt. — In sommige streken van Sumatra schijnen de panthers zeldzamer te zijn, dan de groote tijgers, welke laatste zich op dat eiland, even als ook op Java, allerwegen verbreid hebben. Men vindt hen van het zeestrand af, tot op eene hoogte van ruim 1200 ellen; nimmer echter diep in de hooge bosschen; doch meer in het voorgebergte en in zulke schaars bevolkte streken, waar veel laag en wild hout, of uitgestrekte grasvelden van *Alang-alang* (*Imperata Koenigii*) en andere dicht opeen groeiende gewassen van heester- en boomgestalten (*Saccharum glaga*, *Eletteria coccinea*, *pininga* enzv.) aanwezig zijn. Gedurende den dag houden zij zich altijd in de afgelegenste en donkerste plaatsen op; het liefste aan steile berghellingen en in de diepten van groote dalen, en eerst met het vallen der avondschemering sluipen zij met ligten tred en loerenden blik langs de banen der wegen en leggen zich, zoodra zij iets bespied hebben, in eene onzichtbare hinderlaag op hunne luim. Ik heb nooit gehoord, dat de groote tijgers boomen beklauteren, en zekerlijk heeft dit nimmer in regtstammige plaats. De panthers daarentegen leggen zich somwijlen, zelfs bij dag, in eenzame wildernissen, op de dikke twijgen van oude boomen neder; doch kiezen dan daartoe gewoonlijk de zoodanigen uit, wier stammen eene schuinsche, half liggende rigting hebben, en daardoor gevolgelijk ligter te beklimmen zijn. — De kleinere katten vertoonen zich niet zelden in de nabijheid van velden, tuinen en dorpen, waar zij zich, gedurende den dag, tusschen het gebladerte der hagen of in het hooge gras verscholen houden, om bij den nacht op de gevleugelde huisdieren jagt te maken. *Felis minuta* komt op alle drie de bovengenoemde groote Sunda-eilanden voor (13). *Felis planiceps* bewoont daarentegen alleen Sumatra en Borneo, en eene derde kleine nieuwe soort, *Felis megalotis*, vonden wij alleen op Timor (14).

Volgens de verzekering van onderscheidene inboorlingen van Makassar, zoude op Celebes zoowel een panter als eene kleine wilde kat leven; doch, zelfs bij de nauwkeurigste mondelinge uitduiding, is het niet mogelijk, wanneer men die dieren niet zelf gezien heeft, met eenige zekerheid de soort te bepalen, tot welke zij behooren.

Uit het hier voorgaande overzicht, laat zich het gevolg trekken, dat in den Indischen Archipel het kattengeslacht, ten opzichte van deszelfs verbreiding naar het oosten, eenen zelfden tred gaat met de orde der *Quadruman*. Deze laatste wordt op de Moluksche eilanden, in zeker opzigt, door de *Phalangistae* vervangen; de roofaard der eersten echter, wordt aldaar, ofschoon zeer in het klein, door *Viverra zibetha* vertegenwoordigd; terwijl intusschen eenigzins verder oostwaarts, op Nieuw-Guinea en Nieuw-Holland, de talrijke vleesch-etende buideldieren, ter bereiking van dat doel optreden, en aldaar in de groote huishouding der natuur de taak van het laatstgemelde roofgedierte vervullen.

Van het geslacht *Mustela* onderhoudt de Archipel twee soorten, waarvan de eene, *Mustela Hardwickii*, Horsf. of *Mustela flavigula*, Bodd., Java en Sumatra bewoont, doch ook tevens in Bengalen voorkomt. Het verdient opmerking, dat dit dier, terwijl het zich op Sumatra niet zelden in de groote moerassige bosschen, in de nabijheid van het zeestrand vertoont, op Java daarentegen bij uitsluiting alleen de hooge bergtoppen schijnt te bewonen. Tweemaal slechts is het mij op laatstgenoemd eiland voorgekomen: de eerste reis ongeveer ter hoogte van 1500 ellen boven het zeevlak, op den berg Tankoeban Prahoe, waar twee individuën op de naakte steenen, langs den rand van den grooten krater diens vulkaans rondsprongen; en de tweede reis, onder genoegzaam dezelfde omstandigheden, in de nabijheid des vuurhaards van den berg Gedé, op eene hoogte van ruim 2500 ellen. Behalve den *Rhinoceros* en eenige vledermuizen, heb ik in Indië geene andere zoogdieren op dusdanige hooge bergstreken aangetroffen. — *Mustela nudipes* ontmoette ik eenmaal aan de westkust van Sumatra, in een woud van het lage strandgebergte, en twee gedroogde huiden derzelve zag ik op Borneo. Volgens Fransche schrijvers zoude deze soort ook op Java voorkomen; dan zij is aldaar noch door de Heeren Reinwardt, Kuhl en van Hasselt verzameld, noch door den Heer Boie of mij ooit in vrijen staat waargenomen. Hare Javaansche afkomst zal uit dien hoofde wel in twijfel getrokken mogen worden, te meer, daar ten minste in het westelijke gedeelte des eilands, geenen inlander iets hoegenaamd van dat dier bekend is.

Onder al de in den Archipel voorkomende eigenlijke roofdieren, schijnt geen zulk eene groote verbreiding te hebben, als de *Viverra zibetha*. Wij vonden dezelve op Sumatra, Borneo, Celebes en Amboina. De Heer Dussumier vermeldt haar van de Philippijnen, en de Heer Diard verkreeg haar in Siam. Op Java intusschen heb ik dit dier nimmer ontmoet, hoezeer mij door een' onzer jagers verzekerd is, dat het zich in het distrikt Bantam, het westelijk gedeelte des eilands, zoude ophouden. Zeker is het, dat die soort op Timor, Poeloe-Samaow en andere eilanden dier zuid-oostelijke groep ten eenemale ontbreekt, waar zij door *Paradoxurus musanga* vervangen wordt, die, op zijne beurt weder, in de Molukken niet te huis is: een verschijnsel, dat des te meer de aandacht trekt, daar beide dieren overigens zulk een uitgestrekt gebied tot vaderland hebben. — *Viverra rasse* vonden wij alleen op Java, en eene derde

soort, vroeger onder den naam van *Viverra Boiei* door mij bekend gemaakt (*), is tot heden alleen op Borneo waargenomen.

De *Viverrae* onderscheiden zich in hare levensmanier van de *Mustelae*, behalve door meer andere eigenaardigheden, ook bijzonderlijk daardoor, dat zij zich zeldzaam diep in de bosschen terugtrekken, doch veel meer het vóórhout bewonen, en vooral de beplante velden, tuinen en boomrijke, Indische dorpen gaarne tot hare verblijfplaats kiezen. Levendige heggen, oude muurwerken, bamboes- en ander digt struikgewas, bieden haar allerwegen eene menigte geschikte schuilhoeken aan.

Een hoogst merkwaardig dier, dat èn in zijn' lichaamsbouw, èn in zijne levenswijs, menigen trek van de *Paradoxurae* en der visch-otters vereenigt, is dat, hetwelk ik onder den naam van *Potamophilus barbatus* heb aangevoerd (†). Zijn gerecht, eenigzins rolrond ligchaam, zijne naar verhouding korte, doch krachtige pooten en zijn tamelijk platte en breede kop, herinneren aan de eigenaardige gedaante der visch-otters; terwijl het bont dezès diers, zoowel wat den groei der haren, als derzèlver algemeene kleurverdeeling betreft, zijne wilde physionomie, door de vele en lange snuitharen te weeg gebragt, vooral echter zijne zeden en gemengde voedingswijs, hem allerbaarblijkelijkst aan de *Paradoxuri* doen aansluiten. Het is ons slechts gelukt, een eenig oud mannetje van hetzelfde te erlangen, hetwelk in de vlakte, aan den oever eener rivier is gedood geworden.

Bij de *Paradoxuri*, van welke wij thans drie soorten van de Indische eilanden kennen, is de roofzucht reeds in eenen merkelijk minderen graad aanwezig, daar deze dieren voor een belangrijk deel hun voedsel uit het plantenrijk nemen, en, dien ten gevolge, ook veel zachtaardiger en meer handelbaar zijn. *Paradoxurus musanga*, de meest bekende soort van dit geslacht, heeft, even als *Viverra zibetha*, eene zeer groote uitbreiding in den Archipel, en bevindt zich daarenboven ook in Siam, Malakka en hoogst waarschijnlijk in nog meer andere streken van het Indische vaste land⁽¹⁵⁾. Op Java, Sumatra, Borneo en Timor behoort dat dier tot de daar algemeen voorkomende *Carnivora*. Even uitgestrekt als zijne verbreiding in het algemeen, is die ook op ieder eiland in het bijzonder, vermits men het, met uitzondering alleen der hoogere, zeer groote bergwoud-streken, schier overal aantreft. Daar hij bijzonder op de vruchten van den areng-palm (*Saguerus* [saccharifer] *pinnatus*, Wurm.) verlekkerd is, vindt men hem op Java niet zelden in de hoogdalen en aan de hellingen van kleine bergen, waar deze palmen in groote menigte groeijen. Op Sumatra, in het lage strand-gebergte nabij Padang, vond ik zijne uitwerpselen meermalen, onder de daar veel voorkomende langkap-palmen (*Saguerus langkab*, Bl.), wier bijkans gelijksoortig gevormde, en ook, even als die der areng-palmen, eenigzins zoetachtig smakende vruchten, het dier een overvloedig voedsel opleveren. Hetzelfde nam ik op Timor aan de lontar-palmen (*Borassus flabellifer*, Linn.) waar, welke men op hetzelfde, en even zoo op de meeste tusschen dit en Java gelegene eilanden, in groote menigte aantreft. *Paradoxurus musanga* intusschen, is niet alleen een groot minnaar van de genoemde palmvruchten, doch houdt ook zeer veel

(*) Tijdschrift voor Nat. Geschiedenis, V Deel, p. 144.

(†) Hetzelfde werk, p. 140.

van de rijpe koffij, wier geheele vrucht door hem verzwolgen, doch alleen hare zachte, uitwendige schil in zijne maag verteerd wordt, terwijl hij de boon onveranderd in zijne drekstof weder uitwerpt. Dien ten gevolge vindt men vaak op de wegen en voetpaden der benedenste bergstreken, kleine hoopjes koffijboonen, die het spoor verraden, hetwelk door het dier gedurende zijne nachtwandelingen gevolgd is. Daarenboven doorkruist het ook dikwerf de bananen-beplantingen; voedt zich tevens met *Djamboe biedji* en andere wouden- en tuinvruchten, en zet bij voorkomende gelegenheden, hoenders, gevogelte, muizen en andere kleine zoogdieren na. Meer begrensde in hunne plaatselijke uitbreiding dan de *Paradoxurus musanga*, zijn de twee andere in den Archipel levende soorten zijns geslachts, waarvan wij de eene, *Paradoxurus leucomystax*, niet dan op Sumatra en Borneo⁽¹⁶⁾, en de andere, *Paradoxurus trivirgatus*⁽¹⁷⁾, alleenlijk op Java magtig werden.

Even als de *Paradoxuri* zoekt ook de *Arctictis penicillatus* dikwerf plantaardig voedsel, meerendeels echter uit wilde woudvruchten bestaande, om welke te bekomen hij veelal de afgelegenste gedeelten der bergen uitkiest. Al de door ons verkregene voorwerpen wierden bij dag uit hooge boomen neêr-geschoten. Zij toonden zich bij die gelegenheden niet zeer vlug in hunne bewegingen, deden geene groote sprongen en gaven in het algemeen meerdere blijken van onrust, angstvalligheid en lust om weg te kruipen, dan wel van kloekmoedigheid en krachtinspanning om zich door eene vaardige vlugt te redden. — Fr. Cuvier geeft als vaderland van zijnen *Benturong noir*, welke het oude mannetje van het reeds vroeger door den Heer Temminck beschreven graauwkleurige wijfje is, Malakka op, waar dat dier het eerst door den Majoor Farquhar is waargenomen. Wij bekwamen het op Java en Sumatra.

Aan het slot van deze, in den Indischen Archipel levende Ferae, staat gevoegelijk de Maleische beer, *Ursus Malayanus*, welke over Sumatra, Borneo en Malakka verspreid is. Hij houdt zich hoofdzakelijk in groote bosschen op, zoowel in die der vlakten, als in die der bergen. Gemeenlijk kiest hij zich een' hollen boom, of ook wel eene rotsspleet tot vast verblijf, ten minste voor eene wijle tijds, alwaar hij gedurende den dag in rust doorbrengt. Somwijlen maakt hij zich, hier of daar, op eenen lagen boom, een plat nest van kleine takken en drooge rijzen, die hij kruiseling over elkander legt. Een enkele beer heeft dikwijls onderscheidene dusdanige nesten in oorden, welke altijd van alle menschelijke bevolking verre verwijderd zijn en door hem, alleen bij wijze van uitzondering, gedurende den dag gebezigd worden, houdende hij zich daar integendeel veelal gedurende den nacht op, nadat hij zich eerst behoorlijk verzadigd heeft. Op zijne nachttogten bezoekt hij de omliggende velden, bestijgt de kokospalmen en andere vruchtboomen, en sluipt ook gaarne in de suikerplantaadjen, zijnde hij een groot liefhebber van het zoete sap dier plant, aan welke hij dan ook niet zelden belangrijke schade toebrengt, daar hij doorgaans ruim zooveel stengels omverhaalt en afbijt, dan verorbet. De beer maakt daarenboven ook jacht op vogels en op menigerlei zoogdieren, inzonderheid op die soorten, welke haar voedsel hoofdzakelijk in het plantenrijk zoeken; vleesch-etende dieren schijnen echter zijnen smaak minder te behagen. Er zijn ook voorbeelden, dat hij menschen aangevallen, gedood en gedeeltelijk verslonden heeft, hoezeer zulks zeker niet, dan in den hoogsten nood zal plaats vinden. In de bosschen toont hij zich bijzonder ijverig in het opsporen der bijennesten, die hij vaak met veel moeite uit nauwe gaten van boomtakken en diep uit het middelgedeelte van hooge stammen uitknaagt: want niets schijnt zooveel aanlokkelijks voor hem te bezitten, als honig.

MARSUPIALIA. De Phalangistae zijn, zoo als bekend is, volgens hun uitwendig aanzien, in twee groepen verdeeld. Die der eene groep onderscheiden zich door hunne lange ooren, eenen geheel of grootendeels behaarden grijpstaart, en meer of min lang haar, dat tamelijk sluik en fijn is; terwijl die der andere eene kortharige, meer wolachtige vacht bezitten, en zich daarbij door bijzonder kleine uitwendige ooren en door eenen krachtigen ringstaart, wiens voorste helft kaal is, kenmerken. De dieren der eerste groep zijn tot heden alleen op Nieuw-Holland en de omliggende eilanden waargenomen; van die der tweede afdeeling echter, laten zich de Moluksche eilanden als het middelpunt hunner huishouding beschouwen. Van daar verbreiden zich deze dieren, op geringen afstand van den aequator, oostwaarts tot Nieuw-Ierland en westwaarts tot Celebes en Timor. Op de drie groote Sunda-eilanden, Borneo, Sumatra en Java, hebben wij nergens eenig spoor van hen aangetroffen. — Het zijn nachtdieren, die zich over dag tusschen de takken of ook in de gaten van groote boomen te slapen leggen. Zij rollen zich daartoe, even als de *Stenops tardigradus*, kogelvormig ineen, zoodat zij den kop tusschen de ledematen verstoppen en het gelaat naar den buik keeren. Hunne bewegingen zijn langzaam en voorzigtig, en in hunne wijze van doen leggen zij eene zekere onnoozele domheid aan den dag. In overeenstemming met hunnen hulpeloozen toestand, houden zij zich meest in afgelegene boschstreken op; bij toeval alleen verdolen zij somwijlen in bewoonde oorden. Zij leven meesttijds afgezonderd, en alleen in den speeltijd treft men ze soms bij paren aan. Hun voedsel bestaat uit vruchten en boombladen. — *Phalangista ursina* schijnt alleen Celebes te bewonen. *Ph. chrysorrhos* bevindt zich op Amboina en Ceram, op welke beide eilanden ook *Ph. cavifrons* en *Ph. maculata* voorkomen; laatstgemelde soort is insgelijks op Nieuw-Guinea en op het eiland Waigiou inheemsch, en *Ph. cavifrons* breidt zich over Timor, Banda en Nieuw-Ierland uit. De inboorlingen van Amboina noemen deze dieren *Koesoe*. — Ter westkuste van Nieuw-Guinea verkregen wij, behalve de bovengenoemde *Phalangista*-soort en den door Valentyn aangeduiden *Pelandok* (*Hypsiprymnus Brunii*), nog een nieuw geslacht van buideldier, hetwelk door zijn' ligchaamsvorm met de Kanguro's, door zijn klimvermogen en andere hoedanigheden echter, met de Phalangistae overeenstemt. Ik geloof derhalve dit geslacht, waarvan wij twee soorten bezitten, op eene kenschetsende wijs met den naam *Dendrolagus* te kunnen bestempelen (*). Eindelijk vonden wij in dezelfde streek van dat groote eiland ook eenen *Petaurus*, veel overeenkomst hebbende met *Pet. sciureus*; als ook eene nog onbeschrevene *Phascogale*, welke zich door haar eenkleurig zwart kleed, van alle andere bekende vleesch-etende Marsupialia onderscheidt.

GLIRES. De orde der knaagdieren bevat zoowel op het Indische vaste land, als op de eilanden van den Oosterschen Archipel, eene talrijke menigte soorten, zijnde echter deze diergroep in laatstgemelde streek, alleen tot de groote westelijke landen beperkt. Het is inderdaad eene hoogst bevreemdende bijzonderheid, dat zelfs de knaagdieren, die toch grootendeels van vruchten, bladen, boomschors en wortelen leven; daarbij meest kleine, snelvoetige wezens zijn, welke zich òf in de enge spleten en hollen der stammen en takken, òf op den bodem in het hooge gras, in dicht ruig, tusschen steenen en in aardholen zoo gemakkelijk verschuilen kunnen; en daardoor in staat zijn, om zelfs op kleine eilanden en in zeer bewoonde streken,

(*) In mijne Bijdragen tot de kennis van Nieuw-Guinea (Afdeeling Land- en Volkenkunde van dit werk, bl. 20, in de noot) heb ik van deze beide zeldzame dieren eene korte beschrijving gegeven.

de vervolgingen van menschen en roofdieren zonder moeite te ontgaan, dat zij, niettegenstaande dit alles, tusschen de keerkringen der Oude Wereld, een zoo scherp afgepaald gebied naar het oosten bezitten. Met uitzondering van eenige muizen, en vooral van *Mus decumanus*, welk dier bij zijne algemeene verbreiding over genoegzaam alle deelen der aarde, ook vele streken van Australië in aanzienlijke menigte bewoont, en den in en bij Nieuw-Holland voorkomenden *Hydromys chrysogaster*, schijnen zich in den heeten aardgordel geene knaagdieren over den 130sten meridiaan beoosten Greenwich uit te strekken; ja, zelfs op Timor en Amboina hebben wij, behalve de genoemde rot, geen dier uit deze orde aangetroffen. Op beide deze eilanden zochten wij te vergeefs naar stekelvarkens, te vergeefs naar vliegende eekhorens, te vergeefs zelfs naar *Sciuri*, wier menigvuldige soorten toch zoo algemeen over de groote westelijke eilanden des Archipels verspreid zijn. Celebes, of misschien ten hoogste Gilolo, benevens de Philippijnen, schijnen de oostelijkste landen in Indië te zijn, welke nog eekhorens en vliegende eekhorens bezitten, ofschoon de soorten uit beide geslachten, op deze eilanden levende, zich allerwaarschijnlijkst tot een zeer gering getal laten terugbrengen.

De ons uit de groote Sunda-eilanden bekende knaagdieren, behooren tot 6 geslachten en 22 soorten, waaronder zich 13 eekhorentjes bevinden. De verblijfplaatsen der laatstgenoemde, zoo levendige dier-
tjes, bieden inmiddels, al naar het verschil der soorten, aanmerkelijke afwijkingen aan, welke gedeel-
telijk van de natuur der dieren, of van derzelve voedsel, afhankelijk zijn. Die soorten, welke zich
gaarne voeden met de verharde zelfstandigheden, in de rijpe kokosnoot besloten, houden zich hoofd-
zakelijk op in de nabijheid der dorpen en in de tuinen; anderen daarentegen bewonen meer bepaal-
delijk de hooge bosschen, zonder echter in het gebergte de zoogenaamde streek der vijgen ligtelijk te
overschrijden. Vele derzelve bevinden zich insgelijks op het vaste land van Azië, bijzonder op Malakka
en Siam, en sommige zelfs heeft men in de zuid-oostelijke deelen van China, namelijk in de om-
streken van Kanton aangetroffen. Dit laatste is het geval met *Sciurus hippuris* en *Sciurus vittatus*,
die echter beiden, opmerkelijk genoeg, in den Archipel alleen Sumatra bewonen. De eerste soort
leeft hier voornamelijk in de hooge bosschen van het gebergte; *Sc. vittatus* daarentegen vindt men
ook niet zelden in de laagten, ofschoon mij die soort in de bergwouden, op eene hoogte van 500—600
ellen, het menigvuldigst voorkwam. Zij toont zich niet zeer schuw voor menschen. *Sciurus nigro-
vittatus* is over Borneo, Sumatra en Java verspreid, en werd aan het Rijks Museum ook van Malakka
en Kanton toegezonden. Op de Indische eilanden is het van alle eekhorentjes het gemeenste. Het
houdt zich schier uitsluitend in bewoonde streken, in de vruchtboomen der dorpen en tuinen op, en is
in het bijzonder een schadelijke gast voor de kokosnoten. *Sciurus modestus*, eene nog onbeschrevene
soort, die wij dikwerf in de bergwouden van Sumatra, zeldzamer echter op Borneo vonden ⁽¹⁸⁾, komt
insgelijks bij Kanton voor. Op beide zoo even genoemde eilanden ontdekten wij buitendien eene zeer
kleine soort, onder den naam van *Sciurus exilis* door mij beschreven (*). Borneo biedt eindelijk nog
huisvesting aan *Sc. Rafflesii* ⁽¹⁹⁾ en *Sc. ephippium*, van welke ik insgelijks reeds voorloopig narigt gaf (†),
en aan *Sc. laticaudatus*, een door den Heer Diard in de omstreek van Pontianak ontdekt eekhorentje, dat

(*) Tijdschr. voor Nat. Gesch., V Deel, p. 147.

(†) Hetzelfde werk, p. 148.

in grootte en ligchaamsvorm, en ook waarschijnlijk in levenswijs, met *Sc. insignis* veel overeenkomst heeft, zoodat het gevoelig als een Borneosche vertegenwoordiger van deze laatste soort te beschouwen is. Zelfs zijne vacht heeft van boven eene diergelijke bruine, schier naar dorre bladen gelijkende kleur, waarop zich echter geene strepen langs den rug bevinden. Zijn staart is even kort, eenigzins plat en bont, met wit en zwart gekleurd; van onderen is het lijf licht, witachtig geel. Karakteristiek is inzonderheid de aanzienlijke lengte van zijnen kop. Voorts leeft op Borneo ook nog *Sc. melanotis*, welke soort echter evenzeer op Sumatra en Java inheemsch is. Alle drie deze soorten zijn boschbewoners. Zulks is insgelijks het geval met *Sc. insignis* en *Sc. bicolor*, beide over Sumatra en Java verspreid, terwijl de laatstgenoemde soort zich ook op Malakka en Siam bevindt, van waar de Heer Diard onderscheidene fraai gekleurde exemplaren aan het Rijks Museum heeft overgemaakt. *Sc. plantani* is op Java en Sumatra schier even gemeen als *Sc. nigrovittatus*, en bewoont ook, even als deze, hoofdzakelijk de tuinen en omstreken der dorpen. *Sc. hypoleucos* eindelijk troffen wij alleen op Sumatra aan en genoegzaam altijd in het gebergte, waar zich het dier gewoonlijk in de kroonen van hooge vijgen- en andere wilde vruchtboomen ophoudt. In het algemeen zijn de meeste dezer soorten bewoners der boomen, hoezeer men toch ook eenige derzelve, zoo als *Sc. vittatus* en *melanotis*, niet zelden laag bij den grond in kreupelhout en op oude, omgevallen boomstammen, behendig ziet rondspringen. Dit laatste heeft inzonderheid plaats met *Sc. insignis*, welk eekhorentje nimmer op de boomen komt, maar altijd digt bij of op de aarde leeft.

Van het geslacht *Pteromys* hebben wij alleen drie soorten in den Archipel waargenomen, terwijl ons de door D^r. Horsfield, onder de namen *Pteromys genibarbus* en *Pt. lepidus* beschrevene dieren, nooit onder de oogen kwamen. De vliegende eekhorens zijn over het geheel, èn door hunne nachtelijke levenswijs, èn door hun verblijf in de hooge bosschen, moeilijk op te sporen. Het zal dan ook wel aan deze omstandigheid zijn toe te schrijven, dat ons in het algemeen van deze dieren nog zoo weinig bekend is, en dat wij zelfs omtrent de natuurlijke geschiedenis van die op Sumatra en Borneo, alwaar zich ongetwijfeld verscheidene soorten van dit geslacht ophouden, slechts weinige en zeer onvolkomene narigten bezitten. Van beide deze eilanden kennen wij alleenlijk *Pt. nitidus*, terwijl op Java, benevens deze, en de twee door den Heer Horsfield bekend gemaakte soorten, welke echter allerwaarschijnlijkst eenerlei zijn, nog *Pt. elegans* ⁽²⁰⁾ en *Pt. sagitta* voorkomen. *Pt. elegans* is den Hoogleeraar Blume op het kleine eiland (Noesa) Kambang'an, digt aan Java's zuidkust gelegen, in handen gevallen, terwijl wij deze soort meermalen in het binnenste van Java, in onderscheidene bergachtige streken hebben aangetroffen. Eenmaal zelfs schoot ik, op eene hoogte van ruim 1200 ellen boven het zeevlak, in een afgelegen, met hoog oorspronkelijk bosch bedekt dal, een oud individu, hetwelk kort na zonneondergang van den eenen boom naar den anderen streek, terwijl hij steeds met uitgespreide ledematen, in schuinsche rigting, van den top des eenen naar den voet des anderen zweefde, vervolgens met groote snelheid tegen den stam van dezen weder opliep, en in slechts weinige oogenblikken tusschen de hoogste twijgen aan het oog ontsnapte. Gedurende den dag slapen de vliegende eekhorens in holle takken en andere gaten of scheuren der boomen, inzonderheid de grootere soorten, welke bijna nooit de bosschen verlaten. *Pter. sagitta* daarentegen vindt men ook somwijlen in bewoonde streken, waar zich dat kleine diertje gewoonlijk in de kokospalmen ophoudt, en den eigenaren der boomen niet zelden aanmerkelijke schade veroorzaakt. Het eet namelijk, even als vele eekhorentjes, bijzonder gaarne de

binnenste kernachtige zelfstandigheid der kokosvrucht; om die te verkrijgen, knaagt het kleine, ronde gaten in de, vaak half rijpe noot, waardoor deze ledigloopt en vroegtijdig afvalt. Zoodanige uitgeholde noot maakt hij dikwerf tot zijnen herberg, in welken hij den dag slapende doorbrengt, rollende het diertje zich tot dat einde als een kogel te zamen, met den staart langs den rug geslagen. Volgens Valentyn's mededeelingen, zoude zich op Ternate en Gilolo een groote vliegende eekhoren bevinden, door hem vliegende Civetkat genaamd. De meeste nieuwere Systematici plaatsen dat dier bij *Pt. petaurista*, gelijk zij ook den *Taguan* der Philippijnen daarmede vereenigen. Op welke gronden deze onvoorwaardelijke zamenvoegingen plaats vinden, weet ik niet. Mij ten minste schijnt het toe, dat de bedoelde dieren veeleer tot *Pt. nitidus*, dan wel tot den eigenlijken *Pt. petaurista*, *Desm.* gebragt mogen worden, daar de *Taguan*, als van eene vos-roode kleur wordt opgegeven. *Pt. petaurista* schijnt over het geheel meer het vaste land toe te behooren; op de Sunda-eilanden althans heeft men deze soort nog niet aangetroffen; ook zijn al de mij bekende exemplaren derzelve van het vaste land, en wel van Malabar, van Malakka en van Siam afkomstig.

Eene dergelijke onzekerheid heerscht nagenoeg in het geslacht *Mus*. De talrijke eilanden van den Archipel, en de nog door geen Europeaan bezochte inwendige deelen van zoo vele derzelve, mogen ook aan nog menige ons onbekende soort uit dit geslacht ter huisvesting verstrekken. Ongemeen talrijk is op alle Oost-Indische eilanden die rat, welke door Hermann onder den naam van *Mus Javanus* beschreven is. In menige streek is zij eene wezentlijke plaag der woningen, tuinen en velden, en geene hulpmiddelen zijn in staat om hare ontzaggelijke vermenigvuldiging, uitbreiding en verwoestingen tegen te gaan en te breidelen. Dat dier schijnt overigens, gelijk ook Brants en anderen reeds aangenomen hebben, van de gewone bruine rat niet te verschillen; behalve eene geringe afwijking in kleur, vindt men geen voldoende kenteeken aan hetzelfde, waardoor het zich van den Europeschen *Mus decumanus*, of van dien der Kaap de Goede Hoop, of van den Noord-Amerikaanschen op eene bevredigende wijze, soortelijk laat onderscheiden. De lengte van den staart is bij de bruine rat in elk land zeer ongelijk. *Mus setifer*, die bij voorkeur in de vrije lucht leeft en zich gemeenlijk aan de oevers der rivieren ophoudt, heb ik steeds afgezonderd op Sumatra, Borneo en Java ontmoet; en van de roode boschrat, door Fr. Cuvier onder den naam van *Pithéchir mélanure* afgebeeld (*), bekwamen wij op laatstgemeld eiland slechts een enkel voorwerp, dat mij aan de noordzijde van den berg Gedé, op eene hoogte van ongeveer 1600 ellen boven zee, bij het vellen van eenen boom, toevallig in handen viel. Het dier had in een' hollen tak van dien boom zijn nest, hetwelk uit mos was zamengesteld, en waarin het kort te voren scheen geslapen te hebben.

Van de twee in den Archipel voorkomende stekelvarkens, is *Hystrix fasciculata* over Java, Sumatra en Borneo verspreid. Op de twee laatste eilanden echter draagt dat dier een veel zuiverder gekleurd kleed, dan op het eerstgenoemde. De exemplaren van Java hebben het geheele voorlijf, als ook den buik en de pooten, van eene vuil rood-bruine kleur; terwijl deze deelen bij de voorwerpen van Borneo, en sterker nog bij die van Sumatra, donker bruinachtig zwart zijn. Te gelijk is bij deze laatsten de halsband onder de keel, helderder wit en daardoor sterker uitkomend. De *Landakh*, gelijk de Sundanezen en Maleijers dit dier noemen, bewoont bij voorkeur wilde, boschrijke dreven, waar hij diepe loopgraven aanlegt,

(*) *Hist. nat. des Mammifères*, Livr. 66.

uit lange hollen bestaande, die altijd eenen dubbelen uitgang hebben. Gewoonlijk bevindt zich in zulk eenen onderaardschen gang een paar, hetwelk gedurende den nacht gemeenschappelijk de omme-streken doortrekt. Voor de met vruchten, vooral met maïs en aardappelen beplante velden, is de *Landakh* een ten hoogste schadelijk dier. Deze reden zoude voor de inlanders reeds genoegzaam zijn, om hem met ijver te bejagen, zoo nog daarenboven zijn vleesch hen daar niet toe aanzettede, hetwelk zij voor een' lekkeren beet houden. Vreemd klinkt de meening der Dajakkers, naar wier voorgeven de *Tahatong* — naam onder welken deze *Hystrix*-soort bij den Bejadjoe-stam bekend is — het eenige dier zoude zijn, dat zonder nadeelige gevolgen de vruchten kan genieten van de befaamde Ipoeplant (*Strychnos tieute?*), uit welker sap de genoemde oorspronkelijke bewoners van Borneo eene der gifsoorten bereiden voor hunne pijlen. *Hystrix macroura* heb ik in den natuurstaat nooit waargenomen. Deze soort behoort in het algemeen meer op het vaste land te huis. De Heer Diard vond haar vrij menigvuldig op Siam; andere reizigers hebben haar van Malakka medegebragt. In den Archipel echter schijnt zij zich alleen tot de oostkust van Sumatra te bepalen. De meeste gedroogde huiden van deze soort, die mij onder het oog zijn gekomen, waren uit den omtrek van Palembang. — *Lepus nigricollis* is uitsluitend op Java te huis. Men vindt dezen haas voornamelijk in de lage landen; veel zeldzamer in de hoogdalen der binnenlanden, en schier nimmer in de groote bergwouden. Zijn vleesch is malsch; doch veel minder smakelijk, dan dat van onzen Europeschen haas.

EDENTATA. Uit de orde der tandeloozen bestaat er op de Sunda-eilanden — zoo als wij reeds vroeger hebben aangemerkt — slechts eene eenige soort, namelijk de *Manis Javanica*. Dit dier leeft op Java, Sumatra en Borneo, en, wanneer de opgave van Valentyn geloofd mag worden, komt het ook op Celebes voor. Het houdt zich meest in de bosschen op, en het liefst in bergachtige streken. Een kenschetsende trek in de levenswijs van dit dier bestaat daarin, dat het boomen bestijgt en zich ook dikwerf in derzelve spleten, of tusschen de van aarde ontblotene, dooreengestremde wortelen van sommige boomsoorten, inzonderheid van den vijgenboom, verscholen houdt; niet zoo dikwerf kiest hij zich tot dat einde rotshollen uit. Op steenlooze plaatsen krabbelt hij gaarne in de aarde, graaft somwijlen groote gaten in den grond en doorwoelt voornamelijk de Termiten- en andere mierennesten, met wier bewoners en derzelve larven hij zich voornamelijk voedt, ofschoon hij ook jagt maakt op vele andere insecten, wormen enzv. Zijn vleesch wordt vrij algemeen door de inlanders gegeten, en van zijne schubben worden soms ringen vervaardigd, die als amuletten dienen tegen verschillende ongesteldheden; het dragen daarvan zoude inzonderheid tegen lende pijn van goede uitwerking zijn.

PACHYDERMATA. Bij uitstek rijk in vergelijking met andere streken der aarde, het vaste land van Indië hiervan misschien uitgezonderd, is de Archipel aan Pachydermata en wel inzonderheid aan groote soorten uit deze orde. — *Elephas Indicus*, die kolossus der dierenwereld, is over geheel Sumatra verbreid, en in sommige gedeelten dezes eilands in aanmerkelijke menigte te vinden. Gewoonlijk trekken de elefanten aldaar in kleine troepen, van 3 tot 7 of 8 stuks, rond; dan, het gebeurt ook somtijds, dat zij in grootere scharen van 25, en soms meerder, te zamen scholen. Iedere plantaadje, werwaarts het toeval hen voert, wordt met eene algeheele verwoesting bedreigd: want, hetgene nog door hunnen onverzadelijken eetlust wordt gespaard, of van hun mondghemelte versmaad, wordt door

hun plomp ligchaam geknakt en door hunne logge treden verpletterd, of door hunnen altijd bezigen, altijd in beweging zijnden slorp, als uit kortswijl en voor tijdverdrijf, gaande weg, ontworteld en moedwillig om zich heen geslingerd. Aldus worden menigmaal de fraaiste bananen-plantaadjen en geheele velden met rijst, suikerriet en dergelijken, in éénen nacht der vernieling ter prooi. De elefanten houden zich intusschen zelden lang in eene streek op, en bezoeken gemeenlijk des nachts de velden, echter bijna nooit twee of meerdere nachten achter elkander. Somwijlen verlaten zij een oord voor geruimen tijd, zoodat zij het eene jaar in deze, het andere in gene landstreek menigvuldiger voorkomen. De bewoners van Sumatra geven zich geene moeite om deze dieren te temmen, en ook slechts zeer weinig om hen te bejagen. Dàn alleen, wanneer zij hen somwijlen des nachts in de nabijheid van bewoonde en bebouwde streken op het spoor krijgen, leggen de Maleijers, aan de westkust des eilands, hier en daar langs de wegen, die de elefanten gewoonlijk gaan, suikerriet met rattenkruid neder, als een lokaas, om hen te vergiftigen. Weinige voorbeelden slechts zijn mij echter bekend, dat de inlanders de op zulke wijze gedooede elefanten zijn magtig geworden. Gewoonlijk nemen dezen, zoodra zij de werking van het gif beginnen te gevoelen, de wijk naar eenzame boschstreken. Ook is het den Maleijers om het dier zelf minder te doen, dan wel om er zich van te bevrijden: want de inlanders aldaar schrijven onder alle dieren den elefant het meeste verstand en scherpste oordeel toe, en zij verkeerden in het stellige denkbeeld, dat, wanneer eenmaal een *Gádjah* of elefant in eene streek, op de eene of andere wijs, valsch of vijandelijk behandeld is, niet alleen hij, maar, bijaldien hij er het leven afbrengt, ook al zijne makkers — gelijk zich de Maleijers uitdrukken — zulk eene plaats, gedurende jaar en dag vermijden. — Merkwaardig zijn voor het overige de togten, die deze zwaarlijvige dieren, dikwerf door enge bergpassen ondernemen en hoe zij somwijlen langs de smalle ruggen van het hooge gebergte hunnen weg voortzetten. — Sumatra is intusschen het eenige Sunda-eiland, van hetwelk schier alle reizigers, sedert de eerste tijden, dat de Europeaan Oost-Indië bezocht heeft, als de woonplaats der elefanten gewag maken. De opgave van Buffon, dat ook Java elefanten zoude opleveren, berust op eene dwaling, die thans, na de trouwe en treffende beschrijvingen, welke in de laatste vijf-en-twintig jaren, van dat eiland in het licht verschenen zijn, geene breedvoerige wederlegging behoeven zal. Op Java vindt men zelfs niet het minste stellige bewijs, dat deze dieren daar ooit zouden geleefd hebben. Of Borneo ook elefanten bezit, durven wij, ondanks al de door ons in het werk gestelde onderzoekingen, evenmin stellig te ontkennen, als te bevestigen. Ritter verklaart zich, in zijne klassieke Erdkunde, voor het laatste gevoelen, en ons zelve is op Banjermassing, door meer dan eenen Maleijer verhaald, dat zich aan gene zijde van het groote gebergte des binnenlands zulke dieren zouden ophouden. Het is nu allezins in het oog vallend, dat deze berigten met die, welke zich Ritter heeft ten nutte gemaakt, in het algemeen met elkander overeenstemmen: want de geleerde Aardrijkskundige merkt uitdrukkelijk aan, dat de elefanten slechts op eenen enkelen hoek des eilands aanwezig zijn, en wel aan de naar het vaste land gekeerde, noordwestzijde, in de distrikten Oengsang en Paitna. Al te dikwerf echter schrijven de reizigers elkander blindelings na, zonder zich met een naauwgezet onderzoek der bronnen hunner voorgangers genoegzaam bezig te houden. Pigafetta reeds, deelde in Magalhães Reis mede, dat zij bij hunne aankomst in de stad Borneo, met twee elefanten naar den Koning Siripada gereden waren. Wie zal intusschen voor de waarheid instaan, dat deze dieren aldaar geboren en niet van Sumatra of het vaste land herkomstig waren? Want ook op Java worden somwijlen jonge elefanten van Palembang of uit andere streken der Lampongs over-

gebragt, en de inlandsche Vorsten van Soerakarta en Djokjokarta zijn gewoonlijk in het bezit van een of meer dezer, door hunne monsterachtige grootte, vrees en verwondering inboezemende schepsels. De inboorlingen op de zuid- en westkusten van Borneo schijnen dit dier in de door hen bewoonde gedeelten nimmer opgemerkt te hebben, en ook de bovenbedoelde Maleijers, volgens welke zich hetzelfde in het noorden des eilands zoude ophouden, hadden de zaak bloot van hooren zeggen. — Op even onzekere wijze, vernamen wij ook van onderscheidene Maleijers en Dajakkers, dat zich in eenige oorden van Borneo Rhinocerosen zouden ophouden: een berigt, dat insgelijks reeds door vroegere reizigers medegedeeld en ook door den Heer Ritter opgenomen is, hoezeer nergens iets hoegenaamd betrekkelijk den vorm of vermoedelijke soort dezes diers wordt opgegeven. Volgens de ruwe schets van eenen Bejadjoe-Dajakker, welke eens, in zijne jeugd, eenen mannelijken Rhinoceros, aan het bovengedeelte der rivier Kahayan wilde gezien hebben, had dezelve de grootte van een' grooten buffel, terwijl hij slechts met ééne hoorn gewapend was. Al dadelijk doet zich de vraag op, of het ook welligt de Rhinoceros Sondaicus, welke soort ons tot heden alleen van Java bekend is, zoude kunnen wezen, dan wel, of dat Borneosche dier tot den neushoorn van het vaste land te rangschikken zij, of wel, eene geheel eigene soort uitmaakt. Voor de mogelijkheid dezer laatste vooronderstelling zoude men eenigen grond kunnen vinden in het, in ieder geval opmerkenswaardige verschijnsel, dat ook Sumatra eene geheel bijzondere soort, die nog in geen ander land is waargenomen, huisvest. — Niet minder belangrijk dan de omstandigheid, dat, zoo ver zich onze kennis met zekerheid uitstrekt, Rhinoceros Sondaicus alleen binnen Java, en Rhinoceros Sumatrensis bloot tot het eiland van dezen naam begrensd zijn, is de uitgestrekte plaatselijke verbreiding, welke beide soorten in haar vaderland ondergaan hebben. De krachtvolle, stevige lichaamsbouw dezer dieren, de onaandoenlijkheid, waarmede zij onderscheidene graden der temperatuur verdragen, en de onverschilligheid, met welke zij zoowel de weke en saprijke, als de drooge en wrange gewassen tot hun voedsel bezigen, maken het hun gemakkelijk, om onder zeer verschillende omstandigheden en in zeer ongelijksoortige streken te leven. Schier overal, waar het land slechts onbewoond en onbebouwd is, van den oever der zee af, tot op de hoogste toppen der klokvormige vuurbergen, vindt men op de beide genoemde eilanden, het voetspoor dezer dieren, hetwelk dikwerf uit onderscheidene voeten diep in de aarde gedrukte voren bestaande, zich meestal door menigvuldige slingeringen en bogten kennen doet. Niet zelden ook loopt het in eene onafgebrokene lijn van den voet eens bergs tot op deszelfs spits, en van den eenen hoogen top langs eenen verbindenden rug, of ook wel door een tusschenliggend dal, naar dien van eenen anderen berg. Op Java hebben wij dikwerf zoodanige sporen, op 1500—2300 ellen hoogte, in de barre omstreken der kraters aangetroffen. Dáár, waar het woud het dikste is, bedienen zich de houthakkers vaak van die paden tot het afslepen der gevelde boomstammen; en de inlanders, welke zich nu en dan, ter inzameling van zwavel, derwaarts begeven, en inzonderheid diegenen, welker togten naar deze hoogere bergstreken het opzoeken ten doel hebben der kleine, knolvormige *Balanophora elongata*, Bl. — uit welke de Sundanezen eene zeer nuttige brandstof bereiden — weten zich de door den Rhinoceros gebaande slingerwegen, op eene voordeelige wijze ten nutte te maken. — Even als de Rhinoceros van het vaste land van Azië, leven ook de beide soorten der eilanden, niet gelijk de elephant, in gezelschappen, doch genoegzaam altijd afzonderlijk; slechts zeer zeldzaam ontmoet men er twee bij elkander, en, zoo zulks gebeurt, is het een oud wijfje met haar min of meer volwassen jong, of een paar, dat zich gedurende den bronstijd vereenigd heeft.

In geen geslacht der zoogdieren zijn onze onderzoekingen, naar verhouding, vruchtbaarder geweest in uitkomsten, dan in dat der zwijnen. Het moet in de hoogste mate bevreemden, dat deze dieren, ondanks hunne zoo algemeene verbreiding, en niettegenstaande zij in zulk eene talrijke menigte op die eilanden, welke sedert drie eeuwen door alle Europesche, zeebouwende natiën zoo druk bezocht zijn, voorkomen, gedurende zulk een lang tijdvak, wetenschappelijk onbekend konden blijven. Intuschen zijn deze soorten der eilanden niet de eenige van haar geslacht, welker nadere bepaling aan den tegenwoordigen tijd schijnt voorbehouden; met de zwijnsoorten van het vaste land en voornamelijk met die, welke de middel- en zuid-Aziatische gewesten bewonen, is het in geen deele beter gesteld: in tegendeel, omtrent dezen ontbreken ons, ook thans nog, naauwkeurige berigten, zoodat hare aanduiding en bepaling voor latere navorschingen moeten bewaard blijven. Wel vindt men in genoegzaam alle Reisbeschrijvingen, over deze of gene streek dezès werelddeels, van wilde zwijnen gewag gemaakt; doch altijd, 't geen te bejammeren is, alleen onder deze onwetenschappelijke en algemeene benaming. Deze onbepaalde naams-opgave van zulk eene algemeen bekende diersoort, scheen den in de zoölogie onbedreven' reiziger reeds meer dan voldoende, en het zijn diergelijke onbeduidende berigten, welke men in de beschrijvingen van vreemde landen zoo dikwerf aantreft, waardoor in de kennis hunner fauna vaak meer verwarring, dan uitbreiding gebragt is geworden. Tot de veronachtzaming van het onderzoek der wilde zwijnen van Indië kan inmiddels nog eene andere omstandigheid hebben bijgedragen, die wel verdient in aanmerking te worden genomen. Ik bedoel de hoogst zonderbare meening, welke door Buffon en Zimmermann is aan den dag gelegd en, opmerkelijk genoeg, door alle latere bearbeiders der geographische zoölogie onveranderd is voortgeplant, dat namelijk *Sus scrofa* over geheel Azië, ja zelfs over de Oost-Indische eilanden en Nieuw-Guinea zoude verspreid zijn. Ik waag het niet, te beslissen, of zich aan deze wijze van zien ook veelligt het dwaalbegrip paarde, dat al de in Indië levende wezens van dat diergeslacht, als bloote afstammelingen van verwilderde huiszwijnen zouden te beschouwen zijn, gelijk dusdanige verwilderingsen hier en daar in Zuid-Amerika hebben plaats gehad; doch, dat het in vele oorden van Indië, zoowel op het vaste land, als op menig eiland, niet aan wilde zwijnen ontbreekt, werd reeds door de vroegste zeevaarders, zendelingen en andere reizigers bevestigd. Dampier gewaagt van een wild zwijn van Mindanao; Rumphius spreekt in zijne Amboinsche Rariteit-Kamer, bij gelegenheid, dat hij over de bijgeloovige begrippen handelt, die de Moluksche inwoners van de zoogenaamde *Aprites* en *Pilae porcorum* hebben, van een klein, wild zwijnenras, dat op het eiland Klein-Ceram, en voornamelijk langs de stranden veel voorkomt; Fra Paolino da San Bartolomeo verhaalt in zijne *Viaggio alle Indie orientali*, enzv., dat het Ghatgebergte eene menigte zwijnen bevat; en de Abt Grosier voert, in zijne *Description générale de la Chine*, bij de optelling van het wild, waarmede de markten van Peking in den winter zoozeer zijn opgevuld, de wilde zwijnen onder die dieren aan, waaruit deze ontzaggelijke hoopen wild hoofdzakelijk bestonden. Ook van Cochinchina en andere oorden wordt door menig later' schrijver van wilde zwijnen melding gemaakt. Crawford zegt uitdrukkelijk, dat zich in de bosschen van Siam eene groote menigte dezer dieren ophoudt. Doch, in geen der zoölogische werken vindt men eene eenige wilde zwijnensort van het Indische vaste land aangevoerd. Dat dit punt, derhalve, nog veel te onderzoeken over laat, lijdt wel geen twijfel. Dan eerst, wanneer wij al die dieren, uit de onderscheidene, ver van elkander verwijderde landstreken, naauwkeurig hebben leeren kennen, zal het zich nader ophelderen, van welke wilde soort

het zoogenaamde Siamsche zwijn afstamt: want, dat hetzelfde een' anderen stamvader heeft, als ons Europeesch huiszwijn, daarvan houde ik mij ten volste overtuigd.

De reden, waarom de wilde zwijnen van de westelijke Sunda-eilanden, en inzonderheid die van het zoo sterk door Europeanen bevolkte Java, zoo lang in een wetenschappelijk opzigt onopgemerkt zijn gebleven, mag ook wel gedeeltelijk in de zwaarigheid te zoeken zijn, waarmede de jagt en de behandeling dezer dieren, onder de inboorlingen, als meest de Mahomedaansche Godsdienst belijdende, gepaard gaan. Bij de heidsche eilanders op Timor, Borneo, Boeroe enzv. zijn zij daarentegen gemakkelijk verkrijgbaar; doch weinige natuuronderzoekende reizigers hebben zich aldaar lang genoeg opgehouden; andere, handeldrijvende Europeanen vergenoegden zich enkel met het vleesch dezer wilde dieren tot spijs te gebruiken, zonder zich verder om hunne grootte of gedaante in het minste te bekommeren. Alleen *Sus babirussa*, de zeldzaamste van alle Indische soorten, doch die zich door zijne buitengewoon ontwikkelde slagtanden onderscheidt, werd door deze opmerkelijke kopversierselen reeds zeer vroeg in Europa bekend. Dit merkwaardige dier, van hetwelk Quoy en Gaimard in den zoölogischen Atlas der Voyage de l'Astrolabe zeer fraaije afbeeldingen, namelijk van een mannetje, een wijfje en haar jong, geleverd hebben, is, gelijk wij reeds vroeger aanmerkten, over Celebes, Boeroe en eenige der Xulla-eilanden, te weten Mangoli en Bangay verspreid. Lesson oppert in het zoölogisch gedeelte der Voyage de la Coquille meermalen de vraag, of de babirussa niet misschien ook verder oostwaarts op sommige Papoeasche eilanden zoude voorkomen, daar hem niet alleen de inboorlingen van Waigiou, naar allen schijn, van dit dier gesproken hebben, maar hij ook met veel grond deszelfs aanwezen op Nieuw-Guinea vooronderstelde. Intusschen zijn dit altemaal slechts gissingen, aan welke wij geene wetenschappelijke waarde mogen hechten, daar haar alle bewijs ontbreekt, en zij dus nader door reizigers bevestigd dienen te worden. De onbeschaafde en ligtgeloovige inlanders geven dikwerf van de gewoonste wezens, zeer wonderbaarlijke en overdrevene voorstellingen, en wanneer men zich bij zoodanige gelegenheden niet zelve met hen en in hunne eigene taal, klaar en duidelijk kan onderhouden, wordt de zaak nog meer verward en daardoor dikwerf in de hoogste mate ongerijmd. Ik kan in dit opzigt bij eigene ondervinding spreken, en wij bezitten zelfs de bewijsstukken van diergelijke verkeerd begrepen verhalen eener verhitte verbeelding: zoo als, onder anderen, de door Nieuhof, onder den naam van *Sokotyro* of *Sukoterio* geleverde vreemdsoortige afbeelding. — Met zekerheid weten wij, dat de babirussa noch op Amboina of Ceram, noch op Timor, noch op een van de drie groote westelijke Sunda-eilanden voorkomt. Op Celebes bewoont hij voornamelijk het oostelijk en noord-oostelijk gedeelte des eilands; of hij zich ook op de westkust bevindt, is mij onbekend.

Gelijk wij bereids hebben aangeteekend, bepaalde zich onze kennis van het zwijnengeslacht uit Indië zeer lang alleen tot den babirussa, tot dat eindelijk voor weinige jaren de Hoogleraar Lesson eene andere soort van Nieuw-Guinea beschreef, welke hij den naam gaf van *Sus Papuensis*, en de Heer Temminck, van de twee door ons op Java ontdekte soorten: *Sus verrucosus* en *Sus vittatus*, in de vroeger vermelde Inleiding tot de Fauna Japonica, gewag maakte. Behalve dezen, bekwamen wij nog eene eigene soort van Timor en eene andere van Borneo, zoodat ons thans in het geheel zes wilde zwijnen uit die wereldstreken bekend zijn. Of de eene of de andere dezer soorten ook op het schier-eiland van Malakka of in

andere deelen van het vaste land te huis is, laat zich, bij gebrek aan naauwkeurige berigten over de wilde zwijnen dier gewesten, niet wel beslissen.

Onder de Sunda-soorten heeft *Sus vittatus* de wijdeste verbreiding, en zij is tevens die soort, welke door de verhouding en den bouw haars ligchaams, in het bijzonder wat den vorm des schedels betreft, als ook door de gladheid harer huid, de weinige borstels en donkere kleur, met één woord, door haren geheelen habitus, met het tamme Siamsche of Chinesche zwijn (*Sus Sinensis*) de meeste overeenkomst heeft. Alleenlijk is zij eenigzins hooger op de pooten en heeft zij eenen minder neêrhangenden buik, dan aan de dieren van dit kleine karakteristieke huisras gewoonlijk eigen is. Overigens is zij onder de grootere, door Java en Sumatra gevoed wordende zoogdieren, wel een der gemeenste, en van het zeestrand af, tot over al de binnendeelen dezer beide eilanden, alomme verspreid: alleen de bovenste bergwouden schijnen niet door haar bewoond te worden. Het zwijn van Timor (*Sus Timoriensis*) is naauw aan haar verwant, voor zoo verre deze vergelijking, naar de slechts half volwassen individuen, welke wij van dit dier bezitten, te maken zij. Deze bieden, door hunnen tengeren ligchaamsbouw, ten naastebij hetzelfde verschil met den *Sus vittatus* aan, als in gelijk opzigt, het Moluksche hert uit die streek, zich door mindere grootte en teederder gestalte van *Cervus russa* van Java onderscheidt. — Met de beide eerstgemelde soorten moet niet verwisseld worden het zoogenaamde witte zwijn van Borneo, van hetwelk wij, gedurende ons verblijf ter zuidkust van dit eiland, een enkel oud wijfje bekwamen, onder den naam van *Sus barbatus* door mij bekend gemaakt (*). Dit dier monstert zich inzonderheid uit door eenen bijzonder langen kop en eenen zeer karakteristieken bakkenbaard, die zijdelings langs de onderkaak heenloopt en grootendeels bestaat uit harde en tamelijk lange, doch meestal eenigzins gebogene borstels. Terwijl wij deze soort alleen op Borneo aantreffen, vonden wij daarentegen *Sus verrucosus* uitsluitend op Java. Deze laatste heeft onder alle zijne Indische geslachtsverwanten de krachtigste houding en het wildste voorkomen; voor het minst is zulks het geval met den ouden ever, die door zijne forsche en dreigende slag tanden en ook door het knoestige uitwas aan zijn' kop een vervaarlijk aanzien heeft. Ook is hij op Java veel meer gevreesd, dan het mannetje van *Sus vittatus*, van welken hij zich buitendien ook nog door zijne meer afgezonderde levenswijs onderscheidt.

Geene der zes opgenoemde soorten bereikt de grootte van het Europeesche wilde zwijn; ook zijn zij over het algemeen veel minder boosaardig, ofschoon het toch somwijlen geschiedt, dat oude evers en ook wel zeugen, die dragtig zijn of jongen hebben, wanneer zij sterk angehitst of verwond worden, op menschen of honden afkomen: want in alle oorden der wereld legt het zwijn dezelfde stuursche geaardheid aan den dag en doet het zich door hetzelfde knorrende stemgeluid kennen.

Opmerkenswaardig is de overeenstemming des naams, onder welken het zwijn in de onderscheidene streken van Indië, en op vele ver van elkander gelegene eilanden der Zuidzee bekend is. Behalve eenige weinige uitzonderingen, die mij daarvan zijn voorgekomen, eindigen deze namen doorgaans in *u* of in *i*. De Sundanezen of zoogenaamde bergbewoners (*Orang goenong*) van Java's westelijk gedeelte, noemen het

(*) Zie Tijdschrift voor Nat. Geschiedenis, V Deel, p. 149.

tamme zwijn, even als de Maleijers op Sumatra, *Babi*. Bij de bewoners van Rottie echter heet het *Bafi*, op Timor *Fafi*, op Poeloe-Samaow *Bagi* en op Savo *Wawi*, welke laatste uitspraak op het eiland Solor in *Wawe* is overgegaan. Eene naauwe verwantschap met deze benamingen heeft het woord *Bawoei*, onder hetwelk de Bejadjoe-Dajakkers op Borneo hun getemd zwijn kennen; als ook de naam *Baboei*, welken hetzelfde, volgens A. von Chamisso, in Chamorischen tongval, op de Marianne-eilanden draagt. Zeer afwijkende daarentegen klinkt het woord *Oenek*, waarmede de Doeson-Dajakkers op Borneo dat dier bestempelen; en eenigzins vreemd ook, de naam *Oe*, onder welken ons de Papoea's in het distrikt Koyway, ter westkuste van Nieuw-Guinea hetzelfde aanduiden. Ongeveer één' graad meer noordwaarts van daar, in het distrikt Lobo, werd het ons echter door de Papoeasche strandbewoners, met den reeds eenigzins meer bekenden naam *Booi* aangewezen, eene benaming, welke met verandering der eindvokaal *i* in *a*, den zwijnen op vele der Zuidzee-eilanden gegeven wordt. J. R. Forster voert hiervan onderscheidene voorbeelden aan. Volgens hem heet het zwijn op de Societeits-eilanden *Boea*, op de Markiezen-eilanden *Boeaha*, op de Vriendschaps-eilanden *Boeakka*, op Mallicollo *Brroeas*, op Tanna *Boega* enzv. Al deze laatstgenoemde namen hebben meer of min overeenkomst met het Japansche *Boeta*, terwijl de vroeger vermelde benamingen, bij de Oost-Indische eilanders in gebruik, doorgaans van verre of meer nabij, aan het Chinesche *Schi*, *Tschii* en *Ietschii* herinneren. Even zoo is ook het woord *Moe* (*), volgens Crawford de naam van het huiszwijn der Siamezen, niet zonder eenige gelijkenis met het aangevoerde Papoeasche *Oe*, en zelfs stemt het eenigzins overeen met het Dajaksche *Oenek*.

Behalve die Oost-Indische eilanden, welke wij als het vaderland der bovengenoemde wilde zwijnsoorten opgegeven hebben, zijn nog vele andere in den Archipel, van deze kleine, dikhuidige dieren overvloediglijk bewoond. Het afschuwen, dat de Mahomedaan uit godsdienstig vooroordeel voor dezelve aan den dag legt, is aan hunne vermeerdering en uitbreiding inzonderheid bevorderlijk, vermits zij uit dien hoofde het allermintst vervolgd worden. Hierdoor laat zich de ontzaggelijke menigte van wilde zwijnen verklaren, in die landen en landstreken, waar de bewoners, gelijk op Java en Sumatra, geheel of grootendeels het Islamismus zijn toegedaan. Het is gelukkig, dat een aanmerkelijk getal dezer dieren op deze beide eilanden, door de tijgers, panters en wilde honden verslonden wordt, terwijl op Borneo en op Timor, alwaar minder of schier geene dier groote roofdieren voorkomen, de mensch zelf als hun gevaarlijkste vijand optreedt. Hoe ijverig intusschen deze heidensche eilanders de zwijnen, om den wil van hun vleesch, ook vervolgen, blijven dezelve toch, zoowel dáár als in de Mahomedaansche landen, de allerlastigste dieren voor den landman, wien zij groote schade veroorzaken, en die zijne velden met veel moeite omheinen en zijne plantaadjen vaak nacht en dag bewaken moet, wil hij zijnen oogst niet geheel of gedeeltelijk door hen zien verloren gaan.

Geheel anders is het gelegen met den Indischen Tapir (*Tapirus Indicus*), die slechts zelden de bosschen verlaat, en daardoor buiten allen invloed op de huishouding der menschen blijft. Hij doorkruist het liefste de groote bergwouden, en schijnt zich langen tijd in eene bepaalde streek op te houden. Daar baant hij, even

(*) Wij hebben de spelling der aan de werken van Forster, Chamisso en Crawford ontleende namen, niet letterlijk gevolgd, maar naar de Hollandsche uitspraak gewijzigd.

als de Rhinoceros, door zijne dikwerf herhaalde wandelingen langs eenen zelfden weg, diepgevoorde paden in de wildernis, niet zelden over steile hellingen en door enge dalen, tot op vele duizenden voeten boven het zeevlak. Op de westkust van Sumatra hebben wij in menige bergstreek, dit dier soms tot op eene hoogte van 1200 ellen boven de zee aangetroffen; terwijl wij daarentegen in de uitgebreide vlakke bosschen der zuidkust van Borneo geen spoor van hem ontdekten. De Heer Diard echter is in de binnenlanden van Pontianak een' tapir magtig geworden. In die streek schijnt dat dier hoofdzakelijk de boschrijke bergketens te volgen, die zich voor een gedeelte, verre uit het binnenste des eilands tot digt aan het zeestrand uitstrekken. Verder bewoont de tapir Malakka, en, als de opgave van Abel Rémusat werkelijk tot dit dier betrekking heeft, dan wordt hetzelfde ook in sommige der zuid-westelijke provinciën van China aangetroffen.

De Indische tapir heeft over het geheel eenen veel zachteren en buigzamer' aard dan het zwijn. Zelfs dan, wanneer hij oud gevangen wordt, laat hij zich in korten tijd vrij wel temmen en, getemd zijnde, door kinderen regeren. Zijn voedsel bestaat in bladeren van allerlei wilde boomsoorten, welke hij te gelijk met de dunne takken verorbert. Somwijlen schilt hij ook de schors der boomen af, of zoekt de vijgen en andere afgevallene vruchten op.

RUMINANTIA. In genoegzaam alle oorden der wereld, waar de menschelijke bedrijvigheid en beschaving niet alle wildernis hebben uitgeroeid, worden herkaauwende dieren in aanzienlijke menigte gevonden, met uitzondering alleen van Australië, waar men tot heden, voor zooverre mij bekend is, nog geen' vertegenwoordiger van deze talrijke orde heeft aangetroffen. De Indische Archipel telt vier geslachten van dezelve, bevattende het geslacht *Moschus* de kleinste soorten. Deze sierlijke, snelvoetige diertjes leven veelal in de hooge bosschen, doch houden zich bij voorkeur nabij derzelve kanten en vooral op zulke plaatsen van het vóórhout op, die van velden en tuinen begrensd zijn. Zij leven meestal alleen, zeldzaam bij paren, zijn in hunne bewegingen zeer vaardig, maar ook spoedig vermoeid; waarom zij, vervolgd wordende, zich liever in digt struikgewas, onder hol liggende, oude boomstammen, of tusschen groote, boven den bodem uitstekende boomwortels trachten te verschuilen, dan dat zij hun heil in de vlugt zoeken. Hun vleesch is bijzonder fijn en zacht, doch voor een, aan hetzelfde ongewoon Europeesch mondgehemelte wat al te zoet, om voor lekkernij gehouden te kunnen worden. De inlanders vangen hen meerendeels met strikken, die zij langs smalle, platgetredene boschpaden, welke deze dieren veelal op hunne wandelingen volgen, uitzetten. Van de twee bewoners der Sunda-eilanden dezes geslachts, is *Moschus napu* over Sumatra en Borneo verspreid, waar dit dier vaak in waterrijke, vlakke wouden door ons is waargenomen, terwijl *Moschus Javanicus* alleen op het eiland Java te huis is, en ons dikwerf in bergachtige streken voorkwam; hoezeer zich deze laatste soort ook in de lage, effene wildernissen bevindt, gelijk de eerste nu en dan in het gebergte wordt aangetroffen.

De Archipel bezit vijf soorten van herten, onder welke *Cervus equinus*, die Sumatra en Borneo bewoont, door grootte en schoonheid van gestalte, onder allen uitmunt. Deze is de *Mindjangan ájer* of het Waterhert, aldus genaamd, omdat men het dikwerf aan moerassige plaatsen aantreft, hoezeer het ook niet zelden drooge bergbosschen, tot zelfs vele duizenden voeten hoog, doorkruist. Het leeft bijkans altijd alleen, en in den bronstijd slechts vertoont het zich somwijlen gepaard. — *Cervus muntjac* is zoo-

wel op de beide zoo even gemelde eilanden als op Banka en Java tamelijk gemeen. Men vindt hem in alle woeste streken van de vlakke zeekust af, tot hoog in het gebergte; in de groote oorspronkelijke bosschen zoowel als in het lage hout; gemeenlijk bij paren of alleen, doch nergens in zeer groote menigte. Op Java en Sumatra bestaat bij vele inlanders het bijgeloovige denkbeeld, dat zij, uithoofde eener door hunne voorvaderen gedane gelofte, van het vleesch dezer dieren niet mogen eten, daar zulks hun onfeilbaar krankheden, inzonderheid huidziekten, of dergelijke plagen, berokkenen zoude. — *Cervus russa* ⁽²¹⁾ is op de Indische eilanden de gemeenste, en komt in menige streek van Java en Borneo in zulk eene aanzienlijke menigte voor, dat bij de drijfjagten, die door de inlandsche Grooten, te paard op denzelfden worden aangelegd, niet zelden op eenen dag, vele honderden dezer dieren gevangen en gedood worden. Deze soort leeft altijd bij troepen en in oorden, waar zij weinig stoornis ondervindt; somwijlen in scharen van 50 tot 100 individuën, terwijl men de oude mannetjes slechts, soms geheel alleen aantreft. Zij houdt zich het liefste in groote, opene, met alang-alang bewassene streken op, vooral, wanneer zulke vlakten over en weër met hoog bosch doorsneden en gedeeltelijk daarvan omgeven zijn. Het vleesch dezer herten wordt van alle bewoners, zij mogen heidenen of Mahomedanen zijn, voor eene groote lekkernij gehouden. — *Cervus moluccensis*, die met betrekking tot zijn' lichaamsbouw, haar en kleur, *Cerv. russa* zeer nabij komt, behalve dat hij een weinig kleiner is, vindt men op Boeroe, Timor, Poeloe-Samaow, Rottie en op Poeloe-Kambing. Volgens Valentyn zoude hij ook op Amboina in wilden toestand leven, echter niet oorspronkelijk op dat eiland te huis behooren, maar in vroegere tijden derwaarts van Celebes zijn overgebracht. — Van alle herten des Archipels heeft *Cervus Kuhlii* het beperktste vaderland, zijnde die soort tot heden nog nergens anders aangetroffen, dan op het kleine Baviaans-eiland (Lubeck der Engelsche kaarten), hetwelk in de Sunda-zee, tusschen Java en Borneo gelegen is.

Zeer eng en beperkt is ook het woonoord van de twee in den Indischen Archipel levende Antilopensoorten, daar Antilope Sumatrensis alleen op het eiland van dezen naam, en Antilope depressicornis niet anders dan op Celebes voorkomt. De eerste soort, door de Maleijers *Kambing oetan* (wilde geit) genaamd, houdt zich meerendeels in de afgelegene wouddistrikten van het gebergte op, waar men haar gewoonlijk aan de ontoegankelijkste plaatsen, aan steile afhellingen of in de enge diepten van sombere, klippige valleijen aantreft. Zij is vreesachtig en buitengewoon schuw, en daarbij zeer opmerkzaam en voorzigtig in hare gangen. Men vangt haar genoegzaam alleen met strikken, daar zij bij het minste teeken van gevaar, onverwijd met overhaasting de vlugt neemt, of zich in de holen van rotswanden en tusschen andere wild en woest opeengestapelde steenblokken verschuilt. Ook Antilope depressicornis, in het zuidelijk gedeelte van Celebes *Anoang* geheeten, zal bij voorkeur eenzame, boschrijke en verre van alle menschelijk gewoel verwijderd liggende streken bewonen.

Eene bijzondere belangstelling verdient de Sundasche os, *Bos Sondaicus*, die op Java, in alle wilde en weinig van menschen bezochte streken, zoowel in de bosschen der vlakten en kusten, als ook in die van het gebergte, tamelijk gewoon is, en van welken wij almede vele sporen in het binnenste van Borneo gezien en zelfs van de Dajakkers een levend kalf, van ongeveer eene maand oud, bekomen hebben. Volgens Raffles bevindt zich deze rundersoort insgelijks op Bali. Sumatra schijnt haar echter niet te bezitten, ten ware zij alleen op de oostkust voorkwam. Ter westzijde des eilands hebben wij ten minste

nergens op onze togten het geringste spoor van dezelve ontdekt, en ook de inboorlingen, die desaan- gaande door ons ondervraagd zijn, verzekerden eenparig, dat hun geen zoodanig wild dier in hun land bekend was. Hun rundvee is ook doorgaans van veel lichtere teelt, dan dat van Java. Op dit laatste eiland dragen zeer vele stieren en koeijen de duidelijke kenteekenen van onderscheidene vermengingen, terwijl de Maleijers ter westkuste van Sumatra, het zoogenaamde Zebu-ras veel zuiverder van kleur en vorm bezitten. Deze omstandigheid verdient daarom de aandacht, vermits zij met de verklaring der inlanders, dat de wilde os op dit eiland niet voorkomt, overeenstemt, en die meening volkomen schijnt te bevestigen.

CETACEA. Van de walvischachtige zoogdieren zal ik mij hier alleen tot de vermelding van *Halicore dugong* bepalen, daar er omtrent de in de Indische wateren levende dolfijn- (*Delphinus*) soorten nog zeer veel duisternis en verwarring heerscht, en ik zelf van deze dieren te weinig gezien heb en te onvolledige waarnemingen bezit, om met eenig nut aangaande hen in breedvoerige ontwikkelingen te treden. Dolfijnen worden maar zeer zelden door de Indische visschers gevangen, daar het dooden en in bezit krijgen van deze vlugge dieren ten uiterste moeilijk en van te veel wisselvallige omstandigheden afhankelijk is, dan dat de visschers uit eigene beweging daarop zouden uitgaan en zich tot dat einde inrigten. Deze dieren trekken steeds in groote scharen rond, vertoonen zich, onbestendig, heden hier en morgen elders, altijd rusteloos, behendig en snel in hunne bewegingen, zoodat zij alleen door middel van harpoenen kunnen gevangen worden. Dit laatste is ook het geval ten opzichte van den *Dugong*, die echter meestal eenig of gepaard leeft, en een' veel standvastiger en minder levendigen aard bezit. Hierdoor wordt zijne vangst gemakkelijker, welke nogtans gemeenlijk slechts des nachts geschiedt, dewijl men hem, volgens de verzekering van onderscheidene inlandsche visschers en Tripang-vangers, gedurende den dag schier nimmer te zien krijgt. De *dugong* bewoont, zoo als bekend is, genoegzaam alle Indische zeeën. Hij schijnt zich tusschen de keerkringen, van Afrika's oostkust af tot in de omstreken van Nieuw-Guinea te verbreiden; doch zich liever in de nabijheid van het land, dan wel in de diepe, opene zee op te houden. Toen wij ons, in 1829, op Timor bevonden, bragten ons, in de maand april, eenige zoogenaamde Orang-Badjo's of Tripang-vangers, welke uit de bogt van Boni op Celebes, afkomstig waren, eenen *dugong*, 2 ellen en 8 palmen lang, die den nacht te voren, niet ver van de kust, door hen geharpoend was. Deze menschen, welke genoegzaam jaar uit, jaar in, op zee rondzwerven, en zich hoofdzakelijk met de vangst en de toebereiding der onderscheidene Tripangsoorten (*Holothuria*) onledig houden, worden op Timor, waar zij jaarlijks eenige maanden langs de noordkust doorbrengen, gewoonlijk Orang-Badjo Lawut, dat is: Zee-Badjo's genaamd. Daar zij de Tripangs meendeels des nachts vangen en daarbij fakkels van dun bamboesriet ontsteken, gebeurt het, dat zij op zulke nachttogten, die met vele kleine kano's worden ten uitvoer gebracht, nu en dan wel eens op eenen *dugong* stooten, dien zij, zoowel uithoofde van zijn vleesch, als voornamelijk om zijn vet, niet onvervolgd laten. Het vleesch is wit en zacht, maar walgelijk tranig; desniettemin wordt hetzelfde door deze, als Zigeuners levende zeebewoners, en ook door sommige kust-eilanders op Timor, Rottie, Solor enzv., met graagte genuttigd.

AANTEEKENINGEN.

(1) Bladz. 11. — De hoogten, welke Marsden in zijne *History of Sumatra*, en Raffles in zijne *Kaart* van dit eiland, van onderscheidene bergen aldaar opgeven, zijn ten deele overdroven, gelijk wij van eenige derzelve, reeds elders hebben aangetoond. Onze overledene reisgenoot L. Horner heeft, na ons vertrek uit Indië, nog meer soortgelijke onjuiste hoogtebepalingen door naauwkeurige barometer-waarnemingen terecht gewezen, van welke eene der belangrijkste zijne meting is van den zoogenaamden berg Ophir of Goenong Pasaman, die door hem bevonden werd 2924 meters hoog te zijn, hetgeen dezen berg derhalve 1295 meters lager maakt, dan hij, naar de bepaling van Robert Nairne, door Marsden wordt opgegeven. Volgens Horner is de Goenong Singalang, die ongeveer een' halven graad zuidelijker ligt, te weten dicht bij den Goenong Merapi, in het landschap Menangkabau, de hoogste berg van den geheelen omtrek, en welligt zelfs de hoogste van het geheele eiland, verheffende zich dezelve 2936 meters boven het zeevlak. Voor den Goenong Merapi, dien wij in 1835 bestegen, en toen op 2898 meters hoogte bepaalden, verkreeg Horner, bij eene, twee jaar later gedane meting, bijna dezelfde uitkomst. Den Goenong Sago (M. Kasumba, Raffles) schatte ook hij op slechts omtrent 1900 meters absolute hoogte (Raffles op 15000 Eng. voeten!). — Op het gezigt af oordeelende, schijnt het ons onzeker, of de Goenong Merapi in het landschap Korintjie, al dan niet met de bovengenoemde groote vulkanische bergen in hoogte gelijk staat; doch wel, dat Java even groote, zoo niet zelfs nog grootere bergen bezit, dan Sumatra. Behalve de oppervlakkige gissingen, welke gemaakt zijn ten gevolge van het ijs, dat men op verscheidene zeer hooge bergtoppen en bepaaldelijk op die van den

Goenong Sindoro, in het midden van Java, nu en dan wil hebben waargenomen, bezitten wij, onder anderen, van den Goenong Pangerango, gelegen tusschen de distrikten Buitenzorg en Tjandjor, eene door Kuhl gedane barometerbepaling, die aan dezen berg eene hoogte toekent van 2956 meters.

(2) Bladz. 15. *Hylobates variegatus*. — De menigvuldige en zoo zeer in het oog vallende kleurveranderingen, welke men bij deze soort aantreft, is allezins opmerkenswaardig. Niet ligt vindt men twee individuën, die een volkomen gelijk kleed dragen. Deze afwijkingen hebben ons zelfs gedurende geruimen tijd van ons verblijf op Sumatra in den waan gelaten, dat er werkelijk onderscheidene soorten van dezen kleinen *Hylobates* op dit eiland voorkwamen. Eerst, nadat wij vele troepen dezer vlugge dieren, die dikwerf uit zeer verschillend licht en donker gekleurde voorwerpen bestonden, in de vrije natuur waargenomen, en eene talrijke reeks daarvan, zoo jonge als oude, van beide geslachten, gedood hadden, verkregen wij de overtuiging, dat de zoogenaamde *Oengko itam* of zwarte *Oengko*, en de *Oengko poetih* of witte *Oengko* der Maleijers, tot eene en dezelfde soort behooren. Van het aanzienlijk getal huiden, welke wij daarvan verzameld hebben, zijn vijftien stuks in het Rijks Museum alhier opgezet, die allen, min of meer, in kleur van elkander afwijken, maar des niet te min, wat hare overige gesteldheid betreft, zich onmiskenbaar aan elkander aansluiten. Deze fraaije reeks bevat voorwerpen uit verschillende leefperken en van beide seksen, waarvan sommige witachtig geel, andere bruinachtig geel en weër andere bijna geheel zwart zijn. Dit verschil van kleur heeft

sommige geleerden in Europa tot de misvatting verleid, om daaruit verschillende soorten te vormen, waardoor de ware kennis van dit dier zeer verward is geraakt (*).

Bij alle, zoowel licht- als donkerkleurige individuën van verschillende leeftijd, welke wij van den *Oengko* gezien hebben, vonden wij als vast kenteeken voor deze soort: eene witte streep boven de oogen op het voorhoofd; de meeste mannetjes hebben tevens ook de haren ter zijde van het gezicht en van onderen wit. Bij de zwarte voorwerpen zijn de lenden en de stuit steeds helderder van kleur, dan het overige ligchaam; gewoonlijk min of meer rosachtig, of ook wel vaal geelachtig bruin. Bij de lichtkleurige individuën, welke een geelachtig of bruin-geel kleed hebben, zijn meestal de keel, de borst en de buik donker bruin, en somtijds hebben ook de handen deze zelfde kleur.

Niet onbelangrijk is de bijzonderheid, dat de gele wijfjes gewoonlijk, zoo niet altijd, lichtkleurige jongen, en de zwarte wijfjes meerendeels zwarte jongen ter wereld brengen.

(3) Bladz. 15. *Hylobates concolor*. — Hoezeer ook deze soort in het algemeen groote overeenkomst heeft met den *Hylobates leuciscus* van Java, zoo bestaat nogtans tusschen beide, wanneer men hen naauwkeurig met elkander vergelijkt, een merkbaar onderscheid. Beide soorten verschillen slechts weinig in kleurschakering; zij kenmerken zich hoofdzakelijk door hare grondkleuren, die steeds dezelfde blijven, wat namelijk de hoofdtinten betreft. Deze opmerking is gegrond op de onderzoeking van een vrij aanzienlijk getal voorwerpen van beide soorten.

Bij den *Kalawet*, gelijk de onderhavige soort door de Dajakkers in het zuidelijke gedeelte van Borneo wordt genoemd, of den *Oea-Oea* van de Maleijers aldaar, vindt men steeds eene lichtere of donkerder geelachtig bruine kleur als grondtint van de vacht. De borst en de buik van dit dier zijn dikwerf eenigzins lichter dan het overige ligchaam, veelal min of meer bruin-geel, hetgeen vooral niet zelden het geval is bij de individuën, welke op de westkust van Borneo gevonden worden, terwijl daarentegen die, uit de zuidelijke streken van dit eiland, gemeenlijk de handen en het voorlijf

zwart-bruin, en somwijlen zelfs roet-zwart gekleurd hebben. Alle, zoo mannetjes als wijfjes, hebben voor het voorhoofd eene dwarslopende geelachtig witte streep, zonder dat echter het ruwe wollige haar, ter zijde van het gezicht, ooit deze lichtere teekening aanneemt.

De *Oa* of ook wel *Oa-Oa*, zoo als de Sundanezen op Java den *Hyl. leuciscus*, in nabootsing van zijn luid geschreeuw, noemen, heeft daarentegen het donkere gezicht meestal van eenen witten of licht grijzen haarkrans omgeven. De kleur van zijn rug en zijne armen is gewoonlijk, nu eens lichter, dan weder donkerder graauw, somwijlen eenigzins geelachtig graauw, zeldzamer bruinachtig graauw. Zijne handen blijven steeds even helkleurig als de ledematen; maar de borst wordt bij de ouden gewoonlijk zwartachtig.

(4) Bl. 17. *Cercopithecus cynomolgus*. — Met het sporadische voorkomen dezer soort, op alle groote en zelfs op vele kleine Sunda-eilanden tot Timor toe, zijn tevens eenige veranderingen in haar uiterlijk aanzien verbonden, die wij hier, met eenige algemeene trekken zullen opgeven.

Op Sumatra heeft de *Karo*, gelijk deze aap op dit eiland door de Maleijers wordt genoemd, doorgaans een vrij donker, zwartachtig gezicht, en altijd eene gladharige kruin. Zijne vacht is daar gemeenlijk min of meer geelachtig rood, voornamelijk op den rug, en zulks vooral bij de bejaardere individuën, terwijl de nog jonge voorwerpen niet zelden een vuil olijfachtig graauw kleed hebben.

De individuën van Borneo hebben insgelijks een zwartachtig gezicht en ook meest eene gladde kruin; doch men vindt aldaar ook eenige, bij welke zich de haren op het achterhoofd in een klein kuifje vereenigen. Het bovenlijf is gewoonlijk geelachtig graauw-bruin, of ook wel, nu eens lichter, dan weder donkerder bruin-graauw; van onderen is hunne vacht gemeenlijk vaal geelachtig graauw. De Maleijers van Banjermassing kennen dezen aap onder den naam van *Wariak*, en de Bejadjoe-Dajakkers onder dien van *Bakej*.

Bij de Sundanezen, in het westelijke gedeelte van Java, heet hij *Koenjoek* en *Monjet*. Het laatste woord, dat van Maleischen oorsprong is, en in die taal een aap in het algemeen

(*) *Hylobates agilis*, Fr. Cuv. en *Hyl. Rafflesii*, Geoffr. kunnen met zekerheid, als synoniem, met den *Hyl. variegatus*, Kuhl vereenigd worden. Ook de meeste, in lateren tijd gegevene beschrijvingen van den *Hyl. lar*, hebben betrekking tot de zwarte verscheidenheid van deze soort, zijnde zij de *Oengko itam* der Maleijers, welke de Heer Raffles verkeerdelijk voor den *Lar* van Gmelin hield. De eigenlijke *Lar* of grand Gibbon van Buffon, *Simia longimana*, Schreb. is daarentegen van de Heeren Vigors en Horsfield, onder eenen nieuwen naam, als *Simia albimana* beschreven geworden. Deze laatstgenoemde soort komt alleen op het vaste land van Indië voor; in de omstreken van Malakka en Siam schijnt dezelve niet zeldzaam te zijn. Zij is eenigzins grooter

dan de *Oengko* van Sumatra, en onderscheidt zich van dezen door meerdere slankheid van gedaante en vooral door aanmerkelijk langere armen. Ook van haar vindt men vrij donkere en zeer licht gekleurde voorwerpen; evenwel schijnt bij deze soort het donker gewaad meer algemeen te zijn, terwijl de weinige witachtig gele individuën, welke mij daarvan onder het oog zijn gekomen, wijfjes waren. Het volwassen mannetje is gemeenlijk donker zwart-bruin, met uitzondering van den vaal okergelen krans om het gezicht, en de even zoo gekleurde handen. Veelal is ook het oude wijfje op deze wijze geteekend, zijnde alleen de kleur van het ligchaam eenigermate lichter en gewoonlijk min of meer naar het vuil geelachtig bruine trekkende.

beteekent, is een onder de Europeanen in Indië algemeen bekende naam, welke soms in eenen collectiven zin, doch meer bepaaldelijk ter bestempeling van den *C. cynomolgus* wordt gebruikt, daar dit dier bijna overal vrij gemeen is, en op alle eilanden het meest tam gehouden wordt. — Op Java vertoont hij zich nagenoeg in hetzelfde gewaad als op Borneo, maar met eene veel lichtere kleur van gelaat. Hij heeft aldaar veelal eene geelachtig graauw-bruine vacht, nu eens iets lichter, dan weder eenigzins donkerder. Hetgene hem echter in het bijzonder kenmerkt, is een klein smal kuifje op het achterhoofd, hetwelk men nagenoeg bij alle Javaansche voorwerpen aantreft, met dit onderscheid alleen, dat het zich bij het eene individu eenigermate sterker ontwikkeld vertoont, dan bij het andere. Hier door zoowel, als door het donkerder gekleurde vel, is de *Monjet* van Java dikwerf op den eersten blik, van dien van Sumatra te onderkennen; maar, wanneer men van deze eilanden eene reeks individuen van verschillende leeftijd naast elkander legt, en eene hoeveelheid voorwerpen van Borneo met dezelve vergelijkt, dan vindt men zulke overgangen van kleur en zulk verschil in de grootte der kuiven, dat het zeer moeilijk, ja onmogelijk is, met eenige zekerheid, eene soortelijke afscheiding onder dezelve te bewerkstelligen. In den vrijen staat verschillen zij buitendien niet het minste van elkander in leefwijze, stemgeluid enzv. Wie derhalve eene menigte van deze apen, zoo in het wild, als in goed bereide vellen gezien heeft, zal de eenheid hunner soort wel niet kunnen betwijfelen. Hunne onderlinge overeenkomst in zeden en vorm, moeten noodwendig tot het denkbeeld leiden, dat alle die uiterlijke, zoogenaamde ken-teekenen van deze dieren, alleen afhangen van en gewijzigd worden door den invloed van plaats en luchtgestel.

Op Timor, waar de cynomolgus bij de strandbewonende Koepangnezen *Slai*, en bij de eigenlijke Timorezen *Belo* heet, heeft hij over het geheel veel overeenkomst met het ras op Java, zoowel wat de kleur zijner vacht betreft, als ten opzichte van het kuifje, dat men daar, bij sommige individuen vrij sterk uitgegroeid, bij anderen daarentegen slechts als een beginsel aanwezig vindt.

Deze in het kort opgegevene afwijkingen en verscheidenheden in het uiterlijk aanzien van den cynomolgus, naarmate hij in deze of gene streek van den Archipel voorkomt, hebben eenige natuurkundigen genoopt om hem in onderscheidene soorten te verdeelen. Zulks had voornamelijk plaats met voorwerpen van Sumatra, van welk eiland een sterk roodharig individu, door den Heer Isid. Geoffroy onder de benaming van *Macacus* (*) *auratus*, in *Bélangier Voyage aux Indes orientales*, werd afgebeeld, terwijl reeds vroeger F. Cuvier, in zijn groot werk over de Zoogdieren, eene plaat leverde van een donkerder gekleurd voorwerp, dat zich vooral door zijn zwartachtig gelaat kenmerkt, en aan hetwelk hij daarom den naam gaf van *Macacus carbonarius*.

(5) Bladz. 19. *Galeopithecus variogatus*. — De *Galeopithecus* is een der zoogdieren van Indië, welke de meeste verscheidenheid oplevert. Bijna alle individuen, die ik gezien heb, waren min of meer van elkander verschillende. Deze afwijkende kleurschakeringen des gewaads, zijn dikwerf even sterk bij voorwerpen uit dezelfde streek, als tusschen die van onderscheidene eilanden.

Bij vele individuen vond ik de grondkleur, voornamelijk die van den rug, licht graauw of bruinachtig graauw; zeldzamer graauw- of geelachtig bruin. Meerderen nog hadden den grondtint van de bovendeelen des ligchaams bruin-geel, rood-geel en zelfs van eene vale isabelle of rosachtige kleur. Sommigen waren genoegzaam eenkleurig of slechts zeer flauw donker geschakeerd; anderen hadden een meer bont gewaad, met verschillende zachte kleuren, terwijl nog anderen, en deze laatsten trof ik het meest aan, het bovenlijf, als ware het, gemarmerd hadden door vele onregelmatig door elkander loopende zwarte strepen en groote lichtkleurige, oogvormige vlekken.

De zoogenaamde *Orang goenong's* of Sundanesche bergbewoners van Java, heeten dit dier *Tando* (†), en de Maleijers op de westkust van Sumatra geven aan hetzelfde den naam van *Kobien* of *Koebien* (§). Op Borneo noemen de Dajakkers de lichtkleurige voorwerpen met bonte vacht, *Koewoeng*

(*) Geheel onjuist wordt dit gelatiniseerde woord als geslachtsnaam voor sommige apen van de Oude wereld gebezigd. Volgens den Heer von Martius (*Reise in Brasilien*, pag. 1130) is *Macaca* de algemeene naam voor een' aap, in de Lingua geral, van welk woord het in de Portugesche taal overgegangene *Macaco*, ontstaan is.

(†) *Tando*, worden in het westelijke gedeelte van Java de tot het reizen ingerigte palanquins of draagstoelen genoemd, die gewoonlijk uit bamboes en rotting zijn vervaardigd, en aan twee lange stangen, door vier of meer personen, op de schouders worden gedragen. Dewijl de *Galeopithecus* veelal, wanneer hij rust, onder eenen tak hangt, hebben de inlanders uit deze gewoonte en de gedaante, welke het dier daarbij aanneemt, eene vergelijking ge-

maakt met de wijze, waarop zij hunne *Tando's* of reisstoelen dragen, en dien ten gevolge, denzelfden naam op hem toegepast.

(§) *Koebien*, beteekent eigenlijk vliegen of een vliegend gedierte. In sommige Maleische geschriften vindt men dit woord als adjectivum met *Tjätjakk* verbonden, waaronder alsdan eene vliegende hagedis (*Draco*) verstaan wordt; terwijl *Tjätjakk* of *Tjitjakk*, alleen gebruikt, een' kleinen *Gecko* beteekent, voornamelijk die kleine soorten, welke in de huizen leven, waarvan op Java de *Hemidactylus fraenatus*, Boie, de gemeenste is. — Het woord *Kubung*, door den Heer Raffles als de benaming voor den *Galeopithecus* van Sumatra opgegeven, heb ik nooit van eenen Maleijer gehoord. Waarschijnlijk is hetzelfde alleen door eene verkeerde opvatting van het woord *Koebien*, door dien Schrijver aldus verbasterd opgeteekend geworden.

boehies, en de meer éénkleurig roodharige, *Koewoeng boelauw*. Daarenboven spreken zij nog van eene derde soort, onder den naam van *Koewoeng loewoet*, die aanmerkelijk kleiner zoude zijn, dan de beide voorgaande, maar zich, even als de eerstgenoemde, door een bont kleed zoude kenmerken.

(6) Bladz. 25. *Hylomys murina*. — Tot de talrijke ontdekkingen, welke de dierkunde aan den onvermoeiden reislust van den Heer Diard verschuldigd is, behoort ook deze kleine Tupaja. Dezelve heeft ten naastebij de grootte van eene huismuis (*Mus musculus*), bedragende de lengte van haar ligchaam 0,103, en die van den staart even zoo veel. De staart is rond en slechts met korte haren bedekt, wordende dezelve alleen aan de punt eenigzins langer en vormende aldaar eene soort van kwastje. Het bovenlijf is geelachtig graauwbruin, op den achterrug en langs den bovenkant van den staart in het bruin-roode overgaande. Van onderen is het dier vaal geelachtig, en op de benedenzijde van den staart, geel-rood. Ter zijde van den kop, tusschen de oogen en de ooren, bevindt zich eene zwarte vlek, die van boven en van onderen door eene licht geelachtige lijn bezoomd is. De lippen zijn zwartachtig, van welke kleur tevens eene smalle streep naar de oogen loopt. De ooren zijn afgerond en slechts met weinige korte, roodachtig gele haren bedekt. De vibrissae zijn donker en de nagels bruinachtig.

(7) Bladz. 25. *Hylomys*. — De diersoort, naar welke wij dit nieuwe geslacht invoeren, vormt den overgang van de Tupajae tot de spitsmuizen. Echter staat zij door de gedaante van haar ligchaam, door haar tandenstelsel en hare leefwijze, digter bij de eerstgemelden dan bij de laatsten.

Ofschoon de schedel van dit dier, oppervlakkig beschouwd, vrij veel gelijkenis heeft met dien van de Tupajae, wijkt dezelve nogtans, in enkele deelen, aanmerkelijk daarvan af. Hij is van boven vlakker, langs de voorste helft nagenoeg regtlijnig, en ook de hersenpan heeft slechts eene geringe helling naar achteren. De neusbeenderen loopen opwaarts lancetvormig uit, en dringen, in die gedaante, eenigzins tusschen het voorhoofdsbeen in, terwijl zich bij de Tupajae de neusbeenderen naar den bovenkant een weinig verbreedden, en met een' stompen rand tegen het voorhoofdsbeen aanstooten. Bij de *Hylomys* zijn voorts de oogholten niet, gelijk bij de zoo even genoemde dieren, rondom gesloten, maar van achteren geheel open, even als bij den egel, zoodat zij uit eene ruime holte bestaan, die alleen van onderen, door de jukbeenderen besloten is. De jukbeenderen zelve hebben, omtrent in hun midden, eene kleine spleetachtige opening.

Het gebit bestaat in iedere kaak uit 6 snijtanden, en aan weërszijden uit 16 baktanden, gevolgelijk in het geheel uit

44 tanden. De twee middelste snijtanden van de bovenkaak zijn iets grooter dan de overige, en door eene ledige tusschenruimte eenigzins van elkander gescheiden; in de onderkaak zijn de twee voorste snijtanden insgelijks een weinig sterker dan de vier zijdelingsche. Onder de baktanden zijn de vier eerste aan iederen kant, valsche kiezen; de voorste is, in beide kaken, eenigzins langer dan de anderen, die over het geheel vrij klein zijn. De eerste ware baktand heeft aan den buitenkant zijner kroon, een tamelijk hoog, puntig knobbeltje; de overige kiezen zijn iets lager en breeder. De zesde en zevende van die der onderkaak, hebben vijfknobbelige kroonen, maar de achterste baktand heeft slechts eene drieknobbelige; in de bovenkaak bestaat de kroon van de zesde kies insgelijks uit vijf knobbeltjes, doch bij de twee laatste baktanden, ziet men er enkel vier.

Uit deze groep is mij slechts eene soort bekend, aan welke ik, wegens haren verkleinden zwijnachtigen snuit, den naam geef van

Hylomys suillus.

Wij bezitten van dit zonderlinge diertje slechts twee individuen, waarvan het eene van Java en het andere van Sumatra afkomstig is. Beide werden op omtrent 2000 voet hoogte in groote bergbosschen gedood. Zij gelijken elkander volkomen, zoowel in kleur als in grootte; bedragende hunne geheele lengte 0,148, van welke de kleine staart 0,012 beslaat.

De staart en de sterk afgeronde ooren zijn bijna kaal. Het haar van hun bovenlijf is aan de wortels graauw, in het midden geelachtig rood en aan de punten zwart, waardoor eene donkere geelachtig bruine kleur ontstaat, die min of meer naar het roet-bruine trekt. Van onderen is de vacht eenigzins lichter geelachtig graauw-bruin. De voeten zijn slechts dun, met korte haren, en de bovenlip met vele lange zwarte haren bezet, waarvan sommige tot eene lengte van 0,026 hebben. De tamelijk lange neus, waarvan de punt een weinig opwaarts is gebogen, trekt naar het zwarte.

(8) Bladz. 26. *Sorex tenuis*. — Deze nog onbeschrevene spitsmuis is een weinig kleiner dan de *Sor. fodiens*. De lengte van haar ligchaam bedraagt 0,07, en die van den staart, welke naar evenredigheid tamelijk lang is, 0,057. Deze laatste is rond, en zeer dun met donkere, glad liggende haren voorzien; hiervan is alleen het achterste gedeelte uitgezonderd, welks digtstaand haar eene lengte heeft van 5", van dezelfde kleur als de rug des diers. De smalle kop loopt in eenen vrij puntigen snuit uit, die van vele lange, fijne haren omgeven is; de ooren zijn naar verhouding langer, maar tevens smaller, dan die van *S. myosurus*. Het lijf is van boven graauwachtig bruin en van onderen bruin-graauw.

(9) Bladz. 27. *Lutra leptonyx*. — Deze otter, door den Heer Raffles onder de benaming van *Lutra barang* aangeduid (*), en door den Heer Horsfield onder de hier boven opgegevene beschreven (†), is op Java, Sumatra en Borneo vrij gemeen. De Sundanezen in het westelijk gedeelte van Java noemen hem *Sero*, doch in de oostelijke streken van het eiland heet hij, volgens Dr. Horsfield, *Welingsang* en *Wargul* (§). Op Sumatra voert hij den naam van *Barang-barang*, en bij de Bejadjo-Dajakkers op Borneo, dien van *Dengen*. Fischer heeft, in zijne Synopsis Mammalium, deze soort met de volgende verwisseld, en daardoor de synonyma dezer beide dieren geheel verward.

(10) Bladz. 27. *Lutra simung*. — De Heer Marsden heeft, in zijne History of Sumatra, van dezen en den voorafgaanden otter goede afbeeldingen geleverd. In de derde Editie van genoemd werk, is plaat XII toegewijd aan de onderhavige soort, die, volgens den Heer Raffles, op Sumatra *Simung* (*) heet. De Heer Diard trof haar bij Pontianak, op de westkust van Borneo, aan, en de Overste v. Henrici erlangde een exemplaar in het zuidelijke gedeelte van dit eiland. Deze soort is iets grooter dan de *Barang-barang*, heeft een aanmerkelijk donkerder vel, eenen veel langeren staart, en onderscheidt zich buitendien, op den eersten blik, door sterke, kromme nagels aan de toonen, terwijl men bij de *Lutra leptonyx* slechts beginselen daarvan aantreft.

Het lijf van den *Simung* is dicht bedekt met fijne en zeer zachte haren. Het wolhaar van de vacht is geelachtig wit, maar de borstelharen zijn eenigzins glanzend, fraai donker bruin, en gaan op den staart, vooral naar voren toe, in het zwart-bruine over. Op het benedenlijf en de keel is de kleur iets lichter bruin. Aan de lippen, de kin en van daar afwaarts over het bovenste gedeelte der keel, is het haar vuil geelachtig wit. De lange, stijve snuitborstels, welke uit de bovenlip ontspruiten, gelijk ook die, welke achter den mondhoek staan, zijn insgelijks geelachtig wit; doch de borstels boven de oogen en zijdelings om den neus, zijn bruin. De lengte van het ligchaam bedraagt 0,57, die van den staart 0,445.

(11) Bladz. 27. *Canis rutilans*. — Naar de meening der bewoners van Java zijn er twee soorten van wilde honden op dit eiland, welke door de Sundanezen *Adjakh* (‡) en *Oesoeng-esang* genoemd worden. Met den eersten naam bedoelen zij den *Canis rutilans* (*Canis Javanicus*, Fr. Cuv.). Deze leeft meest altijd óf alleen, óf paarsgewijze. Hij is ongemeen schuw, laat zich niet gemakkelijk door huishonden overvallen; maar, wanneer zulks onverwachts geschiedt, dan verdedigt hij zich met moed, trekt, onder een hevig gebrom, een wild, grijnzend gelaat, zet de haren langs de ruggestreging regt overeind, en legt op alle wijze de wilde en kwade geardheid aan den dag, welke hem eigen is. Hij houdt zich overigens meest op in groote bosschen en andere, van menschen weinig bezochte streken.

De *Oesoeng-esang* zal iets kleiner en vooral lager op de pooten zijn dan de *Adjakh*, een' spitser snuit en eene eenigzins lichtere, geel-roode vacht hebben. Gewoonlijk zal men hem in troepen van 8 tot 15 in getal, die gemeenschappelijk met elkander jagen, aantreffen. Het voornaamste voedsel dezer honden zoude in jonge wilde varkens en *Kiedang's* (*Cervus muntjac*) bestaan, maar wanneer zij uitgehongerd zijn, zouden zij niet schromen, zelfs oude varkens aan te vallen en de grootste herten hardnekkig te vervolgen. De *Oesoeng-esang* moet in het geheel een zeer vermetel en ontzettend toornig dier zijn, dat moeilijker nog dan de *Adjakh* te temmen is. Alhoewel hij in sommige streken van Java geenszins zeldzaam moet wezen, hebben wij er echter nimmer een' bekomen, en, in weêrwil van alle aangewende moeite, zelfs niet een stukje zijner huid te zien kunnen krijgen.

(12) Bladz. 29. — De Sundanesche bergbewoners op Java spreken van zes onderscheidene tijgersoorten, welke op dit eiland zouden voorkomen. Zij bezitten afzonderlijke namen voor dezelve, die vooral in hunne oude volksverhalen eene niet onbelangrijke rol spelen. Minder juist intusschen zijn deze befaamde roofdieren zelve aan het grootste gedeelte des volks bekend, en inzonderheid sommige soorten, omtrent welke hunne vertellingen meestal zeer verward zijn. Zelfs de zoogenaamde *Orang malim's* (***) of geoefende tijger-

(*) Transactions of the Linnean Society, Vol. XIII.

(†) Zoological Researches.

(§) Deze twee zoozeer van elkander verschillende namen, doen bij ons de vraag ontstaan, of misschien ook de volgende ottersoort in het oostelijk gedeelte van Java zoude kunnen voorkomen, en of welligt een van de beide gemelde namen tot dezelve betrekking heeft? want het komt ons eenigzins vreemd voor, dat een zoo karakteristiek en algemeen verbreid, maar overigens weinig gezocht dier, bij een en hetzelfde volk, dat dezelfde taal spreekt, onderscheidene namen zoude dragen, te meer, daar de otters schier volstrekt geene verscheidenheden opleveren.

(*) In het Nederduitsch moet dit woord waarschijnlijk *Simoeng* worden gespeld en uitgesproken.

(‡) *Adjakh* of *Adjokh* beteekent in het Maleisch: uitnoodigen, aansporen, aanhitsen, tergen, kwellen, verloornen, enzv.

(***) Het woord *Malim* of *Moealiem*, dat van het Arabisch afstamt, beteekent, volgens Marsden, eigenlijk stuurman, gids, meester, opziener enzv. In sommige streken van den Archipel is het niet alleen voor deze verschillende beteekenissen in gebruik, maar men verstaat daaronder ook dikwijls iemand, die zich in deze of gene, hetzij wezentlijke of gewaande kunst, eenige bekwaamheid verworven heeft, of die voorgeeft te bezitten. Zoo noemt men op Java

vangers, die ten opzichte dezer dieren, voor het best on-
derrigt gehouden worden, leggen, wanneer men hen aan-
gaande derzelve onderscheidingskenteekenen naauwkeurig
ondervraagt, niet alleen doorgaans eene gebrekkige en wei-
felende kennis aan den dag, maar hunne opgaven wijken
ook dikwerf aanmerkelijk van elkander af. Uit de geza-
mentlijke berigten, nopens dit onderwerp door ons ingewon-
nen, meenen wij intusschen met veel waarschijnlijkheid te
kunnen vaststellen, dat de voorgewende zes soorten in allen
gevallen op de helft, zoo niet op nog minder, werkelijk be-
staande, moeten worden terug gebracht. De kenmerken,
ons door onderscheidene oude *Malim's* daarvan opgegeven,
berusten althans gedeeltelijk, blijkbaar op verschil van ou-
derdom, leefwijze en andere toevallige omstandigheden:
want, behalve dat bij de bepaling der soorten, door hen
op de grootte, kleur en teekening wordt gelet, nemen zij
daarbij ook tevens andere eigenschappen in aanmerking,
zoo als bij voorbeeld, hunne meerdere of mindere stoutheid
in het rooven; hunne voorkeur aan zeker voedsel, enzv.
Twee van die gewaande soorten zijn uit het groote tiggerras
ontleend (*); de overige zijn panters, van welke drie, naar
het ons toeschijnt, tot de *Felis pardus* behooren (†), ter-
wijl misschien de vierde als eene nog onbeschrevene soort
te beschouwen zij. — Wij zullen, ter inlichting van andere
reizigers, de zes soorten, zoo als ons dezelve door de in-
landers zijn uitgeduid, op dezelfde kenschetsende wijze hier
mededeelen.

1) *Meong* (§) *labbok*, of eenvoudig *Meong gedé* (grootte
tijger). Deze wordt voor de sterkste en boosaardigste ge-
houden, zullende dezelve soms de zwaarte van een klein
Javaansch paard of van een' jongen, eenjarigen buffel er-
langen. Zijne vacht is van een flauw geel-rood, en de
zwarte dwarsstrepen zijn bij hem in geringer getal voor-
handen en eenigzins regelmatig verdeeld, dan bij de vol-
gende soort. — De *Labbok* is bijzonder gevaarlijk voor
buffels, rundvee en paarden; zeldzamer valt hij geiten aan,
terwijl de honden hem eene verachtelijke spijs zijn, met
welke hij dan alleen genoeg neemt, wanneer hij, door
lang gebrek te hebben geleden, buitengewoon hongerig is.
Onder de wilde dieren maakt hij voornamelijk jagt op run-
ders, herten en varkens. Hij is daarenboven een gevaar-
lijke vijand voor den mensch, en kan een schrik der maat-
schappij worden, wanneer hij eenmaal op dezen eenen wel-
geslaagden aanval heeft gemaakt. Zijne aangeborene vrees
voor den menschelijken blik is alsdan weldra geheel ver-
dwenen, en de geringe tegenstand, welken hij bij dezen
ongelijken kamp gemeenlijk ontmoet, vuurt hem allengs
meer en meer aan, om dien te ondernemen. Volgens de
verhalen der inlanders bestaan er voorbeelden, dat de tijgers
van dit groote ras, gelijk zij hen noemen, vele maanden
achtereen, zoo niet uitsluitend, dan toch hoofdzakelijk van
menschenvleesch geleeft hebben, te berekenen namelijk
naar het aantal slagtoffers, dat somwijlen door een enkel
dier, inzonderheid door een oud wijfje, hetwelk twee of

veelal hem, die eenige volksoverleveringen of eenige namen van
berggeesten kent; deze laatste op eene geheimzinnige wijze weet
aan te roepen en te verzoenen; zich met waarzeggen onledig
houdt, enzv., een' *Malim*; en in eenen soortgelijken ruimen zin
wordt deze naam ook vaak aan diegenen gegeven, welke zich op
de vangst van tijgers, krokodillen of andere dieren verstaan, bij
welk bedrijf zij, naar inlandsch gebruik, steeds allerlei kunstjes
in het werk stellen.

(*) De groote tijger van den Archipel wijkt in sommige deelen
eenigermate van het Bengaalsche ras af. Zijne grondkleur is over
het algemeen een weinig sterker roest-rood; zijne zwarte strepen
loopen minder schuins en hebben zelden van boven, op het mid-
den van den rug, voorwaarts gerigte hoeken, gelijk zulks veelal
bij dien van het vaste land het geval is, waardoor bij dezen, langs
de ruggestreeg, eene min of meer doorlopende streep ontstaat.
Bij eene vergelijking echter van eenen tijger van het vaste land
met dien van de Sunda-eilanden, valt voornamelijk in het oog de
kleinere staart van den laatstgenoemde, welke nagenoeg een vierde
korter en tevens iets dunner is, dan van den eerstgemelde. Bij
drie uit verschillende streken van Azië afkomstige voorwerpen
van beiderlei kunne, welke zich in het Leidsche Museum bevin-
den, is de staart tusschen de 0,92 tot 0,97 lang, terwijl deszelfs
lengte bij een tamelijk oud wijfje van Java 0,735, en van een
ander, weinig kleiner wijfje van Sumatra, slechts 0,68 bedraagt.
Beide deze voorwerpen hebben eene zeer kortharige, gladde en
eenigzins glanzende huid. Hun staart loopt naar de punt vrij dun

uit; terwijl hun kop, behalve een' bos lange bakkebaardachtige
haren achter de wangen en de uitstekende harde snuitborstels,
eene tamelijk gladden omtrek heeft. Door die gladheid van vacht
onderscheiden zich deze eilandbewoners vooral sterk van de *Felis*
tigris van Corea, waarvan het Museum een fraai opgezet exemplaar
bezit, hetwelk, behalve door zijnen langeren staart, zich tevens
door zijn' dikken, ruigharigen en valer gekleurden pels kenmerkt.

(†) Door de toevallige verwisseling eener etiquette, werd de
Heer Temminck verleid om ook de *Felis leopardus* als bewoner
van Java en Sumatra op te geven. Alle, zoo levende panters als
pantervellen, welke wij op Java gezien hebben, behoorden tot eene
en dezelfde soort, namelijk tot die langstaartige, welke de Heer
Temminck in de vierde monographie van zijn werk over de Zoog-
dieren, onder den naam van *Felis pardus* beschreven heeft.

(§) *Meong* is in de Sundanesche taal eene collective benaming
voor alle tijgerachtige dieren, van de *Felis tigris* af tot de *Linsang*
gracilis toe. *Felis minuta* echter, die in kleur en gestalte meer
op eene huiskat gelijk, wordt enkel *Oetjing lowong* (wilde kat)
genoemd. In nabootsing van het diep en zwaar maauwende
geschreeuw der tijgers en panters, voeren deze dieren ook den
naam van *Mauoeng* bij de Sundanezen, wordende dezelve intus-
schen gewoonlijk meer in eenen spotachtigen zin gebruikt. Bij
de eigenlijke Javanen in de oostelijke streken van het eiland,
heeten zij, in het algemeen, *Mátjan*, terwijl zij bij de Maleijers
op de westkust van Sumatra, onder den geslachtsnaam van *Harimau*,
of bij verkorting, onder dien van *Rimau* bekend zijn.

drie jongen had, binnen een kort tijdsbestek geroofd werd. Soortgelijke treurige voorvallen worden door de inlanders gewoonlijk op de zonderlingste wijze beoordeeld, en met de bijgeloovigste meeningen, zoowel omtrent de dieren als omtrent hunne slagtoffers, in overeenstemming gebragt, en meestal toegeschreven aan den invloed van kwade geesten, betooveringen en andere bovennatuurlijke oorzaken. Hoe gedrogtelijker en dwazer het denkbeeld is, dat een oude *Malim*, op grond van allerlei geheimzinnige onderstellingen, dienaangaande uitbrengt, des te meer mag hij rekenen op de algemeene bewondering van het ligtgeloovige volk. Tot deze ongerijmdheden behoort ook het gevoelen, dat de *Lakbok* veel meer van bruin- en zwartkleurige menschen zoude houden, dan van blanke, enzv. Van zijne verbazende lichaamskracht wordt zeer hoog opgegeven. De volwassen *Lakbok* zoude, met een twee- of driejarig rund in den muil, zonder de minste moeite, over heiningen en slooten heen-springen; en een paar dezer schrikbarende roofdieren zoude den zwaarsten buffel, binnen zeer korten tijd van kant maken en den geheelen buit, op aanmerkelijke afstanden, door heg en struik, naar eenen donkeren schuilhoek kunnen wegslepen.

2) *Meong santjang*. Deze heeft over het algemeen zeer veel gelijkenis met den *Lakbok*, maar blijft eenigzins kleiner en, naar de uitspraak van sommige tijgervangers, verschilt hij tevens, min of meer, in kleur en teekening. De grondkleur van zijne vacht zou een weinig levendiger rood, en de zwarte dwarsstrepen zouden minder regelmatig verdeeld en vooral in aanzienlijker menigte aanwezig zijn, dan bij zijnen grooteren mededinger. Ten opzichte zijner geaardheid wordt hij overigens met den eersten volkomen gelijk gesteld: hij wordt voor even gevaarlijk en bloeddorstig gehouden; doch zou, uithoofde zijner mindere lichaamskrachten, bij voorkeur jong vee tot zijne prooi kiezen, en ook gaarne op geiten en zelfs niet zelden op honden jagt maken. In de duisternis van den nacht sluipt hij tot dat einde, vaak om de bewoonde velden, tuinen en gehuchten, en wanneer alles in rust is, dringt hij somwijlen tot tusschen en onder de woningen door, en overvalt aldus het eene of andere huisdier in den slaap. Zelden gebeurt het, dat hem bij zoodanige gelegenheid den eenmaal aangegrepen buit, door het rumoer en de vervolging van de met schrik ontwaakte menschen en honden, weder wordt ontrukkt, tenzij dat dezelve

hem te zwaar is, in welk geval hij zich alleen vergenoegt, met er in de haast, eenige stukken van af te scheuren en daarmede ijlings de vlugt te nemen. Gemeenlijk zal men bij zulke spoedig achterhaalde en aan den tijgermuil ont-weldigde dieren, de keel en den buik opengescheurd, en eenige gebetene of met de klauwen geslagene wonden in den nek vinden.

3) *Meong malangbong*. Deze wordt als de grootste panter van het eiland Java opgegeven. Hij zou in dat opzigt, het midden houden tusschen den *Meong santjang* en de volgende soort. Zijne gele vacht is met groote zwarte ringvlekken versierd. Hij is veel minder gevaarlijk voor den veestapel dan de beide vorige rassen, bepalende hij zich hoofdzakelijk tot het nazetten van jonge wilde runders, herten, wilde varkens, kiedangs, moschusdieren, paauwen enzv. Naar hetgeen sommige inlanders beweren, zou de *Malangbong*, door den honger gedreven, ook somtijds menschen overvallen, schijnende zulks evenwel tot de hoogst zeldzame gebeurtenissen te behooren.

4) *Meong toetoe* (*). Onder deze benaming is de Sundanesche panter (*Felis pardus*) het meest en het best op Java bekend. Naar ons oordeel is zoo min de bovenvermelde *Meong malangbong*, als de hier na te noemen *Meong koembang*, soortelijk van hem onderscheiden. Van den eersten zoude hij door zijne mindere grootte en eenigzins donkerder vel, dat met meer, doch tevens kleinere en digter ineengedrongene oogvlekken bedekt is, hoofdzakelijk afwijken; zijne identiteit met den *Koembang* of de zoogenaamde *Felis melas* van Péron, is reeds door den Hoogleraar Reinwardt aangetoond (†). Daar hij in sommige streken van Java de gemeenste van alle panters is, zoo wordt hij het vaakst door de inwoners gevangen, terwijl zijne zwarte varieteit slechts zeldzaam voorkomt. In zijnen aard zoude hij minder stoutmoedigheid aan den dag leggen, dan de *Malangbong*, naardien hij meest op kleine en zwakke dieren, als jonge varkens, kiedangs, geiten, honden, kippen enz. jagt maakt.

5) *Meong koembang* (§). Deze is, door zijne zwarte kleur, gemakkelijk te kennen.

6) *Meong kroet*, aldus genoemd in nabootsing van het brullende geschreeuw, dat hij vaak des nachts hooren doet. Dit is de kleinste van allen. Men vindt hem niet overal, althans in sommige streken niet dan hoogst zeldzaam, terwijl

(*) *Toetoe*, beteekent gevlekt. De Maleijers op de westkust van Sumatra, noemen de *Felis pardus*, *Rimau bates*, bontkleurige tijger. Het laatste woord heet eigenlijk *Batekh* of *Batikh*, onder hetwelk, in het huishoudelijke leven, een doek of ander stuk linnen wordt verstaan, dat herhaalde malen, in verschillende verwen is gedoopt geworden. In den tongval der genoemde inlanders worden echter niet zelden harde medeklinkers, ter verzachting van het geluid, bij

de uitspraak onderdrukt: aldus *Pendee*, voor *Pendekh*, kort; *Daree*, in plaats van *Dárat*, het land, de vaste wal; en zoo vele anderen.

(†) Zie Temminck, *Monogr. de Mammal.* Vol. I. p. 97.

(§) *Koembang* en *Kumbang* heeten in het Maleisch onderscheidene groote, zwarte hommels, waarvan de *Xylocopa morio* de meest bekende is, dewijl deze veelvuldig de huizen bezoekt om in de drooge balken en planken van Laurier en andere weeke houtsoorten, gaten te boren.

hij in andere gedeelten van het eiland vrij gemeen is. Zijne rood-gele vacht is op het bovenlijf en aan de buitenkanten der ledematen dicht met kleine, zwarte vlekken bedekt. De *Kroet* bejaagt vooral honden, en sluipt, tot dat einde, in eenigzins wilde, houtrijke streken, dikwerf des nachts de gehuchten binnen. De honden zouden bij het gebrul van deze soort meer vrees en angst toonen, dan voor dat van de andere panters en tijgers. — Na al hetgeen ons van den *Kroet* is verhaald geworden, komt het ons niet onwaarschijnlijk voor, dat deze eene eigene, nog onbeschrevene soort is.

(13) Bladz. 29. *Felis minuta*. — Naarmate deze kleine kat, in deze of gene streek van den Archipel voorkomt, is zij eenigzins verschillend van vacht, zoo in kleur als in teekening. Op Java heeft haar ligchaam van boven, meestentijds een' graauwen grond, waarop zich, langs den rug, eenige donkere strepen, benevens een aantal vlekken van denzelfden tint bevinden. Bij de individuën van Borneo en Sumatra trekt de grondkleur van de bovendeelen gewoonlijk meer naar het vaal geelachtig graauwe of ook wel naar het roodachtig graauwe. De overige teekening is veelal zeer verschillend. Sommige voorwerpen hebben den rug alleen met een aantal tamelijk groote donkere vlekken bedekt, die ver uit elkander staan; bij anderen zijn de vlekken veel menigvuldiger, maar kleiner en digter zamengedrongen; bij eenigen zijn zij onregelmatig gezaaid, of vormen zij, langs de ruggestreg, eenige reeksen zonder samenhang; terwijl eindelijk bij nog anderen, even als bij die van Java, eenige doorlopende strepen aanwezig zijn, voornamelijk op den achterrug. Het onderlijf is echter bijna altijd witachtig.

(14) Bladz. 29. *Felis megalotis*. — Deze nieuwe soort is van de grootte van *Felis minuta*. Zij heeft echter veel hooger staande ooren en eenen aanmerkelijk langeren staart, die niet rond, maar eenigzins plat is.

Haar ligchaam vertoont, over het algemeen, eene vaal gele grondkleur; op den rug gaat dezelve eenigermate in het rood-gele en op het benedenlijf meer in de isabelle kleur over. Op den kop, den hals, de schouders, den rug, de pooten en den staart zijn de haren gedeeltelijk, in het midden en aan de punten, met zwarte ringen voorzien, waardoor eene vermengde zwartachtige marmering ontstaat. Aan den buitenkant der achterpooten bevinden zich eenige zwarte dwarsstrepen, en even zoo ziet men ook op de voorpooten onderscheidene dwars loopende lijnen, welke laatste uit

eene vermenging van rood-gele en zwartachtige haren bestaan. De klauwen zijn nagenoeg eenkleurig licht geel, met enkele zwarte haren langs de randen. Op de kruin hebben de zwartachtige haren gele punten; op de wangen zijn zij tevens met roodachtig gele haren doormengd, terwijl onder de oogen de zwartachtige den boventoon hebben, zoodat zij eene donkere streep vormen, die zich achterwaarts in twee smallere strepen splitst, welke tot beneden de ooren gaan. Aan de zijden van den staart zijn de haren aanmerkelijk langer, dan van boven en beneden. Zij vormen aan weerskanten eené soort van graad, en geven hem daardoor een eenigzins breed en plat aanzien. Aan het achterste gedeelte zijn de meeste haren, aan de punten en wortels, zwart, en in hun midden geelachtig; naar voren toe is hij van eenige onduidelijke ringen omgeven. De iris is oranje-geel; de tamelijk groote, lepelvormige ooren zijn van binnen blaauwachtig wit. Het ligchaam is 0,484, en de staart 0,3 lang.

(15) Bladz. 31. *Paradoxurus musanga*. — De Sundanezen op Java noemen dit dier *Tjaro ko-os* en *Tjaro boelan* (*), welke benamingen met de lichtere of donkerder kleur van zijnen kop in betrekking staan. Dezelfde verscheidenheid in benaming treft men ook bij de bewoners op de westkust van Sumatra aan, naardien deze hem *Moosang* en *Moosang boelan* heeten. De Maleijers in het zuidelijke gedeelte van Borneo gaven ons alleen *Moosang* op, terwijl de Dajakkers ons hetzelfde onder den naam van *Moentjen* aanduiden, en het bij de eigenlijke Javanen, in de oostelijke streken van dit eiland, *Loewak* heet.

De groote verspreiding, welke dit dier ondergaan heeft, oefende veel invloed uit op de kleur van zijn klee, en gaf aanleiding tot afwijkingen, van welke de volgende het meest in het oog vallen.

Op Java vindt men hem veelal met eene, in deze voege gekleurde vacht: op een' lichter of donkerder graauwen grond loopen, langs den rug, gewoonlijk drie, zeldzamer vier of vijf zwarte strepen. Gemeenlijk beginnen deze strepen boven de schouders en loopen van daar achterwaarts tot aan den staart: somwijlen splitsen zij zich als eene vork ter halver lengte, hetgene vooral met de drie middelste plaats vindt. Bij jonge voorwerpen zijn de strepen steeds het duidelijkste, zóó, dat bij dezen niet zelden vijf scherp gerande, zwarte lijnen over de graauwe grondkleur van den rug heenloopen. Buitendien vertoonen de zijden van het ligchaam een grooter of kleiner getal donkere vlekken, die

(*) *Boelan* beteekent in de Maleische taal, maan en maand. De zinspelning op de maan laat zich met veel waarschijnlijkheid verklaren, door de witte bles, welke bij sommige dezer dieren

den geheelen bovenkop inneemt: want die voorwerpen slechts, welke een lichtkleurig voorhoofd hebben, dragen dezen bijnaam.

zich somtijds ook over het bovenste gedeelte van den buitenkant der ledematen uitbreiden. Het onderlijf is ongevlekt en altijd eenigzins lichter dan de grondkleur van den rug; bij zeer jonge voorwerpen is de buik meestal graauwachtig wit; bij de ouden daarentegen gemeenlijk geelachtig graauw. De staart is meest éénkleurig zwart; doch men vindt ook eenige individuën, bij welke hij aan de punt, 0,08 tot 0,14 lang, spierwit is. Op den bovenkop en van daar schuins opwaarts tot aan den onderrand der ooren, is het haar meerendeels vuil wit en met donkere punten voorzien, die graauwachtig, graauwachtig geel, of ook wel, vooral boven in het midden van den kop, zwartachtig van kleur zijn. Het gansche voorste gedeelte van den kop daarentegen is zwart of zwart-bruin, van welke kleur insgelijks de oogen omgeven zijn, en die zich over de wangen achterwaarts uitbreidt. Aan weërszijden van den neus is de bovenlip wit, en aldus bevindt zich ook een langwerpige witte vlekje onder ieder oog. De snuitborstels zijn zwart.

Zeldzamer ontmoeten wij op Java zulke voorwerpen, wier grondkleur donker graauw, met bruin en geel-bruin gemengd was, en langs welke rug, in plaats van strepen, alleen donkere vlekken aanwezig waren. De kop is bij deze gewoonlijk meer graauwachtig, en de witte vlekken onder de oogen en aan de zijde van den neus, zijn somtijds slechts flauw aangeduid, en verdwijnen zelfs nu en dan geheel en al. Dieren van deze kleurverdeling kwamen ons het meest op Sumatra voor.

Bij nog andere individuën, zoo als wij er meermalen op Borneo en Timor aantreffen, hebben de geelachtig bruin-graauwe haren op de bovendeelen van het ligchaam, zwarte punten, waardoor de rug een zeker vlokachtig gemarmerd aanzien verkrijgt. Somwijlen heeft zelfs de zwarte kleur, langs de ruggestreg, de bovenhand. De staart is zwart; en deze kleur hebben ook de pooten, de meeste haren in den nek en die, welke de ooren van achteren bedekken. De kop is meer of min zwart-bruin, met slechts weinige witte haren onder de oogen, en eene vuil geelachtig witte vlek op de wangen voor de ooren.

Dat de staart van deze soort aan het voorste gedeelte zoude zijn opgerold, is eene volstrekte dwaling, alleen ontstaan door den misvormden groei van dit deel bij het dier, dat Fr. Cuvier met eenen aldus onnatuurlijk gekromden staart heeft doen afbeelden. De *Paradoxuri* hebben eenen even regten staart als de *Viverrae*, *Mustelae* en de meeste langstaartige roofdieren, en kunnen zich ook evenmin als deze, met denzelfden aan de takken vasthouden.

(16) Bladz. 32. *Paradoxurus leucomystax*. — Van deze soort hebben wij er slechts twee bekomen; eene op de westkust van Sumatra en eene andere in de binnenlanden van Borneo.

Het Sumatraansche voorwerp is een zeer oud wijfje van ongemeene grootte. De lengte van het ligchaam bedraagt 0,595, en die des staarts 0,65. De kop, hals en het voorste gedeelte van den rug, benevens de voorpooten, zijn donker bruin; op den nek en de schouders gaat deze kleur nagenoeg in het zwart-bruine over. Aan weërszijde van den kop, naar de ooren, ziet men eene groote vaal gele vlek. De lange, stijve baardborstels der bovenlip, hebben ook deze kleur; de punt van den staart, ter lengte van 0,162, is oker-geel; het overige gedeelte des staarts is, even als de rug, benevens de zijden van het ligchaam en den buitenkant der achterpooten, rood-bruin. De buik is eenigzins lichter, trekkende dezelve meer naar het geelachtig bruin-roode. De kleur van den neus, alsmede die van de kale binnenzijde der ooren, is zwart; de oogen zijn geelachtig bruin; de nagels hoorngeel.

Bij het exemplaar van Borneo, dat een veel jonger en kleiner wijfje is, heeft het ligchaam, over het algemeen, dezelfde kleur, zijnde de buik echter eenigzins lichter geelachtig rood. De punt van den staart is slechts ter lengte van 0,054 vuil wit. De kop is vaal geel, op het bovenste gedeelte in het bruinachtig gele, doch naar voren toe meer in het licht bruin overgaande.

De Dajakkers van de Baritto- of Doeson-rivier, noemden dit dier *Tohon oewan*.

(17) Bladz. 32. *Paradoxurus trivirgatus*. — Ook bij deze soort neemt men verschillende kleurveranderingen waar. Het Leidsche Museum bezit er drie opgezette exemplaren van, die allen min of meer van elkander afwijken.

Bij het eene voorwerp zijn alle bovendeelen van het ligchaam, benevens de pooten, zeer donker graauw, nagenoeg zwart-graauw; het onderlijf is graauwachtig wit, en de voorste helft van den staart en ook de voeten zijn zwart. Langs den rug loopen op dezelfde wijze als bij de twee andere individuën, drie donkere strepen.

Bij een ander exemplaar is het achterhoofd, de rug en de buitenkant der pooten geelachtig bruin; het achterste gedeelte des staarts is vaal bruin-geel, doch de voorste helft is zeer licht geel, en deze laatste kleur bezitten insgelijks de buik, de keel en de wangen. — De staart van dit individu is tevens een weinig langer, dan bij de twee anderen.

Het derde voorwerp eindelijk, is bijna geheel witachtig geel; alleen de staart is eenigzins donkerder, nagenoeg rood-bruin, welke kleur ook de drie rugstrepen hebben. De snuitborstels zijn van alle drie de voorwerpen licht geel.

(18) Bladz. 34. *Sciurus modestus*. — Dit nieuwe eekhorntje troffen wij in sommige bergbosschen op Sumatra zeer menigvuldig aan, terwijl het ons daarentegen in andere

streken, zoowel op dit eiland als op Borneo, slechts schaars voorkwam. Het bereikt niet volkomen de grootte van *Sc. plantani*, Ljungh, met welke soort het overigens, wat de algemeene kleurverdeeling betreft, tamelijk wel overeenstemt, met dit onderscheid nogtans, dat hem de lichte zijstreep ten eenemale ontbreekt.

Op het bovenlijf is het haar aan den wortel graauw, in het midden zwartachtig en aan de punten vaal geel. Aan de buitenzijde der ledematen trekt de laatstgenoemde kleur meer naar het rood-gele, en neemt tevens een grooter gedeelte van de punten der haren in. Het onderlijf is geelachtig graauw. De licht geelachtige haren des staarts zijn met breede zwarte ringen voorzien, en op het voorste gedeelte van denzelfden hebben de haren tevens witte punten, uitgezonderd die, welke zich aan het uiteinde bevinden, en éénkleurig zwart zijn. Aan de zijden van het ligchaam smelt de geelachtig olijf-bruine kleur allengs in het lichtere onderlijf weg. De snuitharen zijn zwart; de nagels bruin met witte punten. De lengte des ligchaams, van een oud wijfje, was 0,163, die des staarts 0,174.

(19) Bladz. 34. *Sciurus Rafflesii*. — Deze fraaije soort, door Dr. Horsfield naar den Engelschen Oud-Luitenant-Gouverneur van Indië, en door Desmarest S. Prevostii genaamd, is in de lage boschlanden op Borneo vrij gemeen. De voorwerpen door ons van dit dier, aldaar verkregen, wijken intusschen in menig opzigt, wat namelijk de kleur van hunne vacht betreft, aanmerkelijk af van die, welke het Leidsche Museum uit Malakka en Siam bezit, waar zij door den Heer Diard verzameld werden. Bij deze laatsten is het kleeid doorgaans veel zuiverder en schooner gekleurd, dan bij die van Borneo: een verschijnsel, dat ook bij *Sc. bicolor* en meer andere viervoetige dieren, op eene min of meer sterk in het oog vallende wijze, wordt opgemerkt.

Bij oude Siamsche voorwerpen van de onderhavige soort, is de bovenkop, benevens de geheele rug en staart, glanzend git-zwart, de punt des staarts hiervan alleen uitgezonderd, welke gewoonlijk rood-bruin is. De breede zijstreep van het ligchaam, als ook de buitenkant van de achterpooten en somwijlen ook het bovenste gedeelte der voerpooten, zijn zuiver wit, en deze kleur, doch van eenen minder zuiveren tint, vindt men ook meestal ter zijde van den kop. Op het benedenlijf zijn de haren hoog rood; bij sommige exemplaren heeft de geheele onderarm deze kleur, terwijl bij anderen deszelfs buitenkant wit is. De afgeronde ooren zijn slechts dun met zwarte haren bedekt.

Bij de individuën van Borneo daarentegen, hebben de zwarte haren langs de zijden van den rug, meest licht gele punten; de zijstreep van het ligchaam is smaller en meer geelachtig wit; de buitenkant van de achterpooten gewoonlijk

vuil geelachtig graauw; de haren des staarts zijn veelal met geelachtige of grijze punten voorzien, waardoor de staart dikwijls een, uit zwarte en witte kleuren gemengd, zeer licht bont aanzien heeft; alleen de punt is steeds bruin. De zijden van den kop zijn veelal bruin, nu eens in het roodachtige en dan weder meer in het zwartachtige overgaande. Het onderlijf is licht rood; bij enkele voorwerpen zijn ook de voeten rood; bij anderen zwart.

(20) Bladz. 35. *Pteromys elegans*. — Onder den naam van *Bieloek* of *Boloek* verwisselen de Sundanezen op Java twee soorten van vliegende eekhorens, namelijk de hier bovengenoemde en *Pteromys nitidus*. De laatste is aanmerkelijk grooter dan de eerste, die zich buitendien door haren zwart en grijs gemarmerden rug, van alle de tot heden bekende soorten van haar geslacht, op den eersten blik onderscheidt.

Van boven is haar ligchaam digt met tamelijk lang, doch tevens zeer fijn en zacht haar bedekt. Op de vleugelachtige huidlappen aan de zijden, op de ledematen en aan den benedenkant van het lijf, is het haar eenigzins korter en gladder tegen het vel aanliggende.

De kop is bruin-rood, op het voorhoofd en de wangen somtijds min of meer witachtig, wanneer namelijk de lichtere wortelkleur der haren te voorschijn komt; op het achterhoofd en den nek, en van daar afwaarts over den rug tot aan de stuit, is de kleur van het haar ten deele zwart en ten deele licht grijs; de eerstgenoemde kleur is echter de heerschende, doch zijn de zwarte haren aan hunne wortels, even als het wolhaar, graauw. Op sommige plaatsen vormen de grijze haren vlokachtige vlekken, die tegen de zwartachtige grondkleur van den rug sterk afsteken. Op de stuit, de ledematen en de bovenzijden der vleugelvliezen, is het haar fraai rood-bruin; de tamelijk dikke, ronde staart is éénkleurig roet-zwart: bij eenigzins jonge individuën is deszelfs kleur gewoonlijk meer zwartachtig bruin, maar bij zeer oude gaat dezelve veelal in een zeer donker zwart over. De keel, de borst en het geheele benedenlijf is licht geelachtig rood. De ooren zijn met korte haren slechts dun bezet. De punt van den mond is wit; de snuitborstels zijn zwart en ook de bruine oogen van eenen kring dezer laatste kleur omgeven. — De lengte des ligchaams van een volwassen mannetje bedraagt 0,324, die van den staart 0,406.

(21) Bladz. 45. *Cervus russa*. — *Roesa* en *Mindjangan* beteekenen in het Maleisch een hert. Beide namen zijn in den Archipel gebruikelijk, doch op verschillende eilanden; echter heeft het eerste woord eene grootere verspreiding dan het laatste. Op Sumatra noemen de Maleijers den *Cervus equinus* veelal slechts eenvoudig *Roesa*, en in de Molukken

wordt deze naam gebezigd ter beteekening van den *Cervus Moluccensis*; terwijl deze laatste door de inwoners in het westelijke gedeelte van Timor, met de geringe, naar den tongval dier inlanders gewijzigde verandering, *Loesa* wordt genoemd. De Sundanezen op Java kennen de, in ons overzigt als *Cervus russa* (*) aangeduide hertsoort, onder de benaming van *Oentjal*, en aan de noordelijke stranden, waar de bevolking meer vermengd is uit Maleijers en andere Indianen van verschillende eilanden, heet dezelve *Man-djangan* of *Mindjangan*. De laatste naam voert zij ook bij de Maleijers op Borneo, in eenen algemeenen zin; doch indien er meer bepaaldelijk van haar gesproken wordt, voegen zij er het woord *djawa* bij, ter onderscheiding van den *C. equinus*, die, gelijk wij zeiden, *Mindjangan ájer* heet. De Dajakkers van den Bejadjoe-stam op Borneo, kennen

beide soorten onder den naam van *Badjang*, en de Doersoners onder dien van *Takajo*.

De *Cervus russa*, die in het zuid-oostelijke gedeelte van Borneo, met name in de Maleische distrikten van Poeloe-Lampej en Mataraman, onbeschrijfelijk menigvuldig is, zoude, volgens de bewering der inwoners dier landstreken, niet oorspronkelijk aan dit eiland toebehooren, maar weleer van Java derwaarts zijn overgebracht: een gevoelen, dat ons zelfs door den Pannembahan Adam van Martapoera bevestigd is geworden. Deze overplanting zou uit een enkel paar dezer herten hebben plaats gehad, die op de groote onbewoonde grasvlakte bij Poeloe-Lampej, in vrijheid werden gezet; dit zoude gebeurd zijn óf onder het bestuur van Sultan Soerianse, óf onder dat van Sultan Trachmad, sedert welken laatsten dertien Vorsten aldaar geregeerd hebben.

(*) Gelijk zoo dikwerf juist de gemeenste dieren van een land met weinig wetenschappelijke oplettendheid worden gade geslagen, was zulks ook omtrent dit hert het geval, hetwelk ten gevolge had, dat het vaak met andere soorten van zijn geslacht verwisseld werd. Er heerscht in het algemeen, aangaande de Indische herten, zoowel wat de onderscheidene, in de laatste dierkundige werken vermelde soorten, als wat de voor dezelve opgegevene landsnamen betreft, nog zeer veel onzekerheid. Het is hier echter de plaats niet, om desaangaande in nadere ontwikkelingen te treden; alleen teekenen wij omtrent de twee groote,

op de Sunda-eilanden levende soorten, het volgende aan: *Cervus russa* is aanmerkelijk kleiner, dan *Cervus equinus*, en zijn kleed eenigzins lichter. Een zeer kenmerkend onderscheid bestaat vooral daarin, dat de benedendeelen des ligchaams van *russa* altijd veel lichter van kleur zijn, dan het bovenlijf, hetwelk bij *equinus* juist omgekeerd is. Bij den laatsten eindigt daarenboven de staart in eenen vrij dikken kwast, uit stugge haren van eene donker rood-bruine kleur bestaande; terwijl die van *russa* naar evenredigheid langer en dunner, van onderen, even als de buik van het dier, vuil wit, doch van boven, gelijk de rug, geelachtig bruin is.

T A B

DIENENDE TOT OVERZICHT DER ZOOGDIEREN VAN DEN INDISCHEN

(AANMERKING: Een (?) vóór het woord geeft den twijfel te kennen, of het dier in het

ORDEN.	ONDER- AFDEELINGEN.	JAVA.	SUMATRA.	BANKA.	BORNEO.
QUADRUMANA.		Simia satyrus.	Simia satyrus.
		Hylobates syndactylus.
Hylobates leuciscus.		» variegatus.	Hylobates concolor.	
.....		Semnopithecus frontatus.	
Semnopithecus mitratus.		Semnopithecus flavimanus.	
.....		» melalophus.	» rubicundus.	
» pyrrhus. (?)		» chrysomelas.	
» maurus.		» cristatus.	» cristatus.	
.....		» nasicus.	
Cercopithecus cynomolgus.		Cercopithecus cynomolgus.	Cercopithecus cynomolgus.	Cercopithecus cynomolgus.	
.....		Innuus nemestrinus.	Innuus nemestrinus.	
.....		
Stenops tardigradus.		Stenops tardigradus.	Stenops tardigradus.	
.....		(?) Tarsius spectrum.	Tarsius spectrum.	Tarsius spectrum.	
DERMOPTERA. CHIROPTERA.		CARPOPHAGA.	Galeopithecus variegatus.	Galeopithecus variegatus.
	Pteropus edulis.		Pteropus edulis.
		» funereus.	Pteropus funereus.

		» pallidus.
	» amplexicaudatus.		» amplexicaudatus.

	Macroglossus minimus.		Macroglossus minimus.	Macroglossus minimus.
	Pachysoma titthecheilum.		Pachysoma titthecheilum.
	» melanocephalum.		» brevicaudatum.	Pachysoma brachyotis.
		Megaera ecaudata.

	Cheiromeles torquatus. (?)		Cheiromeles torquatus. (?)	Cheiromeles torquatus. (?)
	Dysopes tenuis.		Dysopes tenuis.	Dysopes tenuis.
	» dilatatus.	
ENTOMOPHAGA.	ENTOMOPHAGA.	Rhinolophus nobilis.	Rhinolophus nobilis.
		» larvatus.
		» insignis.
		» bicolor.
	
		» luctus.	» luctus.
		» trifoliatus.	Rhinolophus trifoliatus.
		» affinis.	» affinis.
		» minor.
		» pusillus.

E L,

ARCHIPEL, HUNNER VERSPREIDING EN ONDERLINGE VERWANTSCHAP.

opgegevene land voorkomt. — Een (?) achter het woord beteekent onzekerheid aangaande de soorts-bepaling.)

CELEBES.	BAVIAAN, BOETON, BOEROE EN TERNATE.	AMBOINA.	BANDA.	TIMOR.	NIEUW-GUINEA.
Cercopithecus cynomolgus.	Cercopithecus cynomolgus.	
Cynocephalus niger.					
Tarsius spectrum.					
.....	Pteropus edulis.		
.....	Pteropus funereus.	Pteropus funereus.	
Pteropus phaiops.	» phaiops.	» phaiops.		
» alecto.	» chrysoproctus.	» Macklotii.	
.....	Pteropus personatus (Ter.).	» griseus.	» pallidus.	» griseus.	
.....	» amplexicaudatus.	» amplexicaudatus.	
.....	Cephalotes Peronii.	Cephalotes Peronii.	Cephalotes Peronii.	
Macroglossus minimus.	Macroglossus minimus.	Macroglossus minimus.	Macroglossus minimus.	
.....					
Harpyia Pallasii.	Harpyia Pallasii.			
.....				
.....	Rhinolophus nobilis.	Rhinolophus nobilis.	
.....	» diadema.	
.....	» speoris.	» speoris.	
.....	» bicolor.	» bicolor.	
.....	» tricuspидatus.		
.....		
.....	» euryotis.		
.....	» minor.	

ORDEN.	ONDER- AFDEELINGEN.	JAVA.	SUMATRA.	BANKA.	BORNEO.	
CHIROPTERA.	ENTOMOPHAGA.	Megaderma spasma.				
		Nycteris Javanica.				
Vespertilio harpyia.						
» papillosus.		Vespertilio papillosus.				
» suillus.		» suillus.				
» pictus.		» pictus.	Vespertilio pictus.		
» Hardwickii.		» Hardwickii.				
» Hasseltii.		» macrotis.				
» circumdatus.		» brachypterus.				
» blepotis.					
» imbricatus.					
» Horsfieldii.			» macellus.		
» adversus.					
» tenuis.	» tenuis.	» tenuis.			
» tralatitius.	» tralatitius.					
» pachypus.	» pachypus.					
		Emballonura monticola.				
		Nycticejus Temminckii.	Nycticejus Temminckii.	Nycticejus Temminckii.	
		Taphozous saccolaimus.	Taphozous saccolaimus.	
		» melanopogon.				
FERAE.	INSECTIVORA.	Hylogale Javanica.	Hylogale Javanica.	Hylogale Javanica.	
		» ferruginea.	» ferruginea.	» ferruginea.	
		» tana.	» tana.	
		» murina.	
			
			
			Hylomys suillus.	Hylomys suillus.		
			Sorex myosurus.	Sorex myosurus.	Sorex myosurus.
			Gymnura Rafflesii.		
			Mydaus meliceps.	Mydaus meliceps.		
			» orientalis.		
			Lutra leptonyx.	Lutra leptonyx.	Lutra leptonyx.
			» simung.	» simung.
			Canis rutilans.	Canis rutilans. (?)	Canis rutilans.
			Herpestes Javanicus.	Herpestes Javanicus.		
			Linsang gracilis.	Linsang gracilis.		
			Felis tigris.	Felis tigris.		
			» pardus.	» pardus.		
			» macrocelis.	Felis macrocelis.
			» planiceps.	» planiceps.
			» minuta.	» minuta.	» minuta.
			Mustela Hardwickii.	Mustela Hardwickii.		
			» nudipes.	Mustela nudipes.
		Viverra rasse.	Viverra zibetha.	Viverra zibetha.	
		» Boiei.	
		Potamophilus barbatus.	
		Paradoxurus musanga.	Paradoxurus musanga.	Paradoxurus musanga.	
		» trivirgatus.	» leucomystax.	» leucomystax.	
		Arctictis penicillatus.	Arctictis penicillatus.			
		Ursus Malayanus.	Ursus Malayanus.	

CELEBES.	BAVIAAN, BOETON, BOEROE EN TERNATE.	AMBOINA.	BANDA.	TIMOR.	NIEUW-GUINEA.
		Vespertilio blepotis.	Vespertilio blepotis.	Vespertilio blepotis.	
Taphozous saccolaimus.	Taphoz. saccolaimus (Boet.).		Nycticejus Temminckii.	Nycticejus Temminckii.	
Sorex myosurus.		Sorex myosurus.		Sorex tenuis.	
				Felis megalotis.	
Viverra zibetha.		Viverra zibetha.			
				Paradoxurus musanga.	

ORDEN.	ONDER- AFDEELINGEN.	JAVA.	SUMATRA.	BANKA.	BORNEO.	
MARSUPIALIA.	CREOPHAGA.	
		
		
	PHYLLOPHAGA.	
		
		
	CARPOPHAGA.	
		
		
	GLIRES.		Pteromys nitidus.	Pteromys nitidus.	Pteromys nitidus.
			» elegans.			
			» sagitta.			
» genibarbis.						
Sciurus bicolor.			Sciurus bicolor.	Sciurus ephippium.	
» hypoleucus.						
» hippuris.			» Rafflesii.	
» nigrovittatus.			» nigrovittatus.	» nigrovittatus.	
» plantani.			» plantani.			
.....			» modestus.	» modestus.	
.....			» vittatus.			
» melanotis.			» melanotis.	» melanotis.	
.....	» exilis.	» exilis.			
» insignis.	» insignis.	» laticaudatus.			
Mus decumanus.	Mus decumanus.	Mus decumanus.	Mus decumanus.			
» setifer.	» setifer.					
Pithechir melanurus.						
Hystrix fasciculata.	Hystrix fasciculata.	Hystrix fasciculata.			
.....	» macroura.					
Lepus nigricollis.						
EDENTATA. PACHYDERMATA.		Manis Javanica.	Manis Javanica.	Manis Javanica.	
		Elephas Indicus.	(?) Elephas Indicus.	
		Rhinoceros Sondaicus.	Rhinoceros Sumatrensis.	Rhinoceros. (?)	
		Tapirus Indicus.	Tapirus Indicus.	
		Sus vittatus.	Sus vittatus.	Sus vittatus. (?)	
		» verrucosus.	Sus barbatus.	
		
		Moschus Javanicus.	Moschus napu.	Moschus napu.	
		Cervus equinus.	Cervus equinus.	
		Cervus russa.	» russa.	
		
		» muntjac.	» muntjac.	Cervus muntjac.	» muntjac.	
.....	Antilope Sumatrensis.			
Bos Sondaicus.	Bos Sondaicus.			

CELEBES.	BAVIAAN, BOETON, BOEROE EN TERNATE.	AMBOINA.	BANDA.	TIMOR.	NIEUW-GUINEA.
.....	Phascogale melas.
.....	Perameles Doreyanus.
.....	Hypsiprymnus Brunii.
.....	Dendrolagus ursinus.
.....	» inustus.
Phalangista ursina.	Phalangista chrysorrhos.	Phalangista maculata.
.....	» maculata.	Phalangista cavifrons.
.....	» cavifrons.	Phalangista cavifrons.	Petaurus sciureus.
.....	
Mus decumanus.	Mus decumanus.	Mus decumanus.	Mus decumanus.	
Sus. (?)	Sus (?) Boet.)	Sus Timoriensis.	Sus Papuensis.
Sus babirussa.	Sus babirussa (Boer.).				
Cervus Moluccensis. (?)	Cervus Moluccensis (Boer.).	Cervus Moluccensis.	Cervus Moluccensis.	
.....	» Kuhlî (Bav.).				
Antilope depressicornis.					

